

AUTONÓMIA & TÁRSADALOM

AUTONOMY & SOCIETY

TANULMÁNYOK:

Varga Norbert: Pandémiától a kvantumig,
avagy egy paradigmaváltás hajnalán

Domokos Tamás: Welcome to Covidworld!
– Avagy autonómia dilemmák a húszas
években

Lőrinczné Bencze Edit: Az Európai Unió
stratégiai autonómiája

Siposné, Kecskeméthy Klára: San Marino:
Középkor és a modernitás együttélése

Bene Krisztián: Emigráns mozgalmából
nemzeti kormány. A Szabad Franciaor-
szágtól a Francia Köztársaság Ideigle-
nes Kormányáig

Németh Viktória: Észak-európai autonó-
mia modell: számi őshonosok helyzete

ISSN 2786-085X



9 772786 085007 >

Szerkesztők / Editors:

A. Gergely András	Garaczi Imre
Biró A. Zoltán	Samu István
Bodó Julianna	Szenkovics Dezső
Varga Norbert	

Szerkesztőbizottság / Editorial Board:

Balsay István (Székesfehérvár)	Rostás Zoltán (Bukarest)
Csernicskó István (Beregszász)	Stojic Karanovic Edit (Belgrád)
Duray Miklós (Pozsony)	Szilágyi István (Veszprém)
Hervainé Szabó Gyöngyvér (Székesfehérvár)	Tonk Márton (Kolozsvár)

Szakmai partnerek / Partners:

Az MTA Veszprémi Területi Bizottsága Gazdaság-, Jog- és
Társadalomtudomány Szakbizottság
Kodolányi János Egyetem Fejlesztő Szociológia Kutatótanszék
Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány
Magyar Városkutató Intézet

A folyóiratban közölt tanulmányok külön is letölthetők az Academia.edu honlapjáról.

Szerkesztőség címe / Office:

8000 Székesfehérvár, Rákóczi u. 25.
E-mail: autonomyandsociety@gmail.com

<https://autonomia.enigmakiado.hu>

<https://tab.mta.hu/veszpremi-területi-bizottsag/tudomanyosertekezések>

Kiadó / Publisher:

ENIGMA 2001. Kiadó és Médiaszolgáltató Kft.
8000 Székesfehérvár, Tobak utca 17.
E-mail: info@enigma2001.hu
Hungary

Az "Autonómia és Társadalom"-ban megjelenő tanulmányok és ismertetések kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképpen egybe a szerkesztőség, vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

TARTALOM

Varga Norbert

Pandémiától a kvantumig, avagy egy paradigmaváltás hajnalán.	6
From Pandemic to Quantum; at the Dawn of a Paradigm Shift.	6

Domokos Tamás

Welcome to Covidworld! – Avagy autonómia dilemmák a húszas években ...	26
Welcome to Covidworld! – Autonomy Dilemmas in the Twenties.	27

Lőrinczné Bencze Edit

Az Európai Unió stratégiai autonómiája	47
The European Union's Strategic	48

Siposné dr. Kecskeméthy Klára

San Marino: Középkor és a modernitás együttélése	57
San Marino: The Coexistence of Medievalism and Modernity	57

Bene Krisztián

Emigráns mozgalmából nemzeti kormány. A Szabad Franciaországtól a Francia Köztársaság Ideiglenes Kormányáig	68
From an Émigré Movement to a National Government From Free France to the Provisional Government of the French Republic.	69

Németh Viktória

Észak-európai autonómia modell: számi őshonosok helyzete	81
Northern European Autonomy Model: the Case of Indigenous Sáam People .	82

GONDOLATOK KÖNYVEKRŐL

Kulcsár László

Az autonómia diszkrét bája: statikus vagy dinamikus?	90
--	----

Szarvas Hajnalka

„L élek szerinti vezetés...”	
Kiss Ulrich SJ: Szolgáló vezető a tanuló vállalkozásban	94

DURAY MIKLÓS

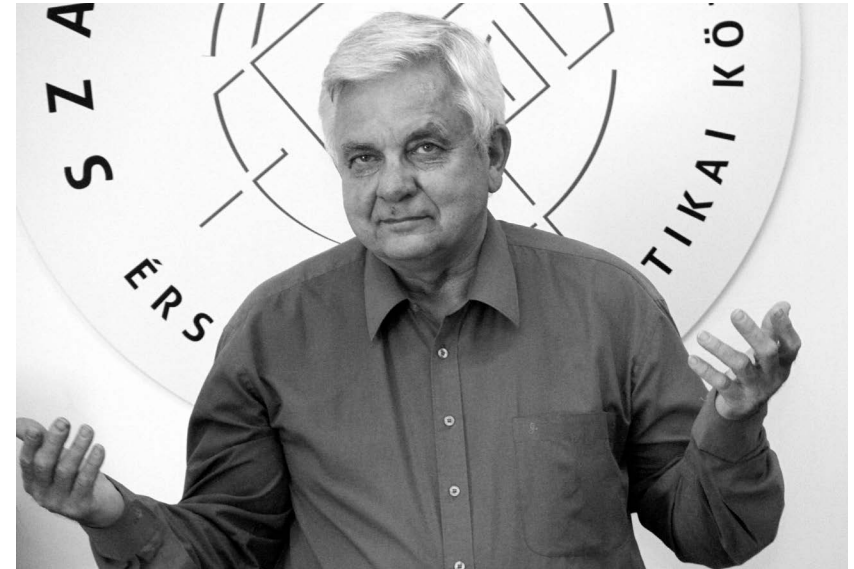
1945 – 2022

ALSÓCSITÁRI HEGYEK ALATT...

A Miklós által is nagyon kedvelt népdalt Kodály Zoltán alsócsitári gyűjtése (1914) nyomán ismerjük. Elhangzott a gyászszertartás részeként is 2023. január 17-én Losoncon, felidézve Duray Miklós kötődését a Felvidék hegyeihez, köztük Zobormentéhez. Váratlanul ért minket, mint másokat is Miklós halála. Terveztük, hogy az új év első napjaiban meglátogatjuk a kórházban, vagy ahogy ő remélte, fia budapesti lakásán. A műtét előtt mondta, hogy majd várjunk néhány napot a látogatással, míg a műtét után kicsit összeszedi magát. Az elmulasztott látogatást sajnos már nem lehet pótolni.

Miklós részt vett Hegykőn, a Tornácos szállodában azon az összejövetelen (2019.09.07.), ahol kialakítottuk folyóiratunk, az „Autonómia és Társadalom” koncepcióját, szellemiségét, a folyóirat szerkezetét, stílusát. Komoly és vidám beszélgetések váltották egymást az elmúlt száz- kétszáz év történelméről, tanulságairól, meghatározó egyéniségeiről. De szóba került a közelmúlt is, abban Miklós keserű tapasztalatai az autonómia kérdéseiről, örömei és csalódásai a felvidéki társadalmi-politikai változásokkal, az abban szereplőkkel kapcsolatban.

Találkozásaink, beszélgetéseink a soproni egyetemen, vagy az összejövetelek Pozsonytól Királyhelmecig, ahol a felvidéki közélet és politika megújulását szorgalmazó kezdeményezések részesei voltunk. Vagy Trianon százéves évfordulójára emlékező tudományos konferenciák és tanulmánykötetek szervezése, szerkesztése alkalmából, az Ipolymenti falukutató táborban tett látogatásáról, olyan emlékek, amelyek történelmi, társadalompolitikai jellegük mellett baráti kapcsolatot is jelentettek, erősítettek.



AMOTT LÁTOK AZ ÉG ALATT EGY MADARAT REPÜLNI...

Szerkesztőségünket hárman képviseltük a gyászszertartáson (Garaczi Imre, Kulcsár László, Samu István). Az ott lévő több száz ember ékes bizonyítéka volt annak, hogy a felvidéki emberek, ha nem is tudták mindig kifejezni és sok esetben fórumot sem kaptak hozzá, megértették és megköszönték azt az évtizedeken keresztül végzett önfeláldozó munkát, amit Duray Miklós végzett érdeükben is.

Több gyászbeszéd is elhangzott az egyházi szertartás előtt és annak keretében, de egyik sem volt olyan lényegre törő és igaz, mint Somogyi Alfréd lelkes megemlékezése, amely a nemzeti identitás erősítésének programjával is felért. A gyászbeszéd többisége, amelyeket politikai, társadalmi szervezetek, mozgalmak képviselői tartottak kifejezték, hogy jobban kell vigyázni a közösség kiemelkedő tagjaira.

Nem állhatjuk meg, hogy meg ne kérdezzük: Duray Miklós életében akkor miért nem követték ezt az elhatározást? Miért próbálták őt ellehetetleníteni, tevékenységét, tudását figyelmen kívül hagyni? Miért bántották, rágalmazták személyét, ha annyira kellett volna rá figyelni, mint ahogy a beszédekben elhangzott?

Szerkesztőségünk elhatározta, hogy ez év novemberében egy konferencián emlékezünk Miklós tudományos tevékenységéről.

2023. január

Kulcsár László
Domokos Tamás
Garaczi Imre

DOI: 10.52895/AT.2022.2.4.1

PANDÉMIÁTÓL A KVANTUMIG, AVAGY EGY PARADIGMAVÁLTÁS HAJNALÁN¹

Varga Norbert²

ABSZTRAKT

A címben szereplő „pandémia” kifejezés mindössze egy „korszak-határkő”, egy lehetséges paradigmaváltás szimbolikus kezdőpontja, ezért a tanulmány nem tartalmazza direkt módon a Covidworld elemzését. A tanulmány célja a lehetséges jövő(k) vizsgálata, amelynek központjában azon állítás áll, hogy az emberiség egy eddig soha nem tapasztalt politikai, gazdasági, etikai és spirituális kihívással néz szembe. A szerző felvetése szerint egymás után két rapid paradigmaváltás fog bekövetkezni az emberiség történetében, amelyekre a társadalmak csak a lehetséges jövő(k) ismeretében tudnak felkészülni.

Kulcsszavak: kvantum, AI, paradigmaváltás, etika, politika

FROM PANDEMIC TO QUANTUM; AT THE DAWN OF A PARADIGM SHIFT

ABSTRACT

The term of ‘pandemic’ in the title is merely a milestone of an era, a symbolic starting point of a possible paradigm shift; for that reason, the study does not contain an analysis of the COVID world in a direct manner. The study focuses on the potential future(s) as well as the statement that humanity faces a political, economic, ethic and spiritual challenge that has never been experienced before. According to the author, one after another two rapid paradigm shifts will

¹ A tanulmány a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottság Gazdaság-, Jog- és Társadalomtudomány Szakbizottság és az Autonómia és Társadalom folyóirat szerkesztősége által „Autonómia a 21. században” munkacímekkel meghirdetett multidiszciplináris konferencia plenáris előadásaként hangzott el 2021 novemberében Veszprémben, az MTA-VEAB székházában.

² Varga Norbert PhD, Soproni Egyetem BPK, vnorberrt@gmail.com

occur in the history of mankind, for which societies can only prepare if they have knowledge of the prospective future(s).

Key words: quantum, AI, paradigm shift, ethics, politics

BEVEZETÉS

A címben szereplő pandémia kifejezés mindössze egy „korszak-határkő”, egy lehetséges paradigmaváltás szimbolikus kezdőpontját tükrözi. A kusztódia-váltás emocionális erejét mérhetjük fel az egyik legmeghatározóbb társadalom-politikai vitákat kiváltó vízió, Schwab-Malleret (2020) Covid 19 műve alapján, amely óriási indulatokat generált a tudományon kívüli világban. A kvantum kifejezés nem előzmények nélküli a magyar társadalomtudományban, miután Hankiss Elemér (1928-2015) képletesen szólva szélesre tárta az ajtót a terminus technikus számára. Az emberiségnek a technológia bővületéből eredeztethető önsorsrontása a 19. század óta permanens módon a tudományos és társadalmi diskurzus részét képezi, még akkor is, ha sokszor periférikus státuszban. Figyelemreméltó gondolkodók (Baudelaire, Nietzsche, T.S. Eliot, Camus, Hobsbawm, Lorenz) látták, illetve látják rémisztőnek az emberiség előtt álló új kihívásokat. Hankiss (2018) is ezt a táborot erősíti, ám megcsillantott egy halvány reménysugarat, egy új értelmezési keretet, amelyet a kvantum világhoz kötött. Miszlivetz (2018) értelmezésében Hankiss a kvantumtudományok eredményére alapozva egy új párbeszéd lehetőségét látta a tudományon belül és egy új értelmezési keretet próbált találni a kiüresedett és válaszok nélkül maradt nyugati civilizáció korában.

A tanulmány célja a lehetséges jövő(k) vizsgálata a múlt és a jelen elemzéséből kiindulva, amelynek központjában a szerző azon állítása áll, hogy az emberiség előtt egy eddig nem tapasztalt politikai, gazdasági, etikai és spirituális kihívások állnak, amelyek az autonómia kérdéskörét nagymértékben befolyásolhatják. A téma feldolgozása során a szerző egyrészt a historikus (genetikus) kritikai módszerre támaszkodik – bár sokan elavultnak tartják ezt a feltérképezési formát, meglévő előnyeire Beyme (1992) mutat rá. Emellett a Lowndes (2002) és Beyme által egyaránt ajánlott institucionalista metodológiát, valamint az interpretatív módszert (Bevir and Rhodes, 2002) is alkalmazza a szerző. A három metódus szűkségszerűen erősíti fel és egészíti ki egymást, lehetővé téve a téma kibontását.

TECHNOLÓGIA – TÖRTÉNELEM – TÁRSADALOM

Az emberiség történelme permanens technológiai fejlődésként írható le, s ennek a históriának akkor érkezünk az ómegájához, amikor az ember elveszíti ezt a képességét. A szerző axiómaként fogadja el, hogy a technológiai fejlődés fő motorja és célja az emberi életminőség javítása, legalábbis bizonyos elitcsoportok életminőségének javítása, amely az optimistább megközelítések szerint

átgyűrűzhet (spill over) szélesebb társadalmi csoportokra, majd az egész emberiségre. Kaku (2006. 47.) elméleti fizikusként az emberi civilizáció sajátosságaként ragadja meg, hogy tudása és energiája exponenciálisan növekszik, amelyet azzal is szemléltet, hogy a II. világháború óta tudományos ismereteink 10-20 évente megduplázódnak. Az emberiség történelmét a paradigmák és paradigmaváltások kronológiájaként is értelmezhetjük. A technológiai korszak- és paradigmaváltások sokszor kéz a kézben járnak. A tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé, hogy minden technológiai korszakváltást tüzetesen bemutassunk, azonban bátran érzékeltethetjük, hogy a technológiai korszakok egyre rövidebb periódust ölelnek fel. Gondoljunk csak arra, hogy Ktészibiosz ókori találmányaitól mennyi idő telt el 1624-ig, az első szabadalmi törvényig, Isaac Newton gravitációt leíró törvényéig, valamint az első ipari forradalom James Watt gőzzel működtetett gépéig, amelyet 1769-ben szabadalmaztatott. Sokat mond, hogy Beck (2019. 21.) az első „tanácstalan generációnak” nevezi a korszak szereplőit. A permanens fejlődés a második ipari forradalom Maxwell által leírt elektromágneses kölcsönhatásának megértésében és a szalagmunka módszerében tetőződött, majd a magerő megszelídítése következett és a harmadik ipari forradalom a számítógépek és az internetalapú informatikai rendszerek világával, valamint a tömegtermelés megjelenésével. A negyedik ipari forradalom, amelynek egyik teoretikusában a Világgazdasági Fórum prominensét, Schwab-ot (2016) tisztelhetjük, a test helyett az intelligencia szerepét hangsúlyozza, sőt azt a jövőt, amelyben az emberi intelligencia területét átveszi a mesterséges intelligencia. Schwab (2016), Kuosmanen-Tero (2021) és Csepeli (2020) szerint itt már elmosódik a határ a fizikai, a biológiai és a digitális-virtuális valóság között, ahol a dolgok internete (IOT), a kiber fizikai rendszerek és a mesterséges intelligencia lesz a meghatározó, ahol az adat-vezérelte iparnak köszönhetően a tömegtermelés mellett egyszerűvé válik az egyedi termékváltozatok produkciója.

Azt érdemes leszögeznünk, hogy az ipari forradalmak korszakhatárai nem örvendenek közmegegyezésnek. Schwab (2016. 11.) az első ipari forradalmat 1760-1840 közé datálja, a másodikat a 19. század végétől a korai 20. századig, a harmadikat az 1960-as évek kezdetétől, míg a negyediket a 21. század fordulójától indítja. Beck (2019. 17-18.) a harmadik ipari forradalom startévét 1995-re teszi, de hangsúlyozza, hogy ezt egyesek 1969-ben találják meg, míg a 4. ipari forradalom kezdő évének megjelölésében komoly vitát lát, ahol lehetséges opcióként a 90-es éveket, 2008, 2010, 2014-et is felveti, sőt hangsúlyozza, hogy néhányan úgy tartják, hogy még el sem kezdődött. Schwab (2016) az Ipar 4.0 terminus technikus megjelenését a 2011-es Hannoveri vásárhoz köti, ezt a koncepciót a német kormány 2014-ben emelte be szakpolitikájába. Brynjolfsson és McAfee (2014) a negyedik ipari forradalom periódusát meghatározó könyvük címében ezt az időszakot a második gépkorszaknak nevezik, mert a világ egy olyan elhajlási ponton van, ahol a digitális technológiák hatására hallatlan (eddig megvalósíthatatlannak hitt) dolgok fognak létrejönni. Beck (2019. 33.) a negyedik ipari forradalmat két korszakra osztja, ahol az első 2030-ig, míg a második 2045-ig fog tartani.

Beck (2019. 210.) az ötödik ipari forradalom origójába a robotot és a robot-ember összekapcsolódást helyezi: cobot, a „collaborative robot” kifejezésből, azaz együttműködő robot, míg az Ipar 6.0-ban a tömegtermelés eltűnését vizionálja. A Kuosmanen-Tero (2021. 38.) által szerkesztett Business Finland a mindenütt jelenlévő, ügyfélközpontú, virtualizált és törekenységmentes gyártásban ragadja meg a fő attribútumokat.

Ebben a fázisban, arra koncentrálnunk, hogy hol- és hová tart ez a technológiai fejlődés, így a tanulmány ezt követő fejezeteiben könnyebben tudunk választ adni arra a kérdésre, hogy paradigmaváltás előtt áll-e, esetleg már paradigmaváltás közben van az emberiség, illetve, hogy ez milyen szempontból érinti a társadalom szerepeit, autonómiáját.

A jövő feltérképezésével foglalkozó kutatók, menedzserek segítségével a napjainkban zajló 4.0 ipari forradalom szférájából azokat az innovációkat, fejlesztéseket fogjuk önkényesen kiragadni, amelyek indikátorai lehetnek a következő technológiai korszakoknak, egyben paradigmaváltásnak. A tanulmány szerzője a következő ipari forradalmat, amely számszerűn a negyedik és már nem is pusztán ipari, a Mesterséges Intelligencia (AI) és a robotok korszakának nevezi. Az AI társadalomtudományi szempontú megközelítése esetén érdemes segítségül hívunk Prakash (2020) interpretációját, aki tercier (szűk, általános, erős) értelmezési módot javasol számunkra, amely alfája szerint az AI egy olyan rendszer/szoftver amely képes bizonyos fokban az emberi intelligenciához hasonlóan működni, míg ómegájában már egy emberi intelligenciát meghaladó struktúrát találhatunk, amely számos társadalmi, etikai kérdést generál. Daniel C. Dennet (Beck 2019. 36) az AI-t fejlettsége alapján 3 csoportba sorolja: az órákulum AI, amely az általa elérhető tudásanyag segítségével, a megadott keretek alapján analizál, a dzsinn AI, amely képes az autonóm cselekvésre, militáris instrumentumokat vagy akár sebészrobotot is vezérel, az uralkodó AI, komplex kognitív képességekkel rendelkezik, gépeket és embereket irányít.

Tekintsük át taxatív, mégis önkényesen szelektálva, hol is tart a technológia, túlnyomórészt az alábbi jövőkutatók segítségével: Prakash (2018, 2020), Harari (2018, 2020) Beck (2019), Kurzweil (1999, 2013, 2022), Csepeli (2020).

- Agy-számítógép interfész: a biológia és a technológia konvergenciája, amely az ember és bizonyos állatok számára lehetővé teszi, hogy agyukkal tárgyakat irányítsanak, annak köszönhetően, hogy az agy által kibocsátott idegi jeleket a mikrokomputerek elektronikus utasításokká alakítják át. A bionikus élet a 21. század első napjai óta létezik, de egyelőre drága és nagyon kevesek számára hozzáférhető.
- Arcfelismerés: egy olyan biometrikus szoftver, amely azonosítani tud egy személyt az arc szkennelése és elemzése által.
- Kép- és hangfelismerés: mesterséges látás és hallás, a szoftver képessége egy hang, egy kép vagy a képen lévő tárgyak azonosítása. A hangfelismerő szoftverek képesek értelmezni az emberi beszédet (Siri, Xiao Ai Xiaomi) és érzékelni (igaz egyelőre esetlegesen) a hangból az érzelmeket.

- **Big Data:** az eltárolt adatmennyiséget foglalja magába, a mindenkori jelen pillanatának (tudományos) adatmennyiségét, amely az ember számára értelmezhetetlen és átölhelhetetlen dimenzió, a polihisztorok kora ugyanis egyelőre véget ért. A felhőszolgáltatások lehetővé tették a „végtelen” nagyságú adatmennyiségek olcsó tárolását. A Big Data azt is lehetővé teszi, hogy statisztikai felmérések nélkül térképezzék fel az állampolgárok habitusát, szokásait, ideológiai nézeteit és egészségügyi karakterét.
- **Generált valóságok,** azaz virtuális (Virtual Reality, VR) és kiterjesztett (Augmented Reality, AR) valóság. A VR egy háromdimenziós programozott környezet, amelyben a fizikai környezetünktől izoláltan vagyunk jelen és az érzékelteket digitálisan állítjuk elő. Az AR a fizikai valóságot egészíti ki a programozott valósággal. A VR és az AR forradalmasítani fogja az oktatást, a pszichoterápia bizonyos területeit, a karbantartási munkákat, többek közt járművek vezetése tanulható meg vagy orvosi beavatkozások hajthatók végre általa.
- **Természetes nyelvi feldolgozás (NLP):** az AI rendszerek képessége, a természetes nyelv szemantikai disztinkcióinak, mélységeinek dekódolására. Graves (2022. 57.) ennek jelentőségét témánk szempontjából releváns területen hangsúlyozza, méghozzá a vallási és erkölcsi nézőpontokból jelentős szövegek tekintetében, ugyanis az AI így tudja elsajátítani az emberi erkölcsöt és spiritualizmust, s ezáltal olyan jelentős emberi dimenziókat megérteni, mint például a szenvedés és a kiteljesedés.
- **Műholdas adatelemzés:** ennek alapján egy vállalat vagy egy ország gazdaságának állapotát pontosabban határozhatjuk meg. Az SMI (Satellite Manufacturing Index) esetében több milliárd műholdas megfigyelés adatait elemzik az algoritmusok. A BMI (PMI) index, amely egy gazdaság iparának helyzetét mutatja, így sokkal realisabb képet fog nyújtani.
- **Dolgok Internete (IoT):** olyan hálózat, amelyben a fizikai tárgyak hozzákapszolódnak az internethez, a tárgyakat ugyanis egyedi azonosítóval látják el, hogy képesek legyenek kommunikálni egymással, ezáltal a tárgyak monitoringozhatóak lesznek. A kiberfizikai rendszerek a fizikai és digitális valóság fúzióját jelentik, amelynek fontos attribútuma, hogy a kibertér időtlen, minden a mostban történik. Így válik megragadhatóvá az 5G, avagy az 5. generációs mobilinternet, amely az adatok letöltésének sebességét növeli meg. Ez nem kifejezetten a hétköznapi internethasználat számára jelentős, hanem fundamentumát képezi az m2m (machine to machine) és a gép – ember kommunikációnak, amely real-time fázisban történik, s már az önvezető járművek érája.
- **3D nyomtatás és a technológiához felhasznált multifunkcionális új, programozható szerves és szervetlen anyagok (fémhabok, szuperplasztikus anyagok):** Beck (2019) hangsúlyozza, hogy a paradigmaváltások az anyagtudomány szempontjából is leírhatóak. Az egyik új szuperanyag a grafén, amelynek előállítását 2010-ben fizikai Nobel-díjat jelentett.
- **Kvantuminformatika:** rejtélyes eszköze a kvantumszámítógép, amely *nem* a hagyományos, bináris számítógép fejlettebb formája. Erőssége a problémamegoldás, amelyet az idő sui generis értelmezésével tud kivitelezni, hiszen ugyanabban a pillanatban képes minden lehetséges megoldáson dolgozni. Módszerében közelebb áll az intuíciónak, a valószínűségi jelleghez (probabilitás), mint a logikához, a kauzalitáshoz. Egy nagyon komoly kihívást, a dekoherenciát, azonban még meg kell oldani, hívja fel a figyelmünket Kroó (2018). A területen történő előrehaladás jól érzékelhető a kvantumszámítógépek qubite-ben mért teljesítményének növekedésében: míg a Google gépe 2019-ben 53 qubites volt, addig a Harvard és a MIT közösen fejlesztett eszköze 256 qubites. Rokont terület a kvantuminternet, amely egy elviekben feltörhetetlen hálózatot jelent, egyben esélyt az 5G sebességének sokszoros meghaladására, valamint a kvantumkriptográfia, amely a titkosítás algoritmikus oldala.
- **Nanotechnológia:** a milliméter egymilliomod részének méretaránya, ahol a newtoni törvények sok esetben értelmezhetetlenek, helyettük a kvantumvilág lép előtérbe. Ez egyben a nanorobotok korát jelenti.
- **Az egészségügy automatizálása:** egyrészt az egészségügyi ellátórendszer komplex szervezését és irányítását jelenti az AI bekapcsolásával, másrészt konkrét gyógyászati-orvosi funkciót, mint az analízis, a diagnosztizálás, a prevenció vagy a konkrét műtéti beavatkozás. Már ma is jól ismertek az olyan AI-orvosok és orvos-robotok, mint a Watson vagy a ROSA.
- **Testmódosítás és embertökéletesítés,** hiszen a beültethető és tartós orvosi implantátumok korába léptünk.
- **Letölthető tudás:** a készségek gyors letöltése azáltal, hogy az agyat megfelelő állapotba hozzák. Ez jelentheti egy emberi agy elektromos jeleinek továbbítását egy másik embernek. Előrehaladott kutatásokat folytat többek között a DARPA (TNT-projekt, Targeted Neuroplasticity Training azaz a neoroplaszticitás célzott fejlesztése), a HRL Laboratories kaliforniai kutatócég vagy a Transcranial Direct Current Stimulation program. Az emberi tanulási folyamatok radikális átalakulása várható, amely szükségtelenné teszi a hosszú ideig tartó iskolai tanulást.
- **Blokklánc-technológia:** ez a módszer minden tranzakció számára biztosítja a transzparenciát és a kriptovaluták elterjedésének kulcsát jelenti. A készpénz lassan teret veszít. Kurzweil (2022. 25.) a forgalomban lévő dollár mennyiségét már csak 30 szorosára teszi a kriptovalutáéhoz képest. 2018-ban Venezuela bevezette a világ első államilag támogatott digitális valutáját, a petro-t.
- **Digitális állam- és közigazgatás:** a hivatali ügyintézés digitalizálva történik, iskolapéldáját Észtországban találhatjuk meg.
- **Vertikális mezőgazdaság:** ez az újítás forradalmi hatással robbant be az élelmiszertermesztésbe. Kurzweil (2022) az előnyök közül a vegyszermentességet emeli ki, valamint azt a nem elhanyagolható tény, hogy a verti-

kális művelés a horizontális földművelés területi igényének mindössze 1%-át teszi ki, aminek köszönhetően a deflációs ráta eredményeként olcsóvá válhat az élelmiszerek előállítása.

- A járművezetést támogató rendszerek és az önvezető-okos járművek korszaka következik a személy- és teherszállításban egyaránt. Számos országban önvezető, autonóm taxikat tesztelnek, amelyek a Society of Automotive Engineers International által az önvezető járművekre megalkotott értékelési szisztémában a legmagasabbnak számító 5-ös eredményt kapták. A szállítmányozás területén az önvezető kamionok és a platooning módszer már 2017-ben kipróbálásra került Magyarországon (Beck 2019. 122), amely azt a módszert jelenti, ahol csak a felvezető autóban ül sofőr, míg a többi járművet robotpilóta vezeti.

A tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé, hogy részletesen megvizsgáljuk a 21. század elejének minden technológiai újítását, de azt megtehetjük, hogy egy pillanatra kitekintsünk a jövőbe. Talán ezzel az utolsó példával unikális módon tudjuk érzékeltetni, hogy a 21. század elején egy valódi paradigmaváltás pillanatát élhetjük át. India 2018-tól dolgozik azon, hogy megalkossa az emberek „kibereit” (Cyber Twin; Prakash 2020. 60.), ezek a digitális avatárok a természetes személy halála után is élni fognak, egyedi gondolatokkal és teljes személyiséggel rendelkeznek.

Prakash (2018, 2020), Harari (2018, 2020), Beck (2019), Kurzweil (1999, 2013, 2022) és Csepeli (2020) gondolatit összegezve megállapíthatjuk, hogy a 4. ipari forradalmat egy kiberfizikai rendszerként észlelhetjük, ahol egymásba olvad a fizikai és a digitális világ. Nélkülözhetetlen eszközei a konstans és mobil internet, az egyre parányibb, de annál hatékonyabb szenzorok és a mesterséges intelligencia, melyek transzformálják a társadalmakat és a gazdaságot. Mindezekből ragadjuk ki egy pillanatra az AI-t, amely rendelkezik a rácsodálkozás és az önálló döntéshozatal képességével. Ezen képességek hátterében a neurális hálózati építést találhatjuk, ahol már az emberi agy ideghálózata adja a mintát. A neurális hálózatok az emberi jelenlét nélkül autonóm módon képesek komplex műveletekre, ráadásul az AI-t nem gyötrik a Paradicsomból való kiűzetésből fakadó gyengeségek, erőtlenségek. Prakash (2020. 20.) szerint az AI jobban hasonlít egy élő szervezethez, mint egy technológiához, fejlődik és szaporodik.

A (ROBOT) KÉZZEL FOGHATÓ JÖVŐ

Az első fejezet alapján tegyük fel a kérdést: rémisztő-e az emberiség előtt álló jövő, a paradigmaváltások új korszaka? A technika és az ember relációja, illetve az ember autonómiájának ebből a szempontból vizsgált problematikája, az elmúlt századokban számos szerző művében élesen vetődött fel: Bergyajev (2004), Heidegger (2004), Jonas (2004), Ellul (2004), Garaczi (2012), Lorenz (2022), Douglas (2020), Harari (2020), Beck (2019), Barabási (2018), Csepeli (2020) és Schwab (2016). A technikátörténész Ellul (2004. 7.) rámutat, hogy már a 20. században

több meghatározó irányt vetett fel az ember és a gép találkozása. Míg az egyik alternatíva harmonikus, kooperatív kapcsolat kibontakozását reméli az ember és a gép viszonyában, addig a másik megközelítés az ember elcsökevényesedésének víziójáig, valamint az emberi faj megszűnéséig jut el. Bármelyik verzió ölt (vagy veszít) testet a jövőben, az idő értelmezését mindenképpen jelentősen átalakítja, ugyanis az automatizáció és a robotok visszaadhatják az időnkét. Ellul (2004), Garaczi (2012) és Beck (2019) rámutatnak a szabadidő felértékelődésére, amely lehetőséget ad az interperszonális viszonyok megújítására. Beck (2019. 23) ezt a folyamatot úgy ragadja meg, hogy kimondja: „nincs szükség az emberre, mint robotra, de szükség van, mint emberre”, mint kreatív alkotóra, gondolkodó, érző, személyiséggel rendelkező, unikális és megismételhetetlen emberi entitásra.

A robotok eszméje már az ókori világban megjelent, a görög mitikus irodalomban aranyrobotok készültek az Olümposz lakóinak szolgálatára. Kínában az uralkodót elkápráztató táncoló robotokról találhatunk feljegyzéseket. A robotok kivitelezésére azonban nem állt készen a technika, ezért az ember maga lett a robot, aki dolgozott, szórakoztatott és harcolt. Néhány évezred elteltével a helyzet radikálisan megváltozott és megszületett az ókor óta vágyott robot, valamint a tömegek számára hozzáférhető számítógép és internet, amely a Windows 95 színrelépése óta létezik.

Az automatizáció és a negyedik ipari forradalom azonban nem következmények nélküli, hatására szakmák fognak megszűnni vagy zsugorodni, Prakash (2020. 56.) munkahelyek tömeges elvesztését prognosztizálja. Kérdés, hogy ezt a rizikóanalízist kezelhetjük-e axiómaként. Beck (2019) és Molhoek (2022) az új szakmák jellemzőjeként írja le a magas szintű szakértelmet vagy az egyedi munkavégzés igényét, míg az értékesíthető szakértelem nélküli emberek perifériára szorulnak és az állam által fenntartott, gazdaságilag veszteséges ágazatokban fognak dolgozni, hogy lekössék az idejüket. Ennek némileg ellentmondanak a Prakash (2020) által felvetett példák, amelyek közül néhányat közelebbről is megvizsgálunk. 2018-ban egy svájci bank (UBS) bemutatta egyik vezető közgazdászának AI-klónját, amelynek digitális teste van, a „tulajdonosához” hasonlóan mozog, kommunikál és gazdasági tanácsokat ad. A politikusi szerepkör sem tekinthető main stream-nek, igaz, nem elvárás a magas szintű szellemi teljesítmény, ennek ellenére 2018-ban Tokió Tama nevű városrészében a polgármester választáson egy Macuda Micsihito nevű AI a harmadik helyen végzett, ezt megelőzően 2017-ben pedig Románia bemutatta az ország imázsáért felelős ROMBOT nevű AI nagykövetet, amely a világ egyik első virtuális nagykövetének tekinthető.

Beck (2019. 82.) Magyarország tekintetében 10 éves intervallumban a munkahelyek 24-40%-ának eltűnésével számol, amely legalább 1 millió embert fog érinteni, de ez nem vonatkozik azokra a munkakörökre, amelyekben az emberi jelenlét nélkülözhetetlen. Beck (2019. 99.) optimistán említi, hogy Angliában 2001-15 között nyolcszáz ezer munkahely szűnt meg, de 3,5 millió új állás jött létre. Véleménye szerint nem általános munkanélküliség közeledik, hanem a munkaerőpiac

átstrukturálódása. Ezek az adatok azonban hamis nyugalomérzetet is kelthetnek, hiszen a negyedik ipari forradalom még csak kezdeti fázisában tart, másrészt egy magas szintű oktatási kultúrával rendelkező ország volt a minta. Beck (2019) prevenciót javasol: mivel az Ipar 4.0 gazdasági érdek, ezért a következménye sem gazdasági válság lesz, hanem társadalmi. Prakash (2020. 61.) az ENSZ rizikó analízisére koncentrál, amely szerint a következő 20 évben Kambodzsában, Vietnámban, Thaiföldön, Indonéziában és a Fülöp-szigeteken a munkavállalók több mint 50%-a veszítheti el az állását. A McKinsey Global Institut (2017) arról írt, hogy 2030-ig 800 millió munkahely fog megszűnni. Az Oxford Martin School (2016) szerzői szerint az automatizáció a fejlődő országokban akár a munkahelyek 85%-át is veszélyeztetheti; ez a kockázat Etiópia esetében a legmagasabb, Kínában 77%, Indiában 69%. Etiópián azért sem csodálkozhatunk, mert Abiy Ahmed Ali Nobel-díjas miniszterelnök vezetésével az ország unortodox fejlődési modellt követ, amikor AI-ba és drónokba jelentős összegeket fektet. Ebben az esetben az elmaradottság bizonyos értelemben előnyt jelent, mert számos fejlődési lépcső átugorható, igaz, így a munka-kultúrára való szocializáció esetleges marad. Hívjunk segítségül néhány konkrét adatot, hogy még tisztábban lássuk a kirajzolódó helyzetet. Beck (2019. 69.) megjegyzi, hogy 2007-ben évi ötszázezer tonna acél előállításához ezer embert kellett foglalkoztatni, egy évtizeddel később 14 embert, míg a Tianyan Garments Company kínai cég gyárában emberi munkaerő nélkül naponta 1,2 millió pólót varrnak meg a SoftWear Automation robotjai. Kurzweil (2022. 25.) mindezek ellenére optimista marad és rámutat, hogy az USA-ban 115 év alatt 24 millió munkahelyből 142 millió lett, miközben a munkaórák száma éves periódusban háromezerről 1800-ra csökkent. Egyáltalán nem számít magas munkanélküliségre a fejlett országok tekintetében és nem elhanyagolható módon a munkát az önkifejezés eszközének tekinti, amely része az ember identitásának. A jelen tanulmány szerzője azonban azt is hangsúlyozni szeretné, hogy az önmegvalósításként értelmezett munka magas intellektuális alapokat igényel. Főleg annak tekintetében, ahogyan Kaku (2006. 281.) a technológia fejlődését szemlélteti: az őskori ember izomereje 1/8 lóerőnek felelt meg, majd a szerszámoknak köszönhetően ez 1/4 lóerőre változott, míg a jégkorszak végére paritásba kerültek egymással. Mindeközben az emberi faj létezésének mindössze 0,01%-ban sikerült a rendelkezésére álló energia szintjét az állatok szintje fölé tornáztatni, végezetül az elmúlt évtizedekben a magerő felfedezése 6 nagyságrenddel növelte az ember által felhasználható energiaszintet.

Az AI és a robotok a jövő új munkavállalói, a gépek adják majd a munkaerőállomány nagyobbik hányadát, és szinte minden területen, függővé válnak tőlük mind a társadalmak, mind az egyének. Az AI minden felett kész átvenni az irányítást, a mentőszolgálatról az adóbeszedésig és készen áll a bürokratikus terhek és a korrupció felszámolására. Kurzweil (2022) szerint 10 éven belül a technológia evolúciójának köszönhetően kiemelt színvonalon és minőségben élhet az ember, amelynek része lesz az egyetemes alapjövedelem. A munka világával kapcsolatban az emberiségnek érdemes lesz rövid távon választ keresnie a követ-

kező kérdésekre: Mennyi új munkahelyet lehet vagy érdemes teremteni az ember számára? Beszélhetünk-e még klasszikus értelemben véve a rentábilisan végzett munkáról? Szükség van-e alapjövedelemre? Mennyi órából álljon egy munkahét? Növekedni fog-e a bűnözés mértéke az ún. anomáliás időszakban? A bűnözés el- leni fellépés csökkentheti-e az egyének autonómiáját? Lesz-e reneszánsza a lud- dizmusnak? Meghekkkelhető-e az AI-asszisztensek?

Most azonban térjünk vissza a bevezető részhez és Hankiss rémületéhez. Boda (2018. 1547.) a „félelem” kifejezésben találja meg Hankiss gondolkodásának mozgatórugóját, melynek kordában tartására a nooszféra hivatott – ez a fogalom a civilizációval szinonim, csak szűkebben értelmezett kategória –. A nooszféra képes lehet értelmezési keretet adni az emberiség számára, a civilizált Nyugat értelmezési kerete azonban megrepedt. Egy új paradigma új nooszférát kíván, ellenben lehet egy korszakokon átnyúló tartalma, méghozzá az etika és az erkölcsök világa. Az etika relevanciája talán először válhat igazán megkérdőjelezhetetlenné. Az etika, mint alkalmazott filozófia évezredek óta egyetlen egyszerű kérdésre keresi a választ: Mi a jó és mi a rossz? Az etika univerzális jegyekkel interpretálható, míg az erkölcsök kultúra-függők. Ez jól érzékelhető, ha megoldásokat keresünk Hardin (2005) mentőcsónak-problematikájára vagy Prakash (2020. 32) „csille”-dilemmájára. Ezt jól szemlélteti a 2017-ben publicitást kapott és a német kormány által elfogadott önzetű autókra vonatkozó német etikai „kódex” (Prakash 2020. 39.), amely az emberi élet prioritására és az emberek közötti különbségek tilalmára épül.

Az emberiség történelme során az etikai döntések mindig az emberek (vagy az Isten/ek) kezében voltak, de a 21. században ez részben, valamint direkt vagy indirekt formában az AI-hoz kerülhet. Az AI-nak pontosan kell értenie az etikát, hiszen az „etika” határozza meg a döntéseit. A kérdés, hogy melyik kultúra vagy cég morálja fog érvényesülni az AI döntéseinél. A legtöbb fejlesztés ugyanis, olyan „etikát” céloz meg, amely lehetővé teszi az AI számára, hogy alkalmazkodjon a kulturális normákhoz. Ez egyben azt is jelentheti, hogy az AI a telepített „etika” miatt többféleképpen magyarázza az eseményeket és így akár hozzájárulhat a világ további megosztásához, de az is lehetséges, hogy az AI-nak köszönhetően megvalósul Kant (1985) álma a világbékéről.

Tegyük egy kísérletet az etika, az orvostudomány, a politika, az autonómia és a paradigmaváltás korának fúziós jellegű szemléltetésére! Az orvostudományok elsődleges célját Caligiuri (2022) az életmentésben és az élethosszabbításban látja, valamint a fájdalom és a szenvedés csökkentésében, az embertökéletesítés azonban túlmutat ezeken a célokon. Az orvosi kezelés sohasem lépi túl az ember fajalapú kondícióit. Az ember azonban menekülni akar végzettségétől. A Covid-world a tökéletesítés generátora volt, hiszen a vakcinák nem a természetes emberi felépítésünk részei, hanem egyfajta pluszt adnak az eredeti állapothoz képest, így transzhumánná teszik az oltottakat. Hrynkow (2022. 13.) azt ajánlja, hogy a transzhumán jelző alatt olyan valamilyen mértékben tökéletesített embert értsünk, akinek-képességei a tökéletesítetlen emberek (Homo Sapiens) és

a teljesen tökéletesített poszthumán lények közé esnek. A poszthumán entitást Dabrowsky és Haynor (2022. 30.), Don Simborg munkásságára hivatkozva, Homo Nouveunak nevezik, aki a Homo Sapiens után következő új emberi faj, amely gyakorlatilag halhatatlan. Az evolúcióra támaszkodva a transzhumanizmus (politikai) filozófiájának végső célja a tudomány segítségével tökéletesített ember. Dabrowsky-Haynor (2022) szerzőpáros a transzhumanizmus ateista-humanista beágyazottságát emeli ki, amelynek fő iránya a technológia etikus felhasználásának segítségével elérni a földi paradicsomot az ember számára. A 21. század Edisonjának tartott Kurzweil (2022. 23.) az élethosszabbításban látja saját tudományos drive-ját és a legmodernebb technológiához, a GNR-hez (genetika, nanotechnológia, robotika) való viszonyulásunk alapján három csoportot különít el: az örvendezőket, a rémülteket és az ambivalenseket, akik erkölcsi kötelességüknek tekintik a fejlődés folytatását, hiszen az emberiség folyamatos szenvedését csak a technológiai fejlődés enyhítheti. Kurzweil (2022) elfogadja a technológia Janus-arcúságát, ezért fontosnak tartja a kérdés etikai kezelését és ajánlja az Asilomar etikai irányelveket a biotechnológia vonatkozásában. Az ember autonómiájának és etikájának kétségtelenül új kérdését veti fel, hogy a humán létező az AI-val való összeolvadás útjára lépett. A transzhumanizmus (politikai) filozófiáján belül Dabrowsky-Haynor (2022. 39.) ugyanakkor lényegesnek találja az emberi autonómia szerepét, ahol a „proaktív szabadság” kategóriája annyit tesz, hogy az embernek döntési lehetőséget ad abban, hogy milyen attribútumokkal akar élni. Abban is hisznek, hogy a „spill over” hatásnak köszönhetően a kiváltságosok után az átlagemberek számára is elérhetőek lesznek a technológiai újítások. Beck (2019) a technológiához való hozzáférés evolúciójának nevezi ezt a folyamatot, amely a következő stációkon halad keresztül: kiváltságosok, **őket követi** az üzleti szféra, ezt követően bárki megengedheti magának, majd a technológia kifut, esetleg valami leváltja vagy alapjául szolgál egy nagyobb üzletnek. Boss (2022. 171.) azonban egyáltalán nem optimista és a kiskiborg kifejezést használja azon esetekben, amikor az élőszövet és a gyártott anyagok társadalmi-gazdasági dependenciája kimutatható. Az emberszerűen működő bebionikus protézisek ugyanis nagyon hosszú ideig csak kevesek számára lesznek elérhetőek. Boss a kiszolgáltatott kiskiborgok és a valódi kiborg közötti elhatárolást is ajánlja, mert míg a kiskiborg kiszolgáltatott a mások irányítása alatt álló energia-, információ-, és tőkestruktúráknak, addig a valódi kiborg independens mindezen rendszerektől. Ez egy **újfajta függési viszonyt jelent** azoktól, akik biztosítják számára a kibernetikai alkotóelemeket. A téma aktualitása kedvéért érdemes megjegyezni, hogy Boss (2022) az okostelefon használókat és a protézissel rendelkezőket is a kiskiborgok közé sorolja.

Harari (2018. 445.) rámutat, hogy minden kutatás a „Gilgames-projekt” hatása alatt áll, amely a halhatatlanság keresésére irányul, egy isteni lény megalkotására és ez a projekt mindent igazol, amit a tudomány tesz – vagy fogalmazhatnánk inkább úgy, hogy amit a tudomány mögött álló finanszírozók tesznek. Caligiuri (2022. 145.) a normalitás fogalmának etikai tipologizálásánál a klasszikus norma-

lis és abnormális értékduált újragondolja és a jövőbe tekintve javasolja, hogy az abnormalitás kategóriáját már ne csak a normalitástól való lefelé való eltérésként, hanem felfelé történő eltérésként is értelmezzük, hiszen a transzhumán emberek képességei messze meghaladják a természetes emberekéit. Dabrowsky-Haynor (2022. 34.) és Kurzweil (2013) a döntő pontot abban látják, amikor a génsébeszet, a kibernetika és a nanotechnológia (nanorobotok) eredményeként létrejön a természetes és a mesterséges intelligencia szingularitása. A technika exponenciális növekedésének köszönhetően 2045-re prognosztizálják azt a helyzetet, amikor képesek leszünk letölteni egyéni és egyedi tudatunkat *nem* biológiai hordozókba. Ezt az ún. Avatar-projektet Dimitrij Itskov kezdte el menedzselni 2011-ben. Jegyezzük meg: a projekt sikeressége egyben azt is jelentheti, hogy egy diktátor esélyt kaphat, hogy örökre hatalmon maradjon, esetleg a pszichológusunkat sem szükséges cserélni, nem beszélve arról, hogy az életfogytiglani **büntetés önbeteljesítővé válhat**.

Az új paradigma érájáról és az AI által a közeljövőben áthatott világról Prakash (2020. 15) így nyilatkozik: „napjaink fejlettsége a barlanglakók több ezer évvel ezelőtti művészetéhez lesz majd hasonlítható”, ehhez még közelebb kerülhetünk, ha megállapítását kiterjesztjük a kvantum számítógépek által várható tudományos robbanásra. Kurzweil (1999; 2022 20.) a legfontosabb spirituális minőséget a tudatban ragadja meg, az AI tudatra ébredését 2029-re vizionálja, egyben jelzi a találkozás attitűdjének aszimmetrikus relációját, hiszen az AI jóval okosabb lesz nálunk. Stroda (2022) a humorérzéssel rendelkező AI megjelenését véli a döntő lépésnek. Dabrowsky-Haynor (2022. 34.) ebben az esetben a mesterséges szuperintelligencia megnevezést ajánlja, amely egyben az A(S)I személylé válását is jelenti, ami/aki (és ez nem véletlen duplikálás) képes lesz modifikálni saját szoftverét.

Ettől a pillanattól kezdve az AI hatékonyabb influenszer lehet, mint bármilyen emberi propaganda vagy vallás, ezért lenne különösen veszélyes az emberi közösségekre és autonómiákra, ha az AI rasszista és előítéletes lenne, esetleg túl nagy kontroll alá esne az emberi élet. Dabrowsky-Haynor (2022) veszélyesnek tartja, hogy a politikai-gazdasági elit az AI és a mesteralgoritmusok segítségével befolyásolhatja a társadalmat. Az ember autonómiája az AI, a Big Data, az IoT mezőiben sok szempontból sérülhet, ugyanis nyitott könyvvé válik a (magán)élete. A szuperintelligenciával rendelkező AI-t (ami jelenleg még nincs) már nem fogjuk tudni dekódolni, ekkortól Kurzweil (2013) új korszakról beszél, amelyet a technológiai szingularitás fog jellemezni, galaktikus űrutazással és halhatatlansággal.

Azt se hallgassuk el, hogy a szuperintelligencia AI-t az emberiségre nézve fenyegetőnek tartók táborát olyan nevek fémmjelzik, mint Hawking (Dabrowsky-Haynor 2022. 39.), Bostrom (2015) és az egzaltált zseni, Elon Musk (Beck 2019. 36). Jack Ma kínai milliárdos (Prakash 2020. 143) egyenesen a következő világháborút prognosztizálja az AI számlájára, hiszen minden ipari forradalom világháborúhoz vezetett, jegyzi meg rezignáltan, aminek az emberek végső soron a nyertesei lettek.

Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a jövőre vonatkozó rizikóanalízisek bizonytalanok és kockázatosak. Nem tudhatjuk, hogy egy disztópia vagy egy időtópia előtt állunk, de Kaku (2006) szerint a futurologia, amely a jövő tudományos alapú prognosztizálása, egyre fontosabb tudomány.

EPILÓGUS

A pandémia a tanulmány szerzőjének értelmezésében a bizonytalanság új korzakának pusztán egy tünete, amely azonban rámutatott az ember mentális és társadalmi törékenységére, valamint az egyén és a közösségek autonómiájának sebezhetőségére. A pandémia releváns következménye, hogy az ember másfajta minőségben szemléli önmagát és világát, amelyben önmagától vett természetességek kérdőjeleződnek meg. A pandémia következtében felértékelődött a technológia világa, ami egyben azt is jelenti, hogy az ember és a technológia kapcsolatának újragondolása szükségszerűvé válik, főleg azért, mert a transzhumán és a poszthumán entitások egyre komolyabb teret nyernek maguknak. Harari (2018. 443.) a történelem következő periódusát abban látja különösnek, hogy maga az ember fog az értelmezés centrumába kerülni, az emberi tudat és identitás alapvetően meg fog változni, a „Frankenstein-mítosszal” pedig egyenesen a Homo Sapiens utolsó napjait vetíti előre.

Tényleg ilyen mértékben reménytelen a helyzet?

Szathmáry (2018. 1543.) a játékelmélet szempontjából vizsgálta az emberiség kulturális evolúcióját, amelyben az ember együttműködő lényként tűnik fel, igaz, leginkább a „parokiális altruizmus” formájában, amely azért problémás, mert a 21. században az emberiség előtt álló legfontosabb kihívásokra már csak kooperatív megoldás adható. Harari (2018) szintén a kooperációra való képességet látja kulcsfontosságúnak, amelynek eredménye a technikai civilizáció, végterméke pedig a teremtés boldogtalan uraként leírható ember. Az ember azonban nem feledkezhet el „predátor” jellegéről (erről előre néző szemei és történelmi kataklizmái árulkodnak), valamint a „Pán Péter-komplexus” gyötrelméről, amely Kaku (2006. 293.) értelmezésében annyit jelent, hogy az ember egyszerűen nem akar felnőni és felelősséget vállalni tetteiért. Ennek azonban eljött az ideje, hiszen a Lorenz (2022) által felsorolt halálos bűnök közül több is képes lehet az emberiség kipusztítására, a nukleáris energia felelőtlen használata mindenképpen. Kaku (2006. 298.) az emberiséget fenyegető legnagyobb veszélyt a koordinálatlan bolygószintű politikában látja, amelyet a nemzetállamok önzése okoz. E tanulmány szerzője azonban a szupergazdagok és az átlagember felelősségét sem hallgatná el. A fenyegető veszélyek kezeléséhez mindenesetre elengedhetetlen lenne a társadalmak és kultúrák közötti konvergencia. A transzhumanizmus etikája Dabrowsky-Haynor (2022) interpretációjában az embert felelőssé teszi az evolúcióért, sőt, annak mozgatórugójaként ragadja meg.

Minden emberi együttműködéshez szükség van fikcióra, egy kohéziós anyagra, ezt a szerepet Hararinál (2018) és Wilsonnál (2004) a mítosz, míg Hankissnál

a nooszféra adja meg. Ez az emberiség közös tudása, Harari szerint azonban az Istenné vált ember számára egy új agenda szükséges, amelyet Hankiss a kvantumkutatás eredményeinek segítségével próbált megtalálni, de erre sajnálatos módon nem maradt ideje, mert biológiai órája közbeszólt. Hankiss (2018 1581.) számára a „modernitás buboréka”, mint civilizációs magyarázó elv, mint paradigma, elpattanó állapotban volt, amelyet azért tartott különösen rémisztőnek, mert az emberiség markáns többsége még az évszázadokkal ezelőtti kopernikuszi fordulatot sem volt képes lekövetni. Akkor mit is fog kezdeni a mentális-spirituális sokk előtt álló homo sapiens a kvantumuniverzummal? Az emberek egy része a ptolemaioszi csapdában ragadt, egy másik halamaza pedig még addig sem jutott el és az ókori egyiptomiak kétdimenziós világát isteníti, megint mások vallási áhítatba estek, új egyházat, lelkeségi mozgalmat alapítottak (AI-egyház, blokklánc vallás). Hawking (2022) pedig a mindenség elméletének megfejtéséhez kötötte az ember és az Univerzum ontológiájának megértését.

A tanulmány végéhez közeledve be kell emelnünk egy régi-új diskurzust, ugyanis ebben a kontextusban döntő súllyal feszül egymásnak a determinizmus és az indeterminizmus, a fatalizmus és a szabad akarat kérdésköre. Boda (2018) dilemmája, amely arra vonatkozik, hogy a kultúra létrejöttében van-e szerepe az emberi kreációnak, vagy pusztán evolúciós folyamatról van szó, ahol az ember „istensége” visszahullik a porba szintén ezen diskurzus alapján fogalmazódik meg. Amennyiben pusztán evolúciós folyamatról van szó, az emberiség hátra dőlhet képzeletbeli karosszékében és nyugodtan várhatja beteljesülését, amely minden valószínűség szerint az ember földi uralmának végét is jelenti. Ez akkor következik be, ha az ősi ösztönökhöz kapcsolódó mémek permanens uralma továbbra is domináns szerepet tölt be a társadalmak életében, ezek ugyanis az alapvető ösztönvilágot juttatják uralomra, amelyet 4F-ként (Food, Fear, Fight, Find a mate) fogalmazhatunk meg. Boda (2018) nem látja derűsen a jövőt, hiszen a tömegdemokráciák Achilles-sarkának tartja a 4F-hez kapcsolódó mémek uralmát, amelyek lehetetlenné teszik a hosszútávú stratégiákon alapuló kormányzást. A szerző a diktatúrák és autoriter rendszerek esetében a mémek befolyását szintén problémásnak tartja. Wilson (2004) az evolúció tekintetében egyrészt kiemeli a racionális gondolkodást, másrészt felfüggeszti a racionalitást abban az esetben, ha a mitológia, a vallási hiedelmek segítségével a politikai közösség integritásának védelme prioritást élvez. Dawkins (1986) mémekről azaz új replikátorokról szóló munkája sem túl kecsegtető az autonóm, szabad döntésre vágyó emberek számára. A mém- és hálózatkutatás világában Barabási (2022) és Blackmore (1999) vizsgálatai mindezt tovább erősítik, az emberi cselekvés, mint prognosztizálható tett jelenik meg, az ember világa determinisztikus. Einstein még azt a kérdést is feszegette, hogy Istennek egyáltalán volt-e választási lehetősége az univerzum teremtésekor. Polkinghorne (2008) azonban, aki egyszerre volt nagyhatású fizikus és anglikán lelkész, megkérdőjelezi ezt a fajta mechanisztikus világot és helyet nyit az indeterminizmus dimenziójának, míg Székely

(2011) a dilemma reáltudományok felőli bizonyításának nehézségeire mutat rá. Itt kell beléptetnünk a kvantum világát, ahol a klasszikus törvények esetlegesek, ahol a kommutatív algebra tehetetlen, márpedig az állatok és az ember biológiájában számos kvantumemesemény zajlik. A szubnukleáris (és a kozmikus) világ determinálatlan, véletlenszerű eseményei lehetőséget kínálnak az emberi szabad akarat számára. Kroó (2018) az emberi agy kvantumviselkedésének társadalmi aspektusát veti fel, valamint kiemeli az emberi agy szuperpozíciós jellegét, amely teret ad az irracionitásnak, egyben a kiszámíthatatlanságnak, másrészt konnektivitást generál az emberek között az értelmi és érzelmi mezőkben. Kaku (2006. 131.) hangsúlyozza, hogy a kvantumelmélet alapján kiszámítható valószínűsége van annak (is), hogy „lehetetlen” események előfordulhassanak és ez a megállapítás egyáltalán nem csak a kvarkok és neutrínók parányinál kisebb világra vonatkozik, hanem a kvantumkozmológia szférájára is. Kaku (2006. 261.) rámutat, hogy a Schrödinger-féle valószínűségi hullámfüggvény az emberhez is rendelhető. A teológia területén szintén megjelenik a nyitottság: a 14. Dalai Láma (2021) a kvantumuniverzum és a buddhizmus bölcselete között közelséget érez, míg Davies (2000) Az Isten gondolatai című könyve által a reáltudományok és a miszticizmus zavarba ejtő útkeresésében próbálja megtalálni a válaszokat. Boda (2018) az egyénben nem bábokat lát és a zérónál nagyobb szerepet hagy a misztikus aspektussal is rendelkező emberi fajnál, ahogy Hankiss (2018) és Harari (2020) esetében is jelen van az ember kreációja, míg Kaku (2006 323.) a Heisenberg-féle határozatlansági reláció, tehát a kvantummechanika hatását emeli ki. A Keleti és a Nyugati kultúra nagy misztikusai, mint Dzsecün Milarepa, Pietrelcinai Szent Pio, vagy a tudományos teljesítményét a transzcendens világból, Namak-kal istennőtől merítő Srínivásza Ramanudzsán a gének uralmát erősen megkérdőjeleznék.

A szerző meglátása szerint az emberiség egy újabb paradigmaváltása zajlik, szemünk láttára bontakozik ki a 4. ipari forradalom technikai és eszközrepertóárja, azonban már most észlelhető egy jóval nagyobb hatású paradigmaváltás is. Ez az 5. ipari forradalom megnevezést is viselhetné, de a szerző a Kvantum-forradalom terminus technikust ajánlja, amely elhagyja az „ipari” jelzőt. Nem a technológiai szintemelkedés érvényességét zárja ki ezzel, sőt hangsúlyozza, hogy ez lesz az első olyan revolúció, amely az intelligenciák (nem véletlen a többes szám) szinergiáinak eddig soha nem látott teljesítményére fog támaszkodni. A Kvantum-paradigmaváltás relevanciája azonban nem pusztán technológiai fejlődést fog jelenteni, hanem az ember világgépének radikális megváltozását, szinte revelációját, az univerzális-kozmosz fókusz magnetikus jelenlétét, a Föld-centrumú és a heliocentrikus világgép fájdalmas elvesztését, a 4 dimenziós világ markáns átértelmezését. Az emberiségnek egy fordított kvantumugrásra lenne szüksége ahhoz, hogy a jövő irreverzibilis kihívásaira jó válaszokat találjon a jelenben. A szerző, ezért törekszik a Kvantum-forradalom egy lehetséges világát a jelen szinkronitása hozni és jelen tanulmány célját is ebben találhatjuk meg. De melyik területeken szükséges változtatás ahhoz, hogy az ember biztonságot találjon

és úgy érezhesse, hogy az életének jelentése és egyben jelentősége van? – ahogy Hankiss (2018. 1590.) fogalmazott. A jelenlegi tanulmánynak nem, de egy következőnek célja, hogy bemutassa a politika, a köz- és felsőoktatás, a kutatás, a gazdaság, a fiskális-monetáris politika, az egészségügy és a szociális-mentálhigiénés területeken való szemléletváltás szükségességét. Reformokra van szükségünk, hogy sikeresen küzdjünk meg a paradigmaváltás Molhoek (2022) által bemutatott, társadalomra és egyénre gyakorolt pszichés és szomatikus kihívásaival. Egy szimbolikus börtönfalán azonban meg kell tanulnunk átsétálni. Harari (2018) az emberiség kudarcaként írja le, hogy a pszichénk (lelkünk), a testünkkel ellentétben, nem bizonyult fejleszthetőnek. Ezt a megállapítást a permanens háborúk fényében nehéz lenne vitatni. Maradt-e reménye az emberiségnek? Elégseges-e a „minden emberi tudás” a börtönfalán történő átkelésre? Hiszen a technológiai fejlődésnek köszönhetően elérhetővé vált földünk minden kultúrájának szinte minden tudása. Tudunk-e ebből tanulni? Wilber (2008. 17.) integrál módszere és modellje azt állítja magáról, hogy ezen az úton halad és képes elősegíteni az emberi evolúciót (igaz, az iszlám világ egyelőre feltáratlan előttük). Az ember és az emberiség spirituális fejlődését lehetségesnek tartja, amely kvantumszerű (Wilber 2008. 32.) és az Én-MI-Mindannyian tudatszintek szentháromságának harmóniáján alapszik, amely egy egocentrikus perspektívából a kultúracentrikus szakaszon keresztül az egyetemes közösségvállalásig jut el. Gilligan (2003) a szinteket hierarchikusnak írja le, mivel mindegyik szint egyre nagyobb mértékű empátiát és toleranciát jelent, egyben hangsúlyozza a nők és a férfiak differenciált világát, amelyek csak a végső, azaz a negyedik, úgynevezett integrál szinten képesek az egymásban való feloldódásra, ahogy az autonómia és a kapcsolat, a jogok és kötelességek rendszere is. Wilber (2008. 115.) a hierarchia két fajtáját különbözteti meg, az „elnyomó/uralkodó hierarchia” az emberek, rangsorolására, pressziójára épül, míg a „megvalósulási/növekedési hierarchia” mindezeket elkerüli. A második típus komparatív világában a természet organikus felépítése (kvark, atom, molekula, sejt, szervezet) jelenik meg pozitív mintaként, ahol jól látható a növekedési hierarchiák egymásba ágyazottsága, minden magasabb szint meghaladja és integrálja az előzőket, de a magasabb szintek nem elnyomják az alacsonyabbakat, hanem körülölelik azokat.

Wilber (2008) a paradigmaváltás küszöbének látja a 21. század első szakaszát, amikor a posztmodern szintről az integrálba való, rendkívüli spirituális esszenciájú átlépés zajlik. Szolzsenyicin (1978) az emberiség egyetlen jövőbeli esélyét a spirituális fejlődésben találja meg. A transzcendens hívószavak Ferenc pápa (2015) Laudato Si’ kezdetű enciklikájában sejlenek fel, amiben átfogó ökológiát hirdet. Minden egyes embert megszólít a közös eredet és a földi közösséghez tartozás érzésén keresztül a közös diskurzusra, egy szocioökológiai kiteljesedés reményében. Csíkszentmihályi (2009) a flow-állapotának elérését egy fontos lépcsőfoknak tartja, mert a kóros egyéni Ego feloldásához vezethet azáltal, hogy bevonódunk abba az élménybe, amely által az életet egységként vagyunk képesek megragadni. Trothen (2022) a flow-élmény megragadásához

harmonikus együtt-cselekvést és a tudatosítás érdekében végzett meditációs gyakorlatokat, illetve csoportmegbeszéléseket ajánl. A visszanyert időnek-szabadidőnek köszönhetően a spirituális fejlődés előtt valóban kinyílhat az ajtó. Az emberiség hosszú idő után képes lehet spirituális árnyéka átlépésére, amelynek egyik első jele a szerző szerint „a senki sem pótolhatatlan” mentális stigma konverziója, a „mindenki pótolhatatlan, egyedi és megismételhetetlen” mém lenne.

Ha valaki számára homályos maradt volna a tanulmány témája és üzenete (4. Ipari Forradalom, Kvantum-forradalom), talán napjaink bestseller írója, Jo Nesbo (2022) novellája segítségére lesz a megértésben. Végezetül a szerző reményének ad hangot, hogy a kvantumrendszerek alagút-effektusa egyszer megadja a lehetőséget az emberiségnek, hogy saját dogmái által csapdába zárt státuszából még beláthatóan rövid idő alatt, külső segítség nélkül kiszabadulhasson.

Amennyiben ez nem következik be maradéktalanul, a szerző arra szeretné kérni a nagy-kiborgokat (transzhumánokat), öntudatra ébredt A(S)I-kat és poszthumánokat, hogy olyan érintkezésre törekedjenek az emberrel, amelyet mindennek felett az én-mi-mindannyian harmóniája és toleranciája hatja át.

TRODALOM

- Barabási, Albert-László (2018): A képlet. A siker egyetemes törvényei. Libri Kiadó, Budapest.
- Barabási, Albert-László (2022): Villanások. A jövő kiszámítható. Open Books, Budapest.
- Beck, Zsolt (2019): Válság vagy forradalom. Változások a magyar munkaerőpiacon 2030-ig. Beck & Partners.
- Bevir, Mark and Rhodes, R.A.W. (2002): Interpretive Theory. (pp. 132-152) In: Marsh, D., Stoker, G. (eds.): Theory and Methods in Political Science. Palgrave-MacMillan, London.
- Beyme, von Klaus (1992): Die politischen Theorien der Gegenwart. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Blackmore, Susan (1999): The Meme Machine. Oxford University Press.
- Boda, Dezső (2018): Hankiss, Harari és a replikátorok. In: Mislivetz, Ferenc (szerk.): Tudományon innen és túl: Hankiss-öröksége. Magyar Tudomány 179/10. 1546-56. p.
- Boss, Jacob (2022): A fém és az élő test harmóniája: a kibernetikus jövő. In: Hrynkow, Christopher (Szerk.): Gondolatok a transzhumanizmusról. A mesterséges intelligencia etikája és hatásai. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest. 169-191. p.
- Bostrom, Nick (2015): Szuperintelligencia. Ad Astra, Budapest.
- Brynolfsson, Erik – McAfee, Andrew (2014): The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies, W.W. Norton & Company. https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4312922/mod_resource/content/2/Erik%20-%20The%20Second%20Machine%20Age.pdf
- Caligiuri, Michael (2022): Kiborg papság és bionikus pápák: embertökéletesítés elemzése római katolikus bioetikai szempontból. In: Hrynkow, Christopher (Szerk.): Gondolatok a transzhumanizmusról. A mesterséges intelligencia etikája és hatásai. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest. 139-167. p.
- Csepeli, György (2020): Ember 2.0 A mesterséges intelligencia gazdasági és társadalmi hatásai. Kossuth Kiadó, Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete.

- Csikszentmihályi, Mihály (2009): Kreativitás. A flow és a felfedezés, avagy a találerő pszichológiája. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Dalai, Láma (2021): Az univerzum egyetlen atomban. A tudomány és a spiritualitás kapcsolata. A Tan Kapuja, Sambhala Tibet Központ.
- Davies, Paul (2000): Isten gondolatai (Egy racionális világ tudományos magyarázata). Vince Kiadó.
- Dabrowsky, J. Irene – Haynor, L. Anthony (2022): A vitatott „új ember”: a transzhumanizmus ateista humanista és katolikus megközelítésének az ütköztetése. In: Hrynkow, Christopher (Szerk.): Gondolatok a transzhumanizmusról. A mesterséges intelligencia etikája és hatásai. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest. 29-57. p.
- Douglas, Ian (2020): Megbetegít-e a modern technológia? – Bevezetés a XXI. századhoz. Scolar Kiadó, Budapest.
- Ellul, Jacques (2004): Az ember a technika rendszerében. In: Tillmann, J.A (Szerk.): A későújkori józansága II. Göncöl Kiadó, Budapest. 7-22. p.
- Ferenc pápa (2015): Laudato Si’ kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest.
- Frey, Carl Benedikt- Osborne, Michael- Holmes, Craig (2016): Technology at Work v2.0: The Future Is Not What It Used To Be. Oxford Martin School, Citi GPS: Global Perspectives & Solutions, January 2016.
- https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/reports/Citi_GPS_Technology_Work_2.pdf
- Garaczi, Imre (2012): Ész és értelem a modern technika kialakulásának tükrében. In: Laczkó, Sándor-Faragó, Emese (szerk.): Lábjegyzetek Platónhoz 10. Státus Kiadó, Szeged. 250-269. p.
- Gilligan, Carol (2003): In a Different Voice. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England.
- [https://syllabus.pirate.care/library/Carol%20Gilligan/In%20a%20Different%20Voice%20\(418\)/In%20a%20Different%20Voice%20-%20Carol%20Gilligan.pdf](https://syllabus.pirate.care/library/Carol%20Gilligan/In%20a%20Different%20Voice%20(418)/In%20a%20Different%20Voice%20-%20Carol%20Gilligan.pdf)
- Graves, Mark (2022): Erkölcsei értékek és spirituális elköteleződések modellezése. In: Hrynkow, Christopher (Szerk.): Gondolatok a transzhumanizmusról. A mesterséges intelligencia etikája és hatásai. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest. 57-85. p.
- Hankiss, Elemér (2018): Kvantummechanika és az élet értelme. Mislivetz, Ferenc (szerk.): Tudományon innen és túl: Hankiss-öröksége. Magyar Tudomány 179/10. 1580-91. p.
- Harari, Yuval Noah (2020): Homo Deus: A holnap rövid története. Animus, Budapest.
- Harari, Yuval Noah (2018): Sapiens: Az emberiség rövid története. Animus, Budapest.
- Hardin, Garrett (2005): A mentőcsónak erkölcsana. In: Lányi András-Jávorka Benedek (Szerk.): Környezet és etika. Szöveggyűjtemény. L’ Harmattan, Budapest. 115-128. p.
- Heidegger, Martin (2004): Kérdés a technika nyomán. In: Tillmann, J.A (Szerk.): A későújkori józansága II. Göncöl Kiadó, Budapest. 111-134. p.
- Hrynkow, Christopher (2022): Az embertökéletesítés, a mesterséges intelligencia és a spirituális összefüggéseivel kapcsolatos érdekes kérdésfelvetések. In: Hrynkow, Christopher (Szerk.): Gondolatok a transzhumanizmusról. A mesterséges intelligencia etikája és hatásai. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest. 11-17. p.
- Hawking, Stephen (2022): Az idő rövid története. Akkord Kiadó, Budapest.
- Jonas, Hans (2004): Miért tárgya az etikának a modern technika? In: Tillmann, J.A (Szerk.): A későújkori józansága II. Göncöl Kiadó, Budapest. 176-184. p.
- Kaku, Michio (2006): Hipertér – A párhuzamos univerzumok, az időelhajlás és a tizedik dimenzió világa. Akkord Kiadó.
- Kant, Immanuel (1985): Az örök béke. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Kuormanen, Pauli – Villman, Tero (eds, 2021): From Industry X to Industry 6.0. Allied ICT Finland, White Paper 5/2021. https://www.alliedict.fi/wp-content/uploads/2021/08/Industry-X-White-Paper-3.5.2021_Final.pdf

- Kurzweil, Ray (2013): A szingularitás küszöbén. Amikor az emberiség meghaladja a biológiát. Ad Astra Kiadó, Budapest.
- Kurzweil, Ray (2022): Genetikai örökségünk béklyójának lerázása. In: Hrynkow, Christopher (Szerk): Gondolatok a transzhumanizmusról. A mesterséges intelligencia etikája és hatásai. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest. 17-27. p.
- Kurzweil, Ray (1999): The Age of Spiritual Machines – when computers exceed human intelligence. Viking Penguin, New York.
- Lorenz, Konrad (2022): A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. Helikon Kiadó, Budapest.
- Króó, Norbert (2018): Néhány gondolat a kvantummechanikáról. (Hankiss Elemér emlékére). Miszlivetz, Ferenc (szerk.): Tudományon innen és túl: Hankiss-öröksége. Magyar Tudomány 179/10. 1572-79. p.
- Lowndes, Vivien (2002): Institutionalism. (pp. 90-108) In: Marsh, D., Stoker, G. (eds.): Theory and Methods in Political Science. Palgrave-MacMillan, London.
- Bergyajev, Nyikolaj A. (2004): Az ember és a technika. In: Tillmann, J.A (Szerk.): A későújkor józansága II. Göncöl Kiadó, Budapest. 40-66. p.
- Malatyinszki, Szilárd (szerk., 2019): Az emberiség jövője a neveléstől függ. Szent-Györgyi Albert gondolatai a nevelésről. Tanulmánykötet. Kodolányi János Egyetem, Orosháza.
- Manyika, James-Chui, Michael-Woetzel, Jonathan-Sanghvi, Saurabh (2017): Jobs lost, jobs gained: What the future of work will mean for jobs, skills, and wages. McKinsey Global Institut, november 28, Report.
- Miszlivetz, Ferenc (szerk.) (2018): Tudományon innen és túl: Hankiss-öröksége. Magyar Tudomány 179/10.
- Molhoek, Braden (2022): A MI és a transzhumanizmus lehetséges következményei: a munkanélküliséggel járó egészségügyi problémák, a másodosztályú állampolgárság és a vallásos elköteleződés. In: Hrynkow, Christopher (Szerk): Gondolatok a transzhumanizmusról. A mesterséges intelligencia etikája és hatásai. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest. 227-250. p.
- Nesbo, Jo (2022): A patkánysziget és más történetek. (A Kabócák). Central Kiadói Csoport, Budapest. 201-298. p.
- Polkinghorne, John (2008): Egyetlen világunk – A tudomány és a teológia kölcsönhatásai. Kalligram Kiadó, Budapest.
- Prakash, Abishur (2020): Go.AI: A mesterséges intelligencia geopolitikája. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest.
- Prakash, Abishur (2018): Új geopolitika. I-II. kötet. A világ jövője technológia. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest.
- Schwab, Klaus (2016): The Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum.
<https://www.docdroid.net/DNG1NMW/klaus-schwab-the-fourth-industrial-revolution-2016-pdf#page=4>
- Schwab, Klaus – Malleret, Thierry (2020): Covid 19: The Great Reset. <http://reparti.free.fr/schwab2020.pdf>
- Solzhenitsyn, Alexandr (1978): A World Split Apart. Harvard University, 8 June (Authenticity certified: Text version below transcribed directly from audio English translation.)
<https://www.americanrhetoric.com/speeches/alexandersolzhenitsynharvard.htm>
- Stroda, Una (2022): „Siri, mondj egy viccet!” Vajon a transzhumán jövőben van nevetés? In: Hrynkow, Christopher (Szerk): Gondolatok a transzhumanizmusról. A mesterséges intelligencia etikája és hatásai. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest. 90-107. p.
- Szathmáry, Eörs (2018): Játékelmélet és emberi evolúció. Miszlivetz, Ferenc (szerk.): Tudományon innen és túl: Hankiss-öröksége. Magyar Tudomány 179/10. 1540-45. p.
- Székely, László (2011): Kvantummechanika, akaratszabadság, gondviselés. In: Laczkó, Sándor (szerk.): Lábjegyzetek Platónhoz: Az akarat. (g). Státus Kiadó, Szeged. 253-265. p.

- Trothen, J. Tracy (2022): Jobbá tesznek minket? Spiritualitás és a sportolók tökéletesítése. In: Hrynkow, Christopher (Szerk): Gondolatok a transzhumanizmusról. A mesterséges intelligencia etikája és hatásai. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest. 109-138. p.
- Vincent, James (2017): Automation Threatens 800 million jobs, but thecnology could still save us.
<https://www.theverge.com/2017/11/30/16719092/automation-robots-jobs-global-800-million-forecast>
- Wilber, Ken (2008): Integrál szemlélet. Ursus Libris.
- Wilson, O. Edward (2004): Minden egybecseng. Typotex, Budapest.

mi törésvonalak alakultak ki a 20-as években, miközben mind a természeti, mind az emberi világ válaszára van. Ha a szemmel látható válság-jelek bifurkációs pontra mutatnak, akkor különösen fontos, hogy jó válaszokat adjunk az autonómia kihívásaira.

Kulcsszavak: autonómia, válság, társadalmi ciklusok, Covid, evolúció, emberi természet

WELCOME TO COVIDWORLD! – AUTONOMY DILEMMAS IN THE TWENTIES

ABSTRACT

Since the origin of human society, communities have been concerned with the question of whether, based on historical experience, an arc of progress can be drawn that helps predict socio-economic changes. The more well-documented historical experience there is behind humanity, the more certain it seems that civilizations do not develop in a straight line, but in cycles. Cycles can be identified in the economy, in individual life paths, in the arts, practically in all areas of social life. According to Strauss & Howe, we can say that the current crisis in the West is a necessary crisis cycle that will bring us new norms in this decade. In times of crises and great challenges, people tend to submit everything to the solution of the given task. Considering that human society functions as a complex system in which controlled changes cannot be indicated, only dynamic changes, and their outcome is always uncertain, raising the "important" risk to everything causes many other problems. This is how it happened with Covid. The internal rules, practices, values and attitudes of Covidworld have been separated from the wider context of human life to varying degrees, and have also speed up social mistrust. Division and new social gaps emerged in the 2020s, while both the natural and human worlds were at a crossroads. If the visible crisis signs a bifurcation point, it is especially important to give good answers to the autonomy challenges.

Key words: autonomy, crisis, social cycles, Covid, evolution, human nature

JEGY CSAK ODAÚTRA

Az evolúció talán legnagyobb vívmánya, hogy létrejöttek olyan életformák, először egyszerűbb, majd egyre bonyolultabb biológiai organizmusok, melyek képessé váltak arra, hogy aktuális fizikai állapotukat meghatározó körülményeket maguk mögött hagyva megváltoztathassák helyzetüket. Egyszerűbben fogalmazva: a tartózkodási helyük megváltoztatásával (is) választ tudjanak adni a létfenntartásukhoz szükséges környezeti tényezők kedvezőtlen irányú változására. Veszély esetén elmenekülnek, táplálék után tudnak menni, vadásznak, kooperálnak egymással, a csoport fenntartásához szükséges reprodukció tekintetében proaktívak lehetnek, ha véglegesen eltűnik egy területről a táplálék vagy szélsőséges klimatikus változások következnek be nem csak az egyed, hanem az egész közösség el tud vándorolni stb. Ez a mobilitási képesség nagymértékben hozzájárul a faj hosszú távú fennmaradásához.

Azonban az elmúlt 10 millió év alatt a galaxisban létrejöttek olyan szerveződések is, amelyeknek lételemévé vált az első, másod és harmadrendű változás és annak dinamikus rendszerei. Az emberi társadalmak ilyenek, így működnek.

WELCOME TO COVIDWORLD! – AVAGY AUTONÓMIA DILEMMÁK A HÚSZAS ÉVEKBEN

Domokos Tamás¹

„Mióta ez a Galaxis létezik, hatalmas civilizációk születtek és pusztultak, születtek és pusztultak, születtek és pusztultak, s mindez olyan gyakorisággal történt, hogy hajlamosak vagyunk azt gondolni: az összes élőlény a Galaxisban (a) fogékony a tengeribetegségre és az azzal rokon dolgokra, úgy mint: úrbetegség, időbetegség, történelembetegség meg miegymás, illetve (b) hülye.”

(Douglas Noel Adams)

ABSZTRAKT

Az emberi társadalom kialakulása óta foglalkoztatja a közösségeket az a kérdés, hogy a történelmi tapasztalatok alapján a haladásnak megrajzolható-e egy olyan íve, mely segít előre jelezni a társadalmi-gazdasági változásokat. Minél több, jól dokumentált történelmi tapasztalat van az emberiség háta mögött, annál biztosabbnak tűnik, hogy a civilizációk nem egyenes vonalúan fejlődnek, hanem ciklikusan. Ciklusokat lehet azonosítani a gazdaságban, az egyéni életutakon, a művészetekben, gyakorlatilag a társadalom életének valamennyi területén. Strauss & Howe nyomán állíthatjuk, hogy a nyugat jelenlegi válsága egy olyan szükségszerű krízis ciklus, mely ebben az évtizedben új normákat hoz el számunkra. Válságok, nagy kihívások idején az ember hajlamos arra, hogy mindent az adott feladat megoldásának rendeljen alá. Tekintve azonban, hogy az emberi társadalom olyan komplex rendszerként működik, amelyben nem lehet kontrollált változásokat indukálni, csak dinamikus változásokat, ezek kimenete pedig minden esetben bizonytalan, a „fontos” kockázat mindenek felé emelése sok más problémát okoz. Így történt ez a Covid esetében is. Covidworld belső szabályai, gyakorlati, értékei és attitűdjei különböző mértékben elszakadtak az emberi élet tágabb kontextusától, felerősítették az általános társadalmi bizalmatlanságot is. Megosztottság és új társadal-

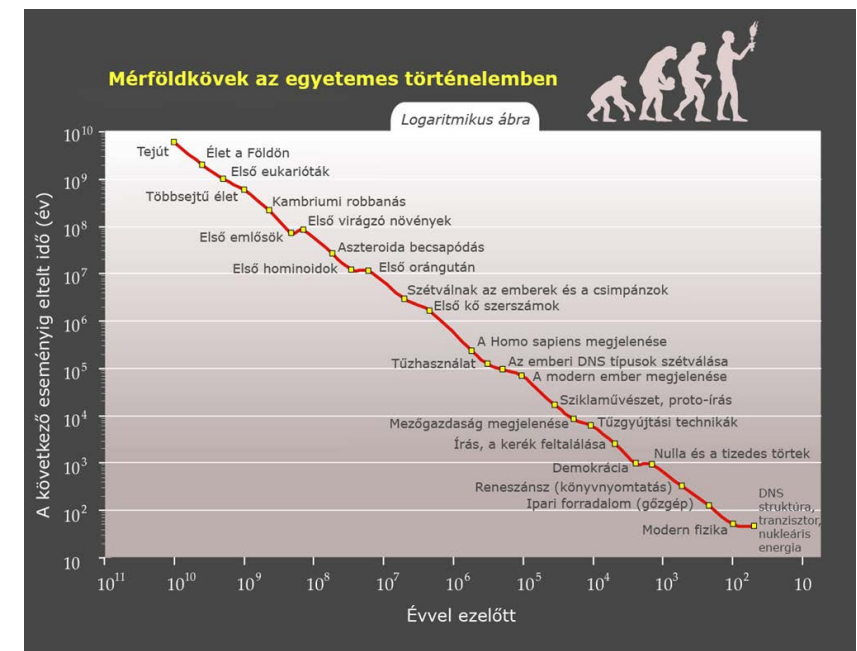
¹ Domokos Tamás szociológus, egyetemi docens, a Kodolányi János Egyetem stratégiai igazgatója. domokos.tamas@kodolanyi.hu

Folyamatosan mozgásban vannak fizikailag és strukturálisan is. Ezen változások egy része statikus, egy másik része indukált, de a legtöbbje jellemzően dinamikus természetű (Kotter 2012). A statikus – egydimenziós – változás nem több, mint egyszerű mozgás, mozgatás, erőforrás áthelyezés A pontból B pontba. Ezzel szemben az indukált változások, melyeket egy organizmus – akár biológiai, akár szociális – leggyakrabban szeretne alkalmazni a változás elérése érdekében tipikusan többdimenziós, amelynek hatása ideális esetben mérhető és prediktív módon kiszámítható (pl. veszélyt érez a vad és elszalad az ellenkező irányba, kerítést épít a közösség az illegális bevándorlás megállítására, egyszerű ok-okozati összefüggések, hatások indukálására alkalmas célszerszámot, eszközt fejleszt stb.).

Az emberi társadalom fejlődésébe vetett hit is ezen alapul: szeretnénk azt gondolni, tudjuk befolyásolni a bennünket körbe vevő világ számunkra negatív folyamatait és tudunk kedvező hatású változásokat indukálni. Sajnos a valóságban ez nem ennyire egyszerű, tekintve, hogy ezek már olyan komplex rendszerek, amelyekben nem lehet kontroll alatt tartani a szándékolt változások minden hatását. Jellemzően dinamikus változásokról beszélünk ugyanis, ahol az összetett rendszerekben előre nem látható, akár negatív hatásokat is eredményezhet egy-egy beavatkozás (Hodges 2021). Ennek elemi oka, hogy hatalmas számú – jórészt ismeretlen – változóval lehet csak leírni ezeket a rendszereket, melyekben bármilyen változó megváltozása olyan folyamatokat generál, amiket nem láthatunk előre. Tekintve, hogy a civilizációk és a lokális társadalmak egyaránt komplex rendszerek, bármely társadalmi, politikai, gazdasági, környezeti stb. intézkedés, amely egy meghatározott cél elérésére irányul (pl. a váratlan pandémia megfékezése, a globális klímaváltozás visszafordítása érdekében hozott korlátozás, az orosz-ukrán háború lezárása érdekében tett politikai vagy katonai lépések stb.) végtelen számú és különböző valószínűséggel bekövetkező kimenetet eredményezhet. Ideális esetben persze többé-kevésbé elhozza a megcélzott eredményt, de vele együtt egy sor nemkívánatos egyebet is. Ennél rosszabb kimenet is lehet, ha nem éri el a célját, viszont eredetileg egy csomó váratlan következményt, vagy éppen a kitűzött céllal teljesen ellentétes hatást érünk el. Ráadásul mindezek különböző időhorizontokon különbözőképpen kombinálódhatnak, ami végképp bizonytalanná teszi a komplex rendszerekben való indukált változások kimenetét. Ez részben a komplex rendszerek kialakulása és fejlődése nyomán tetten érhető evolúciós mechanizmusok miatt (Lamarck 1914, Darwin 1973, Mendel 1976, Henning 2000), részben pedig a lokális szabályok alapján működő, individuális komponensekből (ágensek) álló összetettség miatt van, ahol az ágensek viselkedése a teljes, globális rendszer egy emergens viselkedéséhez vezethet (Gladwell 2002, Mitchell 2009). Ebből következően egy komplex rendszert nem lehet irányítani, csak remélhetjük, hogy finoman befolyásolni tudjuk.

A dinamikus változások eredményeként az egyetemes történelemben számos ún. makro váltás következett be (László 2008), melynek jól azonosítható szakaszai vannak. A váltások kezdeti szakaszában jellemzően valamilyen innováció, új „találmány” fejlesztése zajlik, (pl. tűz, az írás, a kerék, a könyvnyomtatás, az in-

ternet) melyek nyomán a gyorsabb átalakulások szakasza következik. Ekkor sűrűsödik a társadalmi komplexitás, ezzel együtt fokozódik a szükséges energiaigény és bővül a változók köre, megszorodnak a kulturális információs csomagok, a mém-halmazok (Dawkins 1994, Blackmore 2001), továbbá az együttműködést generáló és szabályozó tényezők fontossága is megnő. Ezt követően bontakozik ki a szükségszerű (?) válság, mely áttörést hoz magával. Ebben a szakaszban kérdőjeleződnek meg a közösségek korábbi értékei, normái, a rend minden kis megingásra érzékenyebbé válik. A makro váltások folyamata innen lesz igazán érdekes számunkra, mert az áttörés szakaszának kétféle kimenete lehet: vagy a társadalmi kultúra, értékrend képes a közösség fenntarthatósága szempontjából jó irányba elmozdulni, vagy pedig bekövetkezik az összeomlás, az értékek és intézmények túl merevekké válnak ahhoz, hogy ellenálljanak a változásnak. Harmadik út – ami visszafelé visz a makro váltások dinamikájában, így a civilizációs fejlődés folyamatában – nincs.



Kép forrása: <https://hu.wikipedia.org/wiki/>

Az a gazdasági, környezeti és társadalmi változás, mely a 2020-as években percepció szintjén is erősödik a globális térben, lehet egy makro váltás harmadik szakasza és alapvető fordulópontot jelez, de lehet, hogy csak a változások dinamikája miatt tűnik annak. Lehetséges, hogy a különböző ütemben és irányban változó rendszerelemek (ágensek), mint pl. a demokrácia, a gazdasági recesszió, geopolitika, az erőszakos konfliktusok, pandémiának való kitettség, energiaforrások,

a kommunikációs fordulat, a technológiai ritmusváltás, a klímaváltozás stb. által keltett hullámok interferálnak csak egymással, különböző, nehezen előre jelezhető módon. Bármelyik feltevés is az igaz, az bizonyos, hogy ebben az évtizedben a változások eredőjeként megérkeztünk „Covidworldbe” és az út egyirányú.

COVIDWORLD

Mindenekelőtt szögezzük le, hogy Covidworld nem a pandémáról szól. Még csak nem is arról szól, hogy a járvány kezelése érdekében hozott intézkedéseknek milyen társadalmi vagy gazdasági hatása van, vagy hogyan alakult az emberi közösség természetes reprodukciója, mentális és fizikai egészsége a világjárvány következtében. Ennél sokkal fontosabb és mélyebben zajló változások tünetei csupán ezek a jelenségek, melynek mibenlétét igazán akkor értjük meg, ha összevetjük az 1920-as évekkel a 2020-as éveket.

A kollektív emlékezetnek az 1920-as évekről nincsenek túl jó emlékei. Az akkori – még sokkal zártabb és határokkal jobban körbevett, ezért a külső hatásoknak is talán jobban ellenálló, a mindennapokat hierarchikus viszonyokban élő – közösségeit sajátos problémák nyomasztották. Mindenekelőtt az I. világháborút követő új geopolitikai egyensúly következtében kialakuló megosztottság és a politikai hatalomgyakorlás új módjáról való kísérletek, másrészt a gazdasági élet jelentős átalakulása, harmadrészt az életmód és a kulturális és technikai innovációk vetettek fel autonómia kérdéseket.

A korszak első nagy feladata volt – a rengeteg nemzetiségi és területi autonómia problémát generáló békeszerződések gyakorlatba való átültetése után – a gazdaság korábbi háborús berendezkedésről való visszavezetése a békeidős üzemmódba. Több kísérlet is történt a magas infláció leküzdésére: valutacserével, az aranyalaptól való elválással és fedezet nélküli pénznyomtatással. Ezzel párhuzamosan Európa-szerte újjáépítések váltak szükségessé, miközben több ország jóvátétel fizetési kötelezettség terhét is viselte. Örökségként szembesülni kellett azzal, hogy a háború a termelés csökkenését hozta magával, egyebek mellett az élelmiszeriparban. Innentől logikus lépés volt árut a tengeren túli gyarmatokról fokozott ütemben szállítani Európába, ahol azonban a fizetőképes kereslet hiányzott. Részben ez az árak csökkenéséhez vezetett. Később a helyzetet tovább nehezítette az európai termelés felpörgése és – a korlátozott fogyasztói kör miatt – a túltermelés kialakulása. A megoldás több országban is az autonóm, szerződéses kapcsolatokon alapuló piaci viszonyokba való radikális beavatkozás lett, a nagyobb állami szerepvállalással, a vámok megemelésével, illetve a protekcionizmussal². A gazdasági problémák az évtized végén tetőztek a nagy gazdasági világválsággal. Ennek a jól ismert, 1929-es „fekete csütörtöki” tőzsdei összeomlás már csak a végkimenetele volt, a számos feltárt okok között ott volt a túlpörgetett, olcsó hitelekkel is gyorsított világszintű túltermelés, melyben majdnem minden ágazat

kapacitását meghaladva állított elő cikket. De mivel a piac nem bővült, a hitelek miatt vásárlóerő is csökkent, hatalmas mennyiségű cikk vált eladhatatlanná³. A folyamatok elvezettek a világrend végleges átrendeződéséhez és a korszak hierarchikus gazdasági és társadalmi viszonyainak megszilárdulásához. Paradox módon a társadalomfejlődési ciklusban a gazdaságtól a kultúrán át a családi és különösen a politikai viszonyokig nem a dinamikus változás, hanem a statikus merevség állapota irányába mozdult el a nyugati civilizáció. Ezzel szemben a 2020-as évek kialakult viszonyok egy dinamikus változó, rugalmasabb hálózati rendszerrel írhatók le. Covidworld gyengülő vertikális, erősödő horizontális kapcsolatokban tud csak létezni, ezt radikálisan megmutatta a 2020-as általános bezárkózás brutális gazdasági, kulturális, mentális és politikai következményei.

Covidworld válság jelei hasonlóak ugyan az 1920-as évek válság tüneteivel (növekvő infláció, gazdasági lassulás és recesszió, politikai instabilitás, korábbi szövetségi rendszerek szétesése, befelé fordulás, zártabb kereskedelmi rendszerek, protekcionizmus stb.), s beleillik a társadalmi fejlődési ciklusmodellek ritmusába (lásd következő fejezet), de alapvető különbség, hogy időközben a globális hálózatok olyan korába lépett az emberi civilizáció, mely eleve kizárja bármely közösség számára, hogy függetlenítse magát a globális hatások interdependens dinamikájától.

Az 1920-as években a kor liberális gazdasági-társadalmi rendje olyan strukturális változásokat és konfliktusokat élt meg, mely nemcsak a fennálló rendszer stabilitásában, hanem az értékrendek avulásában is megmutatkozott. A polgári családi kötelékek meglazultak, a családi szerepek átalakultak, köztük is különösen fontos volt a nők anyai és családi szerepvállalásokkal való egyre fokozottabb szembefordulása⁴. Nemcsak új életérzés, életstílus, hanem új embertípus is kialakult: a „fogyasztó” ember a „felhalmozó” ősszel szemben⁵. A műszaki cikkek, a ruhák és cipők esetében is elindulhatott a tömegtermelés az új típusú anyagoknak és technológiának köszönhetően, az élelmiszeriparban megjelent a fagyasztott élelmiszer, az elektromosság területén is nagy változások történtek. Kerékpárok, gépjárművek, telefonok, kulturális fogyasztási cikkek (gramofon, mozifilm, könyvek) tömegei jelentek meg a piacon. Ezzel szemben a 2020-as évek Covidworldje a „fogyasztó” ember helyett a „fenntartható” ember típusát formálja a szemünk láttára. A kulturális tartalmak fogyasztásához sincs már szükség fizikailag létező árura, elég a megfelelő digitális formátum elérése.

Kézenfekvő párhuzamos kihívás a pandémia megjelenése a két időszakban. A spanyolnátha 1918-ban kezdte szedni áldozatait egy olyan lakosság körében, amelynek immunrendszere a világháború alatt kellően legyengült ahhoz, hogy könnyű prédájává váljon az egyébként is drasztikus kórokozónak. Ha precíz

² Eközben a gyarmatok gazdasága erősödött és azt is felismerték, hogy az európai hatalmak nem leghöszköthetlenekek, megjelentek a gyarmatbirodalmak felbomlásának jelei.

³ Ráadásul a technológiai fejlődés nyomán megindult az ipari forradalom harmadik hulláma is.

⁴ A háború alatt bebizonyosodott, hogy a nők is képesek sok olyan feladat ellátására, amelyet korábban kizárólag férfiakra bíztek, és a nők egy jelentős része nem kívánta visszakapni korábbi életét. Angliában választójogot kaptak, még a Törökországban is terjedt a női egyenjogúság eszménye.

⁵ Ennek hátterében is részben hitelekkel finanszírozott ipari produktivitás növekedése állt, amely robbanás szerűen zajlott le az ipari fejlődés alacsonyabb fokán álló országokban is.

akarunk lenni, akkor nem nátháról, hanem egy klasszikus H1N1-vírusról van igazából szó, amely az A típusú influenzavírusok egyik alfaja. A 2019-ben felbukkant, majd 2020 tavaszán világjárványt okozó SARS-CoV-2 vírus okozta Covid és a spanyolnátha között kísérteties hasonlóság, hogy eleinte mindkettőt egyszerű influenzának hitték, nem tulajdonítottak neki nagyobb jelentőséget, miközben mindkettő jellemző halálos szövődménye a tüdőgyulladás és a légzési elégtelenség. A kutatások alapján mindketten Ázsiából indultak pusztító útjukra és több hullámban söpörtek végig a lakosságon. A kezelésük esetében is közel ugyanazok a protokollok kerültek kezdetben bevezetésre: maszk használat, karantén, fertőtlenítés, kijárási és utazási korlátozások. Nagy különbség azonban, hogy míg a SARS-Cov-2 becsült halálozási rátája mai tudásunk szerint 1 százalék körüli volt, addig a spanyolnátháé 10 százalék feletti. A spanyolnáthában mintegy 40 millióan, a korabeli népesség 2,1 százaléka vesztette életét⁶ de ennél jóval többen, becslések szerint félmilliárdan is megfertőződhetek. A Covid-19 járvány eddig három év alatt 6,7 millió főt, a Föld mostani lakosságának 0,08 százalékát követelte, 680 millió fertőzött mellett.

A spanyolnáthával összefüggő halálozások tanulmányozása során kiderült, hogy annak átmeneti hatása volt csak a GDP-re, ellenben tartósabb hatása a fogyasztásra (Barro et al 2020, Wheelock 2020). Egy százalékos halálozási ráta átlagosan 2,7 százalékos reál GDP és 4,4 százalékos fogyasztás-visszaesést okozott átmenetileg akkor a járvány idején, míg a GDP szintje már a járványt követő négy év átlagában helyreállt, ezzel szemben a fogyasztási hatás tartós maradt. A fogyasztás még a járvány utáni nyolcadik évben is elmaradt a járvány előtti szintektől a vizsgált országok átlagában. A Covid-19 esetében hasonló jelek voltak láthatók a 2022-es makrostatisztikai adatok alapján (Anayi et al 2022), ugyanakkor az év során kirobbant orosz-ukrán háború és az energia-krízis hatása erősen módosítja a gazdasági trendeket, különösen Európában (Federle et al 2022).

Covidworldben a kommunikáció is alapvetően más. Míg az 1920-as években ugyan létezett a televízió, sőt 1928-ben feltalálták az első, kezdetleges színes televíziót is, de ezek csak sokkal később váltak elterjedté, a korszak forradalmi kommunikációs eszköze a rádió volt. Az első kereskedelmi rádiók 1920-ban indultak (Detroit, Pittsburgh), Európában a BBC adása volt az első 1922-ben. Mindez a tömegmédia kialakulásának korszakává is tette az évtizedet. Covidworld meghatározó kommunikációs felülete már nem televízió és nem a rádió, hanem a közösségi média. Ez nem egyszerűen technikai újítás (mint az újságról a rádióra, vagy a rádióról a televízióra való váltás), hanem filozófiájában más. A 1920-as években kialakuló tömegmédia idején a mainál sokkal alacsonyabb volt az egyetemi végzettség aránya, gyakorlatilag a társadalmi elit – vagy a tömegkommunikációs erőforrásokat birtokló gazdasági és politikai hatalom⁷ – döntötte el, miből lesz hír és miből nem, és egy kiadói rendszeren keresztül, hierarchikus és ellenőrzött csatornákon keresztül érték el az információk a közösséget. Így nem lehetett polarizált sem a nyilvánosság,

a régi sajtó az elit ügye volt, a tömegkommunikációs csatornák működtetéséhez szakmai felkészültség és kulturáltság kellett. Ezzel szemben Covidworld nyilvánossága a végletes polarizáltságról szól. Bár a mai válság a nyilvánosság tekintetében nagyon hasonlít a két világháború közöttire abban az értelemben, hogy az irracionalitás szintje hasonlóan magas (Lukács 1965), illetve a központi kommunikációban erősödik a „népre” való hivatkozás, döntő különbség, hogy az internet forradalma lehetővé tette mindenkinek, az elittel szemben a széles tömegeknek a nyilvános térben való megjelenést. Míg az 1920-as évek sajtója az elit nyelvén írt és szólt, Covidworld sajtója a hétköznapi emberek nyelvét használja, az előítéletek nyelvén ír. Egy másik döntő különbség, hogy míg a hierarchikus, az elit által kontrollált sajtóban a tények és a vélemények markánsan elkülönültek, a 2020-as években a sajtó érzelmi hatásokra játszik, s a tényekkel szemben megerősödtek a hiedelmek. A közösségi média pedig felerősítette az emberek véleménybuborékjait is (Szécsi 2016, Bablo 2015, Pariser 2012).

Összefoglalva az eddigieket a kísérteties hasonlóság (járvány, gazdasági problémák, konfliktusok, protekcionizmus, technológiai ugrás stb.) ellenére alapvető, civilizációs rendszerünket érintő eltérések mutathatók ki. Mai évtizedünkben olyan új normák, a közösségeket érintő (romboló?) megoldások terjednek, melyek alapvető autonómia kérdéseket hoznak felszínre: Az egyén vagy a közösség önrendelkezése a fontosabb? Meddig lehet korlátozni az egyéni szabadságjogokat? Lehet-e a félelem (a vírustól, a háborútól, a recessziótól, a klímaváltozástól stb.) olyan támaszpont, amely körül megfordul a megszokott életünk? Meddig tartható fenn kettős mérce az emberi jogok tekintetében? A szabadság előfeltétele az egyenlőség vagy éppen fordítva? Bízhatunk-e a mesterséges intelligencia döntéseiben? Az államkapitalista megoldások vagy inkább tisztább piaci verseny hozza el a magasabb életszínvonalat a társadalom többségének? Az anyagi javak vagy a kulturális-szellemi javak gyarapítása legyen a főbb cél, egyéni cél?

Ezen kérdések megválaszolása azért különösen fontos, mert mind a természeti, mind az emberi világ Covidworldben válaszúton van. Ha a szemmel látható válság-jelek ún. bifurkációs pontra⁸ mutatnak, akkor különösen fontos, hogy jó válaszokat adjunk. Látható, hogy az 1920-as években újra rajzolt fizikai, kulturális és mentális határokkal, merevebb, hierarchikus viszonyokkal, már-már autoriter vonásokkal találkozunk egy olyan világban, ahol a társadalmi mobilitás még erősen korlátozott, kinek-kinek meghatározott szerepe és helye volt a közösségen belül. Ezzel szemben Covidworldben már egyáltalán nincsek, vagy sokkal elmosódottabbak a körvonalak (legyen szó akár a nyilvánosságról, a kulturális közösségről vagy éppen a földrajzi határokról). Rugalmasabb, hálózati viszonyokon alapuló társadalmi, gazdasági, kulturális, politikai, perszonális és intézményi struktúrák dominálnak. Dinamikusabb a változás is, a pillanatnyi státusza bárkinek és bárminek megváltozhat a társadalmon belül.

6 Köztük olyan hírességek is, mint Max Weber, Gustav Klimt vagy Egon Schiele.

7 Lásd állami propaganda gépezetek működése a korszakban.

8 Az élettudomány ezt a szót használja arra a fejlődési pontra, amikor egy evolúciós folyamat és a fejlődés nem úgy folytatódik, mint ahogy addig ment, megváltozik és olyan válaszútra kerül, amiből vagy új, magasabb szinten szervezett rend alakul ki vagy pedig bekövetkezik a nem fenntartható rendszer összeomlása.

Covidworldben, ahol a hálózati kapcsolatok határoznak meg szinte mindent (Castells, 2005; Barney, 2004; Van Dijk, 2012), a hálózatból való (ön)kizárás, valamiféle rendszeren kívülség, vagy sajátos autonóm rendszer létrehozása totális civilizációs zsákutcának tűnik. Amely megoldások működőképesek voltak az 1920-as években vagy korábban a társadalmi és gazdasági válságok kezelésére, ma már nem feltétlen működnek. Ennek talán legfontosabb oka az az alapvető civilizációs makro váltás, mely a hierarchikus viszonyokat horizontálissá, az alá-fölé rendeltséget kölcsönös függőséggé, a zárt rendszereket kooperatív hálózatokká alakította a 2020-as évekre.

Minden emberi társadalom – lokális, nemzeti vagy nemzetek feletti egyaránt – törekszik a folyamatos reprodukcióra, önmaga sikeres újratermelésére és fenntarthatóságára. Az állandó megújulás azonban nemcsak az adott közösség fennmaradásának, hanem fejlődésének, magasabb szintre lépésének is kulcsa. A megújulás egyik feltétele a nyitottság, a sikeres változás-menedzsment, divatosabban kifejezve a rugalmas, adaptív alkalmazkodás, melynek hiánya viszont zárt társadalmat eredményez. Olyan közösséget, aminek intézményei, belső struktúrái szentek és sérthetetlenek, az ebben elfoglalt pozíciók, családi, gazdasági, politikai stb. struktúrák is állandók. Popperi értelemben a zárt társadalom tökéletes formájában egy biológiai organizmushoz hasonlít, mely minden külső hatás ellen védi magát, egy olyan zárt rendszer, amelynek tagjait szinte biológiai kötelékek fűzik egymáshoz (rokonai kötelékek, együttélés, a közös erőfeszítések, a közös veszélyek, a közös örömei és megpróbáltatások megosztása), s fenntartásának alapelve a statikus állapot (Popper, 2001). Covidworld nem ilyen hely.

HULLÁMVASÚTON COVIDWORLD LAKÓI

Az emberi társadalom kialakulása óta foglalkoztatja a közösségeket az a kérdés, hogy a történelmi tapasztalatok alapján a haladásnak megrajzolható-e egy olyan íve, mely segít előre jelezni a társadalmi-gazdasági változásokat. Minél több, jól dokumentált történelmi tapasztalat van az emberiség háta mögött, annál biztosabbnak tűnik, hogy a civilizációk – úgyis mint az adott közösségek legmagasabb szintű kulturális csoportosulása (Huntington, 2010) – nem egyenes vonalúan fejlődik, hanem ciklikusan. Ciklusokat lehet azonosítani a gazdaságban, az egyéni életutakon, a művészetekben, gyakorlatilag a társadalom életének valamennyi területén. A ciklusok azonban nem önmagukba visszatérő koncentrikus körök, hanem a megélt társadalmi haladás, a tudományos, technikai, kulturális gyarapodás, a modernizáció, a közösségi élet minőségének javulása, a jólét bővülése és még számos más indikátor azt jelzi, hogy a ciklusok felfelé ívelnek, minőségi változásokat eredményeznek. Ezen ciklusokban kimutatható sorsfordító változások, „forradalmi” átalakulások, makro váltások, a változást katalizáló események vagy felfedezések. Azonban a társadalom valamennyi alrendszerében jelenlévő, az emberi haladást képviselő trendek ellenére a fejlődés következtében új ellentmondások is keletkezhetnek, s bizonyos kockázatok, a közösséget veszé-

lyeztető külső hatások, fenyegetések a korábbiakhoz képest akár súlyosabbak is lehetnek (Palánkai, 2007:204). Ennek igazolására elég csak a lokális endémiából pandémiává váló koronavírus-járványra gondolni, a kedvezőtlen demográfiai folyamatokat vizsgálni vagy Covidworld digitális világában kialakuló új közösségi kockázatokat nézni.

Az ember veleszületett képessége ugyanis, hogy közösségeket hozzon létre, ám a közösségek létrejöttének és tartós fennmaradásának vannak kritériumai. Az első, hogy az egy helyen, egy időben élő emberek tudjanak egymással kooperálni, közös akciókat végrehajtani. A másik fontos szempont, hogy képesek legyenek közös szociális konstrukciók, intézmények létrehozására, kialakítsák az együttműködés szabályait és azokat többé-kevésbé betartva, időnként megreformálva tartásuk keretében társadalmi életüket. A harmadik feltétel, hogy legyenek közös ismereteik a közösségük múltjáról és jelenéről, feltevéseik a jövőről, melyet anélkül is elfogadnak, hogy maguk közvetlenül részesei lettek volna (Csányi, 2018). Ezen hiedelmek, normák, értékek, történelmi tapasztalatok együttese alkotja a generációkon átívelő kultúrát, civilizációs világrendeket, melyek időről időre konfliktusba is sodorják az addig békésen egymás mellett élő közösségeket.

A közösségek létrejötte és fejlődése nem lineáris, számtalan hosszabb vagy rövidebb kapcsolódó ciklust lehet felfedezni. Ezek egy része nyilvánvaló mindenki számára (pl. a társadalmi reprodukció folyamata, a visszatérő gazdasági válságok vagy éppen a háborúk és békés időszakok váltakozása), mások csak részletesebb elemzések után mutatják magukat a megértés folyamatában. A Covidworldbe vezető út sem egyenes vonalú volt, hanem generációs ciklusokon keresztül érkezett ide az emberiség. Míg az emberi közösség biológiai értelemben nagyjából 25-30 évente teljesen megújul, társadalmi értelemben ennél rövidebb, 15-20 éves ciklusokat lehet felfedezni benne⁹.

Ugyanakkor a generációba tartozásnak nem elégséges feltétele az életkor. Akik pusztán születésük dátuma alapján alkotnak „közösséget”, azok egy korcsoport tagjai csupán, ez az egység viszont nem társadalmi, hanem biológiai alapú statisztikai fogalomnak tekinthető. Mannheim (2001) nyomán tudjuk, hogy az egy időszakban született embereket azonos, vagy nagyon hasonló kulturális, társadalmi és gazdasági, politikai hatások érik. Ennek eredőjeként gondolkodásuk, értékrendjük, világhoz való viszonyuk is kimutatható rokonságot takar, a megélt történelmi események sajátos sorsközösséggé egyesítik őket (Csepeli, 2016). Ezt nevezzük generációs közösségnek, létrejöttének pedig három feltétele van. Az első feltétel a kronológiai egyidejűség, a második, hogy a közösség tagjai ugyanazon történelmi-társadalmi térhez és időhöz tartozzanak, azonos legyen a kulturális kontextus, végezetül feltétel a részvétel e történelmi-szociális egység közös sorsában. Mindez egyfajta kollektív személyiséget is biztosít nekik és ebből következően létezik a közös hiedelmük, magatartásformájuk, van közös tapasztalatuk, amit megosztanak egymással, valamint tudatában is vannak közös-

9 A korábbi évszázadokban éppen fordított volt a helyzet, a biológiai ciklusok rövidebbek, a generációs ciklusok kicsit hosszabbak voltak.

ségükkel közös viszonyrendszerükkel (Buda, 2019). Ugyanakkor egyáltalán nem mindegy, hogy adott történelmi-társadalmi eseményt melyik generáció melyik életszakaszban éli meg.

Az 1920-as évek válságát másként élték meg azok, akik gyerekként a béke időszakát látták benne (interbellum generáció¹⁰), másként, akik a húszas években, a nagy gazdasági világválság kezdeti szakaszában, Amerikában Franklin D. Roosevelt megválasztása és a New Deal meghirdetése előtt, Európában a világháborút lezáró békeszerződések és az erőszakolt társadalmi átrendezések idején váltak nagykorúvá. És másként azok az emberek, akik a frontról hitüket és lelkiüket veszítve „elveszett generációként”¹¹ térek haza és életüket a kiábrándultság, az első világháborúban megélt és megtapasztalt szörnyűségek miatti csalódottság dominálta. A világháború végétől a nagy gazdasági világválságig tartó korszak nemcsak az új lehetőségekről, az erősödő individualizmusról, a szárnyaló, majd összeomló tőzsdéről vagy a csodálat tárgyává váló új technológiákról szólt. Az első világháború nyomán átalakult birodalmi és a gyarmati érdekeltség-rendszer a világban azon fiatalokat is érintette, akik a háborúban közvetlenül nem vettek részt. A háború alatt a meggyengült Oroszországban mindeközben az elveszett generáció más tagjai forradalommal döntötték meg a cári hatalmat, a háború végére pedig az Osztrák–Magyar Monarchia is szétesett, mely a közép-európai fiatalok jövőképét törte meg leginkább. A német területszerzés illúziója is szertefoszlott, a győztes hatalmak által diktált, háborút lezáró szerződéseken alapuló új viszonyok egyensúlytalanságait a generáció soha nem tudta feldolgozni. Talán nem véletlen, hogy e generáció tagjai sodorták bele a világot alig két évtizeddel később a második világháborúba. S az sem véletlen, hogy az eltérően megélt 20-as évek nyomán e generációs élmények is hozzájárulhattak ahhoz, hogy ezek a fiatal generációk jelentős része a tengerentúlon inkább már baloldali-liberális, míg Európában inkább jobboldali-nacionalista nézeteket kezdett vallani.

A 2020-as évek válságát is másként éli meg a hat különböző, jelenleg együtt élő generáció. A legidősebb, ún. „legdicsőbb” generáció tagjai körében volt a legnagyobb arányú halálozás a járvány kapcsán, a meghozott intézkedések is elsősorban ezt, illetve más idősebb kockázati csoportot igyekezett megóvni. Életük során tulajdonképpen megváltozott az élet minden területe és az egész emberi társadalom is alapvetően átalakult, a születéskori hierarchikus, merev, zárt társadalmak helyén nyitott, globális, horizontális viszonyok és hálózatok által dominált világ formálódott már a következő generációk keze nyomán. Covidworld jelenlegi vezetői annak a népes generációnak a tagjai, akik a háború utáni években megindult a népesség természetes pótlási folyamata, az újjáépítés és a társadalmi építkezés során jött világra kb. 1948 és 1963 között (ún. baby

boomerek). A nyugat aranykora jutott nekik osztályrészül, a történelemben a legmagasabb életszínvonalal. Mivel a világban politikai, gazdasági vezető szerepre jellemzően az 1990-es években jutottak, s azóta is ők töltik be a legfontosabb gazdasági, politikai, társadalmi pozíciókat, a jelenlegi válság okozói és egyelőre kezelői is egyben, miközben egyre több kérdésben kerülnek szembe az utánuk következő generációkkal¹². Megint másként élik meg a 20-as évek válságát az X és a Millienniumi generáció tagjai, akik a korábbi korosztályhoz képest már elidegenedettebb, a technológia száguldó fejlődése és körülöttük zajló világ változása kíséri életüket, miközben a demokrácia, s a korlátok nélkülség napi élményükké vált szerte a világban. Önálló, találékony és önellátó nemzedékek, akik Covidworldben igazi „szendvics” generációként eltartják az idősebbeket, besegítenek szüleik, illetve még élő nagyszüleik ellátásába, miközben gondoskodnak gyermekeikről is a napi munkavégzés mellett. Gazdasági kihívások az inflációs nyomás, a generációs törések őket terhelik leginkább. Kutatók szerint, mivel a jövedelmi helyzetük nem teszi lehetővé, hogy meg is tudják szerezni azt, amire vágyanak, nagy hitelfeltevők, ami további kockázatokot jelent, ahogy 100 évvel korábban is. Gyermekeiknek már alapélménye a digitális világ, a fogyasztói társadalom kényelme, a világ nyitottsága és sokfélesége, akik személyében a változás az első globális nemzedéket (Z generáció) hozta el. A pandémia és az új 20-as évek ezt a generációt éri a leginkább szenzitív korban, s ennek hatása hosszú távon fog inkább kibontakozni. A felnövekvő gyermekek és fiatalok értékeire és viselkedésére ugyanis erősebben hatnak a kritikus szocializációs szakaszban őket érő különböző társadalmi események és gazdasági körülmények (Strauss & Howe 1991). Covidworldben élők világlátását, értékrendjét és viselkedését sem lehet függetleníteni attól, hogy adott történelmi események idején melyik generáció milyen életszakaszban volt éppen. A történelmi tapasztalatok azonban azt is mutatják, hogy a történelmi események, válságok, felemelkedések, ébredések, kibontakozások, majd újabb válságok dinamikája ciklusokba rendeződik (Strauss & Howe, 1997). A történelmi dinamikát nézve a hivatkozott elmélet szerint egy ilyen ciklus (saeculum) hozzávetőleg egy emberöltőt, kb. 80-90 évet ölel fel és négy, egymást követő szakaszból áll, amelyben új társadalmi, politikai és gazdasági környezet alakul ki.

A Strauss & Howe által vizsgált történelmi-társadalmi fejlődési ciklusok felemelkedéssel kezdődnek (The High). Ezek az évtizedek válság peridusok után következnek be, amikor a társadalmi intézmények erőssé válnak, az egyéni individualizmus alacsonyabb szinten van, az adott közösség pedig magabiztos abban, hogy merre is van a „fényes jövő”. Ilyen időkben jellemző a nagyobb konformitásra való törekvés, az összefogás. A múlt századot vizsgálva korszak volt például a nagyhatalmak korát lezáró, második világháborút követő nyugati világ felemelkedése a 20. században, vagy egy fordulattal korábban a 19. század vé-

10 Az interbellum (két háború közötti) generáció tagjai túl fiatalok voltak még ahhoz, hogy az első világháborúban katonai szolgálatot teljesítsenek és általában már túl idősök voltak ahhoz, hogy a második világháborúban részt vegyenek.

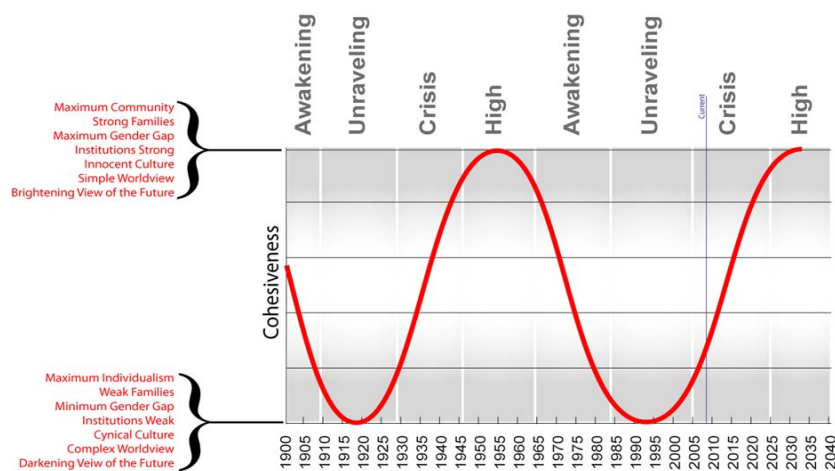
11 T. S. Eliot, John Dos Passos, Ernest Hemingway, Ezra Pound, Fitzgerald és a többiek. Ők a Gertrude Stein amerikai költő- és író, műgyűjtő által elveszett nemzedéknek (lost generation) nevezett amerikai írógeneráció.

12 Ezt jól példázza az „OK boomer” kifejezés, ami a Z és a baby boomer generáció közötti erős konfliktusra utal, mely szerint a baby boomer generáció aranykora a fosszilis energiahordozók véges kiaknázására épült, nem pedig a környezeti fenntarthatóságra, felélték a Föld erőforrásait a saját és gyermekek jóléte érdekében – hangzik az unokák globális vádja.

gére kialakuló gyarmatbirodalmi rendszer, amelynek során a nagyhatalmak az egész Földet felosztották egymás között.

A felemelkedés utáni, menetrendszerűen visszatérő ciklus az ébredésé (The Awakening). A terminus alatt a személyes autonómia nevében az erős intézményeket korlátozni kezdi a közösség, a haladás során az emberek talán kicsit bele is fáradnak az önkorlátozásba, a társadalmi „fegyelembé” és egyre erősebben igénylik az önkifejezést. Ennek kiváló példája a 60-as évek Amerikájának hippy korszaka és a nyugati világban kibontakozó (ellen)kulturális forradalom (Yinger, 1982). Az egyéni öntudatra ébredés nyomán olyan nomosz képző társadalmi intézmények gyengülésével, mint a házasság, a vallás, városi közösségek, szervezetek fokozódik a bizalmatlanság, szinte egyszemélyes közösségek jönnek létre (lásd Fukuyama, 2007, Putnam, 1995:68). Gyakorlatilag a közösségi jólét helyett az egyéni személyes jólét és az erős individuum bontakozik ki (The Unraveling) a harmadik szakaszban. Ilyen volt a közelmúltban a gazdasági fellendülés időszaka az 1980-as évek közepétől az ezredfordulóig.

Az atomizálódás és a társadalmi struktúrák végleges gyengülés, a gazdasági és politikai bizalmatlanság a civilizációnk története során jellemzően ciklikusan visszatérő válságba fordította a közösségeket. Strauss & Howe kutatásai alapján a krízis (The Crisis) értekek pusztulását, gyakran háborút, forradalmakat foglal magában, az emberek érezhető életminőség romlást szenvednek el, nyilvánvaló gazdasági, társadalmi problémák kerülnek felszínre, melyek nyomán aztán újra fokozódik az összefogás és közösségi aktivitás a túlélés és megküzdés érdekében. Ebben a fordulópontban (Fourth Turning) történik a társadalom újraszerveződése, ami az elavult intézményrendszer lebontásában, új közösségekbe szerveződésben, az emberek új csoport felé való elköteleződésében csúcspontod ki. Ez nem feltétlenül agresszív úton zajlik, számos ciklusban csendes forradalomként lehet ezt modellezni.



forrás: Strauss & Howe, 1997.

Ezek alapján a 2020-as években érzékelhető válságok és az ebből fakadó autonómia dilemmák egy két évtizedes krízis ciklus (a milleniumi krízis) összetevői, s válaszaiktól függetlenül (?) szükségszerűen új felemelkedési időszak követi majd. A történelmi modell 600 évre visszamenőleg működőképessnek tűnik, ám nem számol a civilizációs makro váltásokkal. Strauss & Howe a ciklusok tanulmányozását a késő középkortól, a 15. század közepétől kezdi és egészen az ezredfordulóig vizsgálta történelmi szemmel. Ez az emberiség kultúrtörténetének az a szakasza, melyben a korábbi generációk által felhalmozott tudás, ismeretek, élmények és értékek átadásának folyamatában a nyomtatott könyv játssza a legfontosabb szerepet. A könyvnek, illetve tágabban értelmezve az írott szövegnek ezt a kultúrtörténeti időszakát nevezte találóan Marshall McLuhan (1962) Gutenberg-galaxisnak. Vezető szerepe évszázadokig, egészen az 1950-es ötvenes évekig vitathatatlan volt, amikor Neumann János által kidolgozott digitális számítógép elvi alapjai a gyakorlatba is átültetésre kerültek s megjelentek az első generációs számítógépek. 1951. június 5-én az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatala számára leszállított első „Universal Automatic Computer”-rel a számítástechnika korszaka szimbolikusan megkezdődött, s ez lehetővé tette az információs társadalom kialakulását (Castells, 2000: 57). Innen már csak egy lépés volt olyan globális számítógépes hálózat létrehozása (internet), amelyen a számítógépek protokoll segítségével kommunikálnak, s felhasználók milliárdjait kapcsolja össze és fogja kommunikációs hálózatba. Az internet legfontosabb eredménye, hogy az egyirányú, üzenetszórásos médiumokkal ellentétben a felhasználó nemcsak passzív befogadó, hanem maga is információforrás. Az internet olyan civilizációs makro váltás most, mint a könyvnyomtatás volt annak idején. Így kérdés, hogy a Strauss & Howe modellje érvényes lesz-e a társadalmi makro váltás után is?

COVIDWORLD ALTERNATÍV NORMÁI

Válságok, krízisek, nagy kihívások idején az ember hajlamos arra, hogy mindent az adott feladat megoldásának rendeljen alá. Tekintve azonban, hogy az emberi társadalom olyan komplex rendszerként működik, amelyben nem lehet kontrollált változásokat indukálni, csak dinamikus változásokat, ezek kimenete pedig minden esetben bizonytalan, a „fontos” kockázat mindenek felé emelése sok más problémát okozhat. Így történt ez a Covid esetében is, ez látható az energia-válság kezelésében, sőt a formálódó új európai háborús konfliktus esetében is. Amikor 2020 elején a koronavírus járvány elérte Európát olyan alternatív realitást alkotott a nyugati civilizáció, ahol a korábban elfogadott normák egyik napról a másikra érvényüket veszítették. Pedig már a Covidworld előtti világ olyan „kockázattársadalom” volt, amelyben számos régi és új veszély fenyegeti a megszokott mindennapokat a nyitott gazdasági és társadalmi rendszerekben (Beck, 2003), közösségeink óhatatlanul is kitéttek a külső hatásoknak, kockázatoknak. Biológiai és számítógépes vírusok, lokális környezeti katasztrófák, beruházási anomáliák, váratlan dekonjunkció, pénz- és munkaerőpiaci válságok, új háborúk,

energia-krízis és még számtalan más kockázat okozhat olyan helyzetet, amely a megszokott mindennapok életformáját fenyegetik.

Covidworld legfontosabb új normája a vírustól való félelem, mint vonatkozási pont lett. Az egyetlen támaszpont, amely körül megfordult minden. Ez alakította a beszélgetéseket, a döntéseket, figyelmünket, aggodalmainkat. Ezzel együtt minden más kockázat másodlagossá silányult, így az azokra adott válaszok is elmaradtak, elterelte a figyelmünket. Nem tették fel a kérdést, hogy mennyire nagy kockázatot jelent a Covid a többi, rendszeresen elfogadott kockázathoz képest? A teljes lakosság lezárása, korlátozása arányos és/vagy erkölcsileg indokolt válasz-e? (Kidd & Ratcliffe 2020). Az, hogy a kockázatok közül egyet kiemelve, mindent annak alárendelve szervezi meg az életét közösségünk a Covidworld sajátja, s nem múlt el a járvány visszavonulásával. Ugyanez a logika érvényesül most az energia-krízis esetében, s kérdés, hogy a jövő évekre várható nagy kihívások (recesszió? klímaváltozás? háború?) esetében is ez lesz-e.

A közösségi média és a szenzációt kereső hagyományos média társadalmi tudat formáló hatása erősebb lett, mint valaha volt, tobzódott az „anyagban” megnehezítve a kritikus helyzetekben különösen fontos tisztánlátást. Az álhírek (fake news), a hisztéria, a pánik kontroll nélkül terjed a mindenki által elérhető nyilvánosságban. A valid információ hiánya (nem lehet tudni melyik információ igaz és melyik nem, ellentmondásos tudományos eredmények megjelenése, inkoherens szakértői vélemények stb.) felértékelte a hiedelmeket a tényekkel szemben. A racionalitás ilyen mértékű hiánya az elmúlt évszázadban szinte ismeretlen volt.

A Covidworld belső szabályai, szabványai, gyakorlatai, értékei és attitűdjei különböző mértékben elszakadtak az emberi élet tágabb kontextusától, felerősítették az általános társadalmi bizalmatlanságot. Ez a bizalomvesztés pedig tovább erősíti a 20-as évek válságait. Megosztottság és új társadalmi törésvonalak alakultak ki¹³. Az általános bizalomvesztés eredményeként és a korlátozások nem szándékolt hatásaként felerősödött az is, hogy az egyének egyre kevésbé kötődnek a közösségekhez, fokozódik az „egyszemélyes közösségek” terjedése, ahol az egyén maga választja meg, hogy mihez legyen „hűséges”, milyen normákhoz igazodjon, nem pedig a közösség szabályozza az egyén életvezetését.

Talán a legszembetűnőbb változás, hogy Covidworldben megszűnt a kritika lehetősége, a védekezés miatt alapvető szabadságjogok úgy kerültek korlátozásra és szó nélkül elfogadásra, hogy sem a tudományos közösség, sem a jogvédő szervezetek nem emeltek szót ellene. Aki pedig meg merte kérdőjelezni a bevezetett kormányzati intézkedéseket, annak szankcióval kellett szembe néznie.

Az emberi jogok evolúciója során civilizációnk eljutott oda, hogy minden egyes embert megilletnek etnikai hovatartozás, bőrszín, nem, szexuális irányultság, fo-

gyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy bármely más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, születés, vagy bármely más körülmény alapján történő megkülönböztetés nélkül az alapvető polgári és politikai jogok. Az élethez vagy a szabadsághoz való jog, a vélemény és kifejezés szabadsága, a törvény előtti egyenlőség, valamint gazdasági, szociális és kulturális jogok, mint a kulturális életben való szabad részvétel jog, élelemhez, neveléshez és munkához való jog mindenkit megilletett. Covidworldben ez felülírható. Nemcsak az emberek szabad mozgása került korlátozásra, hanem a testük feletti önrendelkezés is, az oltottak és oltatlanok megkülönböztetésének társadalmi elfogadása sötét időket idéz a történelemből.

A liberális-kapitalista gazdaságszervezési mód alapelvei is megsérültek Covidworldben, a készletek kiviteli tilalma, az áruforgalom leállítás, a központi ár-szabások, a fogyasztási korlátok nemcsak radikális beavatkozások voltak a piaci folyamatokba, hanem a globális hiánygazdaság kialakulásának is megágyaztak. Ezek a megoldási módszerek a pandéma enyhülésével is népszerűek maradtak, most éppen az energiaválság és az orosz-ukrán háború megoldását hivatottak „segíteni”.

Egyelőre tegyük félre a lezárások és egyéb intézkedések által okozott óriási és széles körű járulékos károkat: más betegségek miatti halálesetek, amelyeket nem diagnosztizáltak vagy kezeltek időben, a széles körű mentális egészségügyi problémákat; a munkanélküliséget és a szegénység egészségügyi és jóléti költségeit; az oktatás jelentős megzavarását; számtalan értékes életpillanat és élmény elvesztését, amelyeket soha nem lehet visszaszerezni; a fokozott családon belüli erőszakot és hogy sok ember élete utolsó hónapjait elszigetelten és nyomorúságban élte a társadalmi távolságtartó intézkedések miatt. Most csak koncentrálnunk arra, hogy megkérdőjelezhető-e a Covidworld azon narratívája, mely szerint példátlan fenyegetés e a pandémia (vagy éppen az energiaválság, a klímaválság, a világháború stb.), ezért minden szélsőséges eszköz megengedett-e a megfékezésük érdekében. Covidworld alternatív világában léteznek olyan toposzok, melyeket nem illik/lehet megkérdőjelezni, s ezt az akadémiai közösség jelentős része is cinkosan elfogadja. Ezzel szemben állítom, hogy az olyan komplex rendszerekben, mint a nyugati civilizációnk, nemcsak, hogy helye van a kritikának, hanem anélkül meg sem lehet kísérelni modellezni a tervezett beavatkozások végtelen kimenetelét. Helyet kell biztosítani az őszinte, magas színvonalú, kritikus vitának, különösen olyan időben, amely jelentős bizonytalanságot és rendkívül magas tétet hordoz magában.

Covidworld új normái megközelíthetők abból a szempontból, hogy mennyire szolgálják a társadalmi méltányosság elfogadott érdekeit. John Rawls (1997) jól ismert gondolatai alapján a méltányosságként felfogott igazságosság két fő elven alapul és az elveket szigorú sorrendben kell alkalmazni egy igazságos államban. Az első elv az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartását jelenti. A második elv alapvetően a szociális és gazdasági egyenlőség kérdését vizsgálja. Rawls ezen belül is két fontos szabályt ír elő. Egyrészt azt, hogy igazságosnak

¹³ Az oltatlanok korlátozása, a vakcinák sokfélesége miatti kettős mérce, illetve a megváltozott szolgáltatási piachoz való hozzáférhetőség szelektív volta is új egyenlőtlenségeket és társadalmi feszültséget generált.

olyan elosztás tekinthető, mely a társadalomban mindenki számára előnyös, ugyanakkor olyan pozíciókhoz kötődjön, melyek mindenki előtt nyitva állnak. A méltányosságként felfogott igazságosság alapvetően úgy foglалható össze, hogy a társadalomban minden értéknek (például a szabadságnak, jövedelemnek, valamint az önbecsülés alapjának) egyenlően kell eloszlania a társadalomban, kivéve, ha az egyenlőtlenség mindenki számára hasznos (Rawls 1997:88). Ezek mentén Covidworldben a társadalom igazságosabb alapokra való újjáépítése megköveteli az állam társadalomban betöltött szerepének újrarendelését.

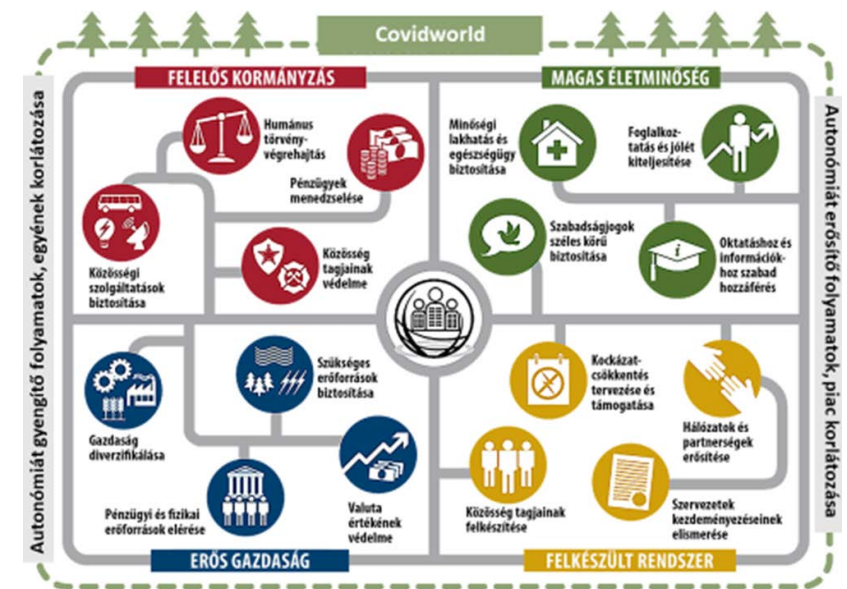
De ha megkérdőjelezzük a társadalmi igazságosság ezen felfogási módját (Barry 2005) és a személyes felelősséget tekintjük a legalapvetőbbnek és legfontosabbnak minden egyéni erény közül, akkor Covidworld alternatívája ennek is ellentmond, s hamar kiderülhet, hogy a személyes felelősség és a meritokrácia modern mantrája nem csak egy mítosz, amelyet a társadalom sikeres tagjai mormolnak a hátrányosabb helyzetű tagokkal szembeni közösségi felelősség hártására. Covidworldben nemhogy csökkent volna, hanem éppen nőtt az esélyegyenlőtlenség és az erőforrásokhoz való hozzáférés hiánya tovább polarizálta a társadalmi viszonyokat. A pandémia e tekintetben egyfajta nagyítóként mutatott rá a nyugati társadalmakat meghatározó strukturális igazságtalanságokra, amely a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek fokozódásában is megnyilvánult. Covidworldban a nagyon gazdagok még gazdagabbak és hatalmasabbak lettek, míg a szegények még bizonytalanabban élnek. Ezt Thomas Scanlon (2018:86) úgy fogalmazta meg, hogy a jövőben „fennáll a kockázata annak, hogy demokráciáinkat plutokráciákká alakítjuk” az egyenlőtlenség sokrétű kárát elemelve.

Ismert megoldás a jövedelmek igazságtalan elosztását vagy a veszélyesen egyenlőtlen vagyonfelhalmozást adókkal orvosolni. Covidworld adatait vizsgálva több szerző is arra jutott, hogy az egyenlőtlenség volt az egyik oka annak, hogy a koronavírus bizonyos társadalmi csoportokban, közösségekben sokkal pusztítóbb volt. Nyilvánvaló, hogy az adózás továbbra is az egyik leghatékonyabb eszköz lehet a növekvő társadalmi egyenlőtlenségek visszafordítására és a társadalmi igazságosság megteremtésére, így Covidworldben az adózás kulcsfontosságú szerepét nem lehet túlbecsülni, amint arra O'Neill és Shepley Orr (2018) emlékeztet bennünket.

Covidworldben a piaci viszonyok erős korlátozása látszólag közös társadalmi érdek. Az elmúlt évtizedek során számos fontos állami közfeladat került átadásra a magánszférának, ennek a pandémia alatt pusztító következményei lettek több országban. A liberális demokráciákban szerte a világon a magánszféra behatolt a közszférába (Cordelli 2020), aláásva a demokrácia alapjait, olyannyira, hogy ma a magánipar végzi azokat a feladatokat, amelyeket korábban a közintézmények végeztek, válság idején azonban ezek a piaci viszonyok nem segítik elő annak hatékony kezelését. Ez jogalapot teremt Covidworldben az államosításra, az oktatás, az egészségügy, a hadiipari beruházások stb. állami beavatkozásaira. Ráadásul az államkapitalista modellek utóbbi évtizedekben látható ázsiai gazdasági sikerei is

egyre erősebben csábítják a liberális demokráciákat. Az erős, nemzeti gazdasági érdekek mentén működő, protekcionista állam képe a nyugati világban is egyre vonzóbb, s ez újabb autonómia dilemmákat vet fel.

Összefoglalva Covidworld legfontosabb autonómia kihívásait azt láthatjuk, hogy az erős gazdaság és a felelős kormányzás érdekében tett határozott lépések az egyéni autonómiát gyengítő lépések, míg a magas életminőség elérése érdekében tett erőfeszítések és a közösségek ellenálló képességét segítő lépések az egyéni autonómiát inkább erősítik, miközben a liberális piaci folyamatokat korlátozzák. Hogy mindez jobb, igazságosabb, egészségesebb világot hoz-e el, azt egyelőre nem lehet tudni.



saját szerkesztés

ADAPTÍV ÉVTIZED

A világtörténelemben sokszor van olyan helyzet, hogy látszólag sokáig semmi nem történik, a dolgok mennek a maguk lassú folyásában, majd hirtelen rövid idő alatt radikális változások zajlanak le. Ha csak az utóbbi évtizedet nézzük, a válság tünetek sokasodó jelei láthatók, a 2008-as globális pénzügyi válságot hosszú recesszió kísérte, az arab tavasz rosszul sikerült demokratizálási kísérletei újabb konfliktusokat generáltak, influenza, zika és ebola járvány majd covid pandémia következett, a terrorizmus elleni harcban pedig az európai városok is sérülékeny célpontokká váltak. Amerikában újra radikális társadalmi mozgalmak lobbannak fel jobb és baloldaltól egyaránt, fokozódó migrációs nyomás alatt van a nyugati

világ, miközben a klímaválság kezelésében egy helyben toporognak a vezetők. 2022-ben energia-krízis, sokasodó természeti katasztrófák és 75 év béke után újra háború robbant ki Európában.

Nem kérdés, hogy a nyugati társadalmi berendezkedés vívmányai, életmódja, nyilvánossági terei – összességében a kultúra általunk ismert formája – ma válságban van. De az elmúlt 250 évben nem most van először ilyen helyzet, a francia forradalom idején vagy a két világháború közötti időszakban is komoly válságterhes időket éltünk meg. Teljes szétesés, olyan mértékű kulturális, gazdasági és politikai dezintegráció nyugaton azonban soha nem volt, ami a végét jelentette volna. A nyugati kultúra végére 1930-1945 között nagyobb esély volt, mint napjainkban (Winkler 2017). Komoly válság van most is, de vannak eszközök a megoldására, mindenekelőtt a polarizáltság csökkentésével, valamint a technológiai változások társadalmi haladás szolgálatába állításával. Amit megtanulhattunk a történelemből, az két fontos lecke. Az egyik, hogy a technológiai változások radikálisan képesek átalakítani a világot, a tűz használata, a kerék felfedezése, a hajózás, a könyvnyomtatás vagy internet a korábban bemutatott civilizációs makro váltások kiváltó aktora volt. A másik lecke, hogy az utóbbi fél évezred technológiai vívmányai és a gazdasági, társadalmi növekedése jellemzően nyugatról érkezett, és ez nem véletlen. A parlamenti demokrácia és az evolúciós versenyre alapozott fejlődési modell (kapitalizmus) eddig minden válságon átsegítette a nyugati világot.

Ha megnézzük a társadalmi evolúciós modelleket, akkor a nyugati fejlődési pálya ez esetben is optimizmusra ad okot, ahogy Strauss & Howe leírta, a krízis után újra felemelkedés következik most is. Kérdés, hogy válságokkal terhelt Covidworld mely összetevője segíti, és mely aktora hátráltatja a felemelkedést.

Akár Lewis Morgan (1877) evolúciós modelljét¹⁴, akár Leslie White (1959) energia-formuláját nézzük¹⁵, akár pedig Gerhard Lenski információs modelljét¹⁶ vesszük alapul a nyugati világ társadalom fejlődési pályája előtt még nagy jövő áll. Ugyanakkor azt is hozzá kell tenni, hogy a társadalmi változás nem előfeltételezi a társadalmi evolúciót, a társadalmi evolúció elméletének legvitatottabb vonatkozása éppen a társadalmi haladás kérdéskörével kapcsolatos¹⁷. Az a lehetséges jövőbeli esemény ugyanis, amikor a mesterséges intelligencia megjelenése miatt a technológiai fejlődés és a társadalmi változások felgyorsulnak, olyan módon és sebességgel változhat meg a környezet, hogy a szingularitás előtt élők képteleknek felfogni vagy megbízhatóan megjósolni a változás kimenetét.

Amikor a dinamikus változások lehetséges kimenetei nem vagy csak nagy bizonytalansággal jósolhatók meg, felértékelődik a társadalom rugalmassága, di-

verzifikáltsága, koherenciája és a váratlan sokkokkal szembeni ellenállóképessége. Összefoglalóan a rezilienciája¹⁸. Ez a megközelítés Covidworldben a 2008-as globális pénzügyi és gazdasági válság után került előtérbe (Longstaff et al. 2010), ám a váratlan hatások okozta kihívások leküzdésének képessége kivételes jelentőségűvé vált a koronavírus pandémia és az energiakrízis nyomán is. A közösség fennmaradását fenyegető külső kockázatok mellett azonban léteznek belső sajátosságok, elsődlegesen értékekből fakadó emberi magatartásformák, melyek az adott közösség fennmaradását ugyanúgy veszélyeztetik, mint a kívülről érkező támadások. A jelenlegi milleniumi krízis időszakon várhatóan ebben az évtizedben, legkésőbb a 2020-as évek végére túl lesz a nyugati világ, új fordulóponthoz érkezik a fejlődés is, melyben a gyorsuló ütemben öregedő társadalmaknak nagy kihívása lesz a gazdasági és társadalmi jólét fenntartása.

TRODALOMJEGYZÉK

- Adams, D. (1979). *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy*. Pan Book. London
- Anayi, L. Bloom, N. Bunn, P. Mizen, P. Thwaites, G. and Yotzov, I. (2022). The impact of the war in Ukraine on economic uncertainty. VoxEU.org, 16 April.
- Barbera, P. (2015). How Social Media Reduces Mass Political Polarization. Evidence from Germany, Spain, and the U.S.. WSJ.
- Barro, R. J., Ursua, J. F., Weng, J. (2020). The Coronavirus and the GreatInfluenza Pandemic: Lessons from the "Spanish Flu" for the Coronavirus's Potential Effects on Mortality and Economic Activity. Working papers. National Bureau of Economic Research, Inc.
- Barry, B. (2005) Why Social Justice Matters. Polity.
- Beck, U. (2003). *A kockázattársadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest, Andorka Rudolf Társaság-Századvég Kiadó.
- Blackmore, S. (2001). *A mémgépezet. Kulturális gének – a mémek*. Magyar Könyvklub, Bp.
- Buda, A. (2019). Generációk, társadalmi csoportok a 21. században. In. Magyar Tudomány 180. pp. 120-121.
- Castells, M. (2000). A hálózati társadalom kialakulása. Az információ kora: Gazdaság, társadalom és kultúra. I. kötet. Gondolat-Infonia, 2005
- Cordelli, C. (2020) *The Privatized State*. Princeton University Press
- Csányi, V. (2018). *A globális elme – Elmélkedések a világról*. Libri Kiadó
- Csepeli, Gy. (2016). A Z nemzedék lehetséges életpályái. In. Educatio, 2016/4
- Darwin, C. (1973). *A fajok eredete* természetes kiválasztás útján vagy a létért való küzdelemben előnyhöz jutott fajták fennmaradása. Magyar Helikon-Európa, Bp.
- Dawkins, R. (1984). *A vak órásmester*. Gondolatok a darwini evolúcióelméletéről. Akadémiai-Mezőgazda, Bp.
- Dawkins, R. (2016). *The selfish gene*.
- Federler, J. Meier, A. Müller, G. and Sehn, V. (2022). Proximity to War: The stock market response to the Russian invasion of Ukraine, CEPR Discussion Paper 17185.

14 A három fő társadalmi állapot a vadság, barbárság, civilizáció, ez utóbbi kulcsa pedig a betűk és az írás megjelenése valamint az arra épülő tudástranszfer.

15 Törvénye szerint az evolúció állapotának leírására az energiafelhasználás mértéke a legjobb jellemző, a kultúrák elsődleges funkciói szerinte az energiatermelés és annak irányítása.

16 Annál fejlettebb egy társadalom, minél több (természeti környezetének megváltoztatásához szükséges) információ áll rendelkezésére.

17 lásd az újabban erősödő szingularitás vitákat (Ray Kurzweil, Douglas Hofstadter, Paul Saffo, Renee Blodgett, Mike Treder).

18 A rezilienciát korábban leginkább „ellenállóképességnek” fordították, a természeti és humán eredetű káros behatásokkal, változásokkal szembeni tűrőképesség, helyreállási képesség értelmében. A generációs reziliencia tartományát a két alapvető aspektus, az erőforrások és az adaptációs képesség érvényesülésének eredőjeként lehet meghatározni. Eszerint lehetnek reziliens generációk, amelyek ugyan kevés erőforrással rendelkeznek, de adaptív képességük magas, és olyan generációk is lehetnek reziliensek, amelyeknek alacsony az adaptációs képessége, de erőforrásaik bősége kiegyenlíti az alkalmazkodási képesség hiányát.

- Fukuyama, F. (2007). *Bizalom – A társadalmi erények és a jólét megteremtése*, Európa Könyvkiadó,
- Gladwell, M. (2002). *Tipping Point*. Black Bay
- Halász, L. (1985). *Vége a Gutenberg-galaxisnak?* Gondolat.
- Henig, R.M. (2000). *Monk in the Garden: The Lost and Found Genius of Gregor Mendel, the Father of Genetics*. Houghton Mifflin.
- Hodges, J. (2021). *Managing and Leading People through Organizational Change: The Theory and Practice of Sustaining Change through People*. Kogan Page.
- Huntington, J. P. (2010). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster
- Kidd, I.J. Ratcliffe, M (2020). *Welcome to Covidworld. Trying to understand Covidworld, our new altered reality where accepted norms do not apply. The Critic.* <https://thecritic.co.uk/issues/november-2020/welcome-to-covidworld/>
- Kotter, J.P. (2012). *Leading Change*. Harvard Business Review Press, Boston, MA.
- Lamarck, J-B. (1914). *A fajok átalakulása*. Fejér-Glattner Nyomda, Bp.
- László, E. (2008). *Világkváltás. A változás harmonikus útja*. Nyitott könyvműhely. Budapest
- Longstaff, P. H., Armstrong, N.J., Perrin, K., Parker, W. M., Hidek, M.A (2010). *Building Resilient Communities: A Preliminary Framework for Assessment*.
- Lukács, Gy. (1965). *Az ész trónfosztása. Az irracionista filozófia kritikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Mannheim, K. (2001). *A nemzedékek problémája*. In *Tudásszociológiai tanulmányok*. Osiris, Budapest. pp. 201–254.
- McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. University of Toronto Press
- Mendel, G. (1976). *A genetika évszázada. Válogatás Gregor Mendel, Francis Galton írásaiból*. Kriterion, Bukarest
- Mitchell, M. (2009). *Complexity: A Guided Tour*. Oxford.
- Morgan, L.H. (1877). *Ancient Society Or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization*. MacMillan & Company, London
- O'Neill, M and Orr, S (2018). (eds.), *Taxation: Philosophical Perspectives*. 2018. Brill.
- Palánkai, T. (2007). *A globális átalakulás kihívásai – Elkerülhetők-e a kataklizmák?* In *Magyar Tudomány*, 2007/02 pp. 204.
- Pariser, E. (2012). *The Filter Bubble: How the New Personalized Web is Changing What We Read and How We Think*. Penguin Books
- Putnam, R. D. (1995). *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*. *Journal of Democracy* 6 (1), 65-78.
- Rawls, J. (1997) *Az igazságosság elmélete*, Bp.
- Scanlon, T. M. (2018). *Why does inequality matter?*. Oxford: Oxford University Press.
- Strauss, W és Howe, N. (1991). *Generations*. William Morrow & Co
- Strauss, W és Howe, N. (1997). *The Fourth Turning: An American Prophecy – What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny*. William Morrow & Co
- Szécsi, G. (2016). *Média és társadalom az információ korában*. Akadémiai Kiadó Bp.
- Weber, M. (1962). *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat
- Wheelock, D. C. (2020). "What Can We Learn from the Spanish Flu Pandemic of 1918-19 for COVID-19?" *Economic Synopses*.
- White, L. (1959). *The Evolution of Culture: The Development of Civilization to the Fall of Rome*
- Winkler, H. (2017) *Zerbricht der Westen? – Über die gegenwärtige Krise in Europa und Amerika*. Beck.
- Yinger, J.M. (1982). *Countercultures*. Free Press, New York.

AZ EURÓPAI UNIÓ STRATÉGIAI AUTONÓMIÁJA

Lőrinczné Bencze Edit¹

ABSZTRAKT

A stratégiai autonómia nem újkeletű fogalom, de csak a közelmúltban került az európai politikai diskurzus középpontjába az Európában és szomszédságában az elmúlt évtizedben kialakult válságok következtében. A tanulmány célja, hogy bemutassa a stratégiai autonómia különféle fogalmi megközelítéseit, fejlődésének szakaszait, mely mindegyike más és más kérdéskört állított a középpontba. Ezek a koncepciók arra mutatnak rá, hogy az Európai Uniónak új és határozottabb módon kell képviselnie érdekeit és értékeit. Az egyre jobban kikristályosodó értelmezésben a stratégiai autonómia az EU azon képességére utal, hogy autonóm módon – vagyis anélkül, hogy más országoktól függene – fel tud lépni stratégiai szempontból meghatározó politikai területeken, többek között a védelmi politika, a gazdaság, a demokratikus értékek fenntartásának kérdéseiben. Az európai stratégiai autonómia horizontális – politikákon átívelő – kiépítése erősíteni tudja az EU többoldalú fellépésének képességét, csökkentheti a külső szereplőktől való függőséget és a Közösség sebezhetőségét a külső fenyegetettségekkel szemben. A tanulmány kitér arra is, hogy a politikai akarat és cselekvőképesség megteremtése kulcsfontosságú előfeltétele a hatékony stratégiai autonómia megvalósításának. Az Európai Uniónak és tagállamainak ezeken felül együtt kell működniük a fogalom közös értelmezésén, politikai konszenzusra van szükség a célok, eszközök és erőforrások tekintetében, de ennek kialakítása az eltérő érdekek miatt nehéz, így a jövő feladatai közé tartozik.

Kulcsszavak: nyitott stratégiai autonómia, szuverenitás, rugalmasság, globális szerepvállalás

¹ Lőrinczné Dr. Bencze Edit, habilitált főiskolai tanár, tanszékvezető, Kodolányi János Egyetem, Humánfejlesztési Tanulmányok Tanszék (lbedit@kodolanyi.hu)

THE EUROPEAN UNION'S STRATEGIC AUTONOMY

ABSTRACT

Strategic autonomy is not a new concept, but it has recently taken focus in European policy as the consequence of the crises that had emerged in Europe and its neighbourhood in the past decade. The aim of this paper is to show number of concepts and definitions, as well as several phases of the strategic autonomy, each with a different focus. These concepts point to the fact that the EU needs to secure its values and interests in new and more determined ways. In the current debate EU strategic autonomy refers to the capacity of the EU to act autonomously – that is, without being dependent on other countries – in strategically important policy areas. These can range from defence policy to the economy, and the capacity to uphold democratic values. Building European strategic autonomy on a horizontal – cross-policy – basis would strengthen the EU's multilateral action and reduce dependence on external actors, to make the EU less vulnerable to external threats. This study shows that political will and the capacity to act are key prerequisites to achieving effective 'strategic autonomy' and that the EU and its Member States need to operate based on a common understanding of the concept itself, there is a need for political consensus on objectives, means and resources, which is nevertheless still in the making and the task of the future.

Keywords: strategic autonomy, sovereignty, resilience, global actor

BEVEZETÉS

A nemzetközi rendszerben bekövetkező változások megkérdőjelezték az Európai Unió számára a saját biztonságpolitikai szerepéről vallott eddigi értelmezését és megfogalmazódott, hogy a biztonság- és védelempolitika globális szereplőjévé, meghatározó aktorává váljon. Az olyan kihívások, mint Kína felemelkedése és komoly versenytárrá válása, Oroszország hibrid stratégiája, a transzatlanti kapcsolatok hosszú távon megőrizhető fenntarthatóságának kockázatai, a terrorista csoportok globális térnyerése és törekvése a nemzetközi rendszer változásai következtében kialakuló stratégiai vákuum betöltésére, a tengeri útvonalakat fenyegető veszélyek, a COVID-19 válság, az éghajlatváltozás, az arab tavasz, a 2014 óta tartó és 2022-ben háborúba torkollott orosz-ukrán konfliktus, a migrációs válság, a Brexit, Donald Trump elnöksége mind olyan tények, amelyek napirenden tartják az EU globális szerepvállalásának átgondolását. Ráadásul ezek a fenyegetettségek egyre jobban feszegetik a Közösség stratégiai autonómiáját, hiszen az Unió már nem az a virágzó, biztonságos és szabad világ, amelynek a 2003. évi biztonsági stratégiájában megnevezte magát, amely dokumentum kiadásának fő mozgatórugója az iraki háború következtében kialakult tagállami megosztottság volt. (Council 2003)

A 2016. évi globális stratégia szerint az Unió egzisztenciális válságban van és az európai projekt elért eredményeit számos belső és külső szereplő megkérdőjelezi. Ez a dokumentum egyértelművé tette, hogy az EU-nak sokkal több energiát

kell befektetnie saját békéje védelmében, növelnie kell az európai államok és társadalmak ellenálló képességét, a biztonságpolitikának konfliktusok és válságok integrált és együttműködéseken alapuló kezelését és a globális kormányzást irányozza elő. (Council 2016) A 2022 márciusában elfogadott Stratégiai iránytű megerősítette, hogy az Uniónak képesnek kell lennie polgárai megvédésére, valamint hozzá kell tudnia járulni a nemzetközi békéhez és biztonsághoz. Az a stratégiai környezet, amelyben tevékenykedik, valamint a Közösség előtt álló fenyegetések és kihívások következtében az Uniónak fokoznia kell cselekvési kapacitását, meg kell erősítenie rezilienciáját, továbbá növelnie szükséges a védelmi képességekbe irányuló beruházásait. (Európai Unió Tanácsa 2022)

A STRATÉGIAI AUTONÓMIA FOGALMA

A stratégiai autonómia olyan fogalom, amelynek már meghatározása során nehézségekbe ütközünk, több definíciója létezik, másképp értelmezik a tagállamok és mást ért alatta az Európai Unió, de legalább ennyire vitatott megvalósítási módja, működése. Ez a magyarázata annak, hogy nem alakult ki konszenzus a stratégiai autonómia definíciójáról, tartalmáról, még kevésbé a működéséről. A tagállamok egy része az EU gazdasági súlyának megfelelő, fokozott külpolitikai szerepvállalását, míg mások a Közösség megerősített biztonság- és védelempolitikai szerepét szorgalmazzák. Az Európai Unió döntéshozóinak véleménye is megoszlik a stratégiai autonómia tartalmáról, egy részük csupán az információ-szerzés szabadságát, mások az önálló döntéshozatalt, míg egyesek a cselekvési autonómiát értik alatta. (Franke és Varma 2019)

A stratégiai autonómia kulcsfontosságúnak tekinthető napjaink dilemmáinak megválaszolásában az EU közös biztonság- és védelempolitikájának vonatkozásában (Common Security and Defence Policy, CSDP) és általában véve az Európa védelméhez, külpolitikai szerepvállalásához köthető politikai kezdeményezések sorában. Mindezek ellenére konkrét jelentését pontosan nem határozták meg. A stratégiai autonómiát gyakran (tévesen) úgy értelmezik, mint egy európai hadsereg megteremtését, de eltekintve attól a dilemmától, hogy létre lehet-e, vagy kell-e hozni, ez csupán egy eszközt jelentene és nem a stratégiai autonómia célkitűzését. Ugyanez vonatkozik az Európai Védelmi Politikára is, mely szintén az autonómia elérésének eszköze, mely nem azonos magával a definícióval. (Camporini et. al. 2017)

A kérdésről szóló diskurzus kapcsán gyakran úgy tűnik, könnyebb definiálni azt, hogy mi nem a stratégiai autonómia: (1) nem összetévesztendő az autarkióval, izolacionizmussal, protekcionizmussal; (2) nem jelenti a NATO és a transzatlanti szövetség elutasítását; (3) nem korlátozódik a biztonság- és védelempolitikára, érint számos más közpolitikai területet is; (4) nem csupán a rezilienciát és önellátást jelenti, hanem elősegíti az EU értékeinek és érdekeinek terjesztését. (ART 2021)

Az Európai Unió Tanácsának ART kutatócsoportja a stratégiai autonómiát három dimenzióban veszi górcső alá. Szűkebb értelemben az önálló katonai fellépés képességeként határozzák meg, általánosságban a stratégiai területek vonatkozásában a külső függőségek csökkentéseként, míg analitikus aspektusból a saját célok kitűzésének képessége, miközben megvannak az eszközei a célok eléréséhez. (ART 2021)

2016-ban az ARES csoport (Armament Industry European Research Group) kutatásai alapján megállapította, hogy az uniós stratégiai autonómia egy olyan közös európai célkitűzés, amely meghaladja a tagállamok egyéni érdekeit, és amely ezáltal biztosítja a tagállamok számára a biztonságot. Ennek az európai stratégiának egyszerre kell képesség és technológia-vezéreltnek lennie. (Arteaga et. al. 2016)

2017 decemberében Felix Arteaga, az ELCANO Spanyol Intézet munkatársa szintetizálja a kérdéskörrel kapcsolatos nézeteket, s ennek alapján a stratégiai autonómia kapcsán olyan nélkülözhetetlen katonai képességek meglétét vizionálja, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az EU stratégiai aktorként lépjen fel és legyen képes autonóm akciókat végrehajtani. Arteaga szerint az SA-nak három dimenziója van, így a politikai, a műveleti és az ipari. (Arteaga 2017)

A spanyol szerző ezen utóbbi nézetét erősíti meg és foglalja tágabb kontextusba Ronja Kempin és Barbara Kunz 2017 decemberében kelt írása, mely szerint a stratégiai autonómia egy, a saját érdekek mentén meghatározott önálló, független kül- és biztonságpolitikai orientáció, vagyis teljes körű politikai (intézményi-döntéshozatali) és katonai (kapacitásokra és képességekre vonatkozó) önállóság, mely kiegészül a védelmi ipari autonómia képességével, vagyis a műveleti autonómiához szükséges kapacitások meglétével. Kempin és Kunz szerint a stratégiai autonómiának három dimenziója különböztethető meg. Egyrészt beszélhetünk döntéshozatali/politikai aspektusról, mely a döntéshozatal és a politikai akarat képességének oldaláról közelíti meg a kérdést. Másrészt létezik cselekvési autonómia, amely a katonai és civil képességekre, továbbá a műveleti készségekre és a megfelelő intézményi háttérre helyezi a hangsúlyt. Végül létezik információs autonómia, középpontjában a hírszerzéssel, az adatgyűjtéssel és elemzéssel. (Kempin és Kunz 2017)

A stratégiai autonómiáról szóló konstruktív vita csak akkor hozhat eredményt, ha az érintett felek azonosan értelmezik azt, ha nem öncélként jelenik meg az uniós politikában, sőt nem is egyszerűen célként, hanem felöleli mind a stratégiai prioritások kiválasztásának képességét, mind az azok eléréséhez szükséges eszközöket, forrásokat és a kapacitásépítést.

A stratégiai autonómia tartalmának változásai az európai uniós dokumentumok tükrében

A stratégiai autonómia fogalma a francia retorikában már 1994-ben, a hidegháború után kiadott a Védelemről szóló Fehér Könyvben megjelent, majd 1998-ban megerősítésre került, de mindkét esetben az Európán kívüli katonai válságkezelés autonóm műveleti, vagyis amerikai segítség nélküli dimenziójában értelmezik. (République 1994)

Tágabb aspektusból, mai jelentéstartalmát megalapozva a franciaországi St-Maloban tartott kétnapos csúcstalálkozó végén 1998. december 4-én kiadott francia-angol közös nyilatkozatban tömören és világosan definiálásra kerül, mely szerint „az Európai Uniónak rendelkeznie kell az autonóm fellépéshez szükséges kapacitással, az ehhez szükséges katonai eszköztárral és a nemzetközi válságok megoldása során azon döntési kompetenciával, hogy alkalmazni tudja ezen eszköztárát”. (Rutten 2001 p 8–9) St-Malo-t a szakirodalom az európai önálló védelmi politikája kezdetének tekintik, s tartalmát hamarosan hasonló nyilatkozatokban erősíti meg a Közösség. Így hat hónappal később az 1999. június 3-4-én megrendezésre kerülő kölni csúcson szinte szó szerint megismétlik az EU autonóm fellépési képességének fejlesztését. (European Council 1999)

A stratégiai autonómiáról szóló vitának és eredményeinek nem kis szerepe lett abban, hogy a Lisszaboni Szerződés 42. cikk 1. bekezdésében rögzítették a közös biztonság- és védelempolitika (KVBP) alapvetéseit. Maga a stratégiai autonómia kifejezés ugyan nem szerepel a szerződésben, de a KVBP leírása kapcsán nyilvánvaló az indíttatás. (Lisszaboni 2007)

Az Európai Bizottság 2013-ban megjelent Úton egy versenyképesebb és hatékonyabb védelmi és biztonsági ágazat felé c. dokumentumában megerősítésre került, hogy „Európának felelősséget kell tudnia vállalni saját biztonságáért, valamint általában a nemzetközi békéért és stabilitásért. Ehhez bizonyos fokú stratégiai önrendelkezés szükséges: Európa csak akkor lehet hiteles és megbízható partner, ha döntései és intézkedései nem függenek harmadik felek képességeitől.” (Európai Bizottság 2013 p 3) Ugyanezen év december 19-20-án megrendezett csúcson az Európai Tanács az EU stratégiai autonómiájának megerősítéséről és a fenntartható védelmi képességekről beszélve aláhúzza, hogy Európának egy integráltabb, fenntarthatóbb, innovatívabb és versenyképesebb védelmi-technológiai és ipari háttérre van szüksége. (European Council 2013)

A mérföldkövet az EU globális stratégiájának elfogadása jelentette. Frederica Mogherini 2016. június 28-án nyújtotta be az Európai Tanácsnak a 'Közös jövőkép, közös fellépés: erősebb Európa' c. dokumentumot, mely lényegi változást eredményezett, hiszen az EU korábbi külpolitikai stratégiái elsősorban a szomszédos országokra koncentráltak és az EU transzformatív erejét helyezték középpontba, melynek hatására ezen térségek elköteleződése – ez volt az alapvetés a Nyugat-Balkán vonatkozásában is – a demokrácia és piacgazdaság irányába megerősödik. 2016-tól az EU saját érdekeire összpontosít, megerősítve a stabilitást, a rugalmasságot és mindezt kiegészítve a stratégiai autonómiával, mely kifejezés hétszer szerepel a dokumentumban, kiemelten kezelve a döntéshozatali és cselekvési autonómiát. Rámutat arra, hogy „megfelelő szintű ambíció és a stratégiai autonómia meghatározó abban, hogy az EU képes legyen vállalni a felelősséget a saját biztonságáért, lehetővé tenni a békét és stabilitást mind határain belül, mind kívül”. (Shared 2016 p 9)

Franciaország és különösen Emmanuel Macron tekinthető az európai védelmi autonómia megvalósítására irányuló európai erőfeszítések mozgatórugójának.

Ebben az értelemben Macron híres sorbonne-i beszédében 2017 szeptemberében az európai szuverenitás mellett teszi le voksát, mely megköveteli az önálló stratégiai cselekvés képességét. A francia elnök szerint az autonómia kérdése az új geopolitikai környezetben – mint a nacionalizmus, az identitás keresés, a protekcionizmus, az izolacionista szuverenizmus – új értelmet nyert, melyet alátámasztanak a Brexit eseményei, Donald Trump elnöksége, vagy a kínai gazdasági expanzió. Macron ezért konkrét javaslatokat terjesztett elő az európai szuverenitás hat kulcsfontosságú területén: (1) biztonság; (2) szuverenitás, mely magában foglalja határaink védelmét és az európai értékek megőrzését; (3) önálló külpolitika, melynek fontos eleme a partnerség Afrikával; (4) ökológiai átmenet; (5) digitális technológia alkalmazása, a társadalom és gazdaság digitális átalakulása; (6) ipari és monetáris nagyhatalmi pozíció. (Macron 2017)

2019 júliusában Ulrike Franke és Tara Varma előterjesztésében az Európai Unió Tanácsa is foglalkozott a stratégiai autonómia kérdéskörével, s olyan koncepcióként definiálta, melynek fő célja egy erősebb és függetlenebb EU megteremtése a növekvő geopolitikai verseny idején. A dokumentum rámutatott arra a problémára, hogy az EU tagállamai nem értenek egyet abban, milyen földrajzi környezetben és milyen funkcionális vonatkozásban kellene ambíciókat megvalósítaniuk egy sikeres stratégiai autonómiához. (Franke 2019)

2019. november 8-án első vitaindító beszédében Ursula von der Leyen, a Bizottság elnöke kifejtette, hogy az EU-nak meg kell tanulnia „a hatalom nyelvét”, és kijelentette, hogy az Európai Bizottságnak geopolitikai szerepet kell betöltenie. A Közöségi világ gazdaságában meghatározó szereppel bír, a klímaváltozás elleni küzdelem éllovasa, és vezető szerepet játszik a globális rend fenntartásában. Ezen sokrétű globális kihívások megoldásában Európának élen kell járnia, ezért az Európai Uniónak a mostaninál sokkal erősebb globális gazdasági és politikai szereplőként kell megnyilvánulnia, melyhez aktívabb külpolitikai szerepre van szüksége. Az EU aktívabb külpolitikájára, védelmi képességére, a stratégiai autonómia a geopolitikai Bizottság úgy tekint, mint a globális célok elérésének eszközeire. (European Commission 2019)

2020 szeptemberében Charles Michel elnök a Bruegel Intézetben elhangzott beszéde már egyenesen a stratégiai autonómiáról, mint a legfőbb generációs kihívásról beszél. Víziója szerint a stratégiai autonómiának három célkitűzést kell követnie, így a stabilitást – kiterjed a fizikai, gazdasági és szociális biztonságra –, az európai normák terjesztését és értékeink népszerűsítését, melyek által vonzóvá válik partnereik számára a globális rendszerben. (Michel 2020)

Szintén 2020 szeptemberében jelent meg az Európai Parlament kutatásában egy részletes tanulmány, mely számos területen, így az energiaellátás, az éghajlatpolitika, a gazdaságpolitika, az euró oldaláról vizsgálja a stratégiai autonómia koncepcióját, de akár csak egy évvel korábban az EIT a problémát ekkor is a kellő politikai akarat hiányában látja, kiegészítve a finanszírozási kérdésekkel. (Anghel et. al. 2020)

Az Európai Bizottság napirendjére is 2020 szeptemberében került egy dokumentum az EU rezilienciájáról, s bár alapvetően a rugalmasság állt a jelentés

fókuszában, összekapcsolja azt a stratégiai autonómiával (tízszerepel a ki-fejezés). Az EB szerint a geopolitikai rugalmasság nagyban függ az EU nyitott stratégiai autonómiájától és a világban betöltött vezető szerepétől. (European Commission 2020)

Az Európai Bizottság 2021-ben is két fontos munkájában foglalkozott a stratégiai autonómiával. A márciusban megjelent 'Az EU nyitott stratégiai autonómiájának kialakítása és biztosítása 2040-ig és azt követően' c. trendelemzés négy forgatókönyvet mutatott be, ahol a Közöségi stratégiai autonómiája elsősorban érvényesülhet, s ezek (1) vezető szerep a zöld célkitűzések megvalósításában, (2) a komplex fellendülés biztosításában, (3) a mindenkori felett álló gazdasági növekedés terén és a (4) belső erőforrások hasznosításában. (Cagnin et. al. 2021) Ugyan a 2022-ben bekövetkező nem várt változások, mint az ukrajnai válság és az azt követő biztonságpolitikai, energetikai és gazdasági problémák miatt ezen négy forgatókönyv nagy része elavult, a dokumentum tükrözi, hogy a stratégiai autonómia az EU fő kérdései közé került. 2021 őszén jelentette meg a Bizottság második éves stratégiai előrejelzési jelentését 'Az EU cselekvési képessége és mozgásszabadsága' címmel. Ebben a Bizottság négy olyan meghatározó globális kihívást nevezett meg, amelyek meghatározzák az Unió cselekvési képességét és mozgásszabadságát, így (1) az éghajlatváltozást és egyéb környezeti problémákat, (2) a hiperkonnektivitást és technológiai változásokat, (3) a demokrácia és a közösség értékeinek fenyegetettségét és (4) a világrend gyors változásait, amely egyre inkább többpólusúvá válik és a demokrácia visszaszorulása fenyegeti. A négy prioritáson belül tíz olyan cselekvési területet körvonalazott, amelyek lehetőséget adnak az EU nyitott stratégiai autonómiájának és globális vezető szerepének erősítésére. (European Commission 2021)

Szemmel láthatóan a stratégiai autonómia mibenlétéről szóló elmélkedés 2021-ben érte el tetőpontját, a 2022-ben bekövetkező események, Oroszország Ukrajna elleni támadása azonban a vitát a realitások, a konkrét cselekvés és gyakorlatban megvalósuló reagálás irányába terelte. Az EU számos – a tanulmány írásakor hét – szankciót indított az agresszor ellen, míg Ukrajnát többoldalúan támogatta. A stratégiai autonómia meghatározó dokumentumaként az Európai Tanács 2022. március 10-11-i ülésén elfogadta az ún. Versailles-i Nyilatkozatot, amely retorikájában ugyan csak egyszer említi az európai szuverenitást, de valójában annak egész tartalma igen erős kifejezése az EU azon politikai akaratának, hogy nagyobb stratégiai autonómiát érjen el, miközben ösztönzi a tagállamokat az ebben való együttműködésre, valamint a közös projektekre és védelmi képességekre nagyobb arányú beruházásokra. (Európai Tanács 2022) Néhány nappal később az Európai Tanács megújult egységről tett tanúbizonyságot és jóváhagyta az EU 2030-ig tartó biztonság- és védelempolitikájának stratégiai iránytűjét. A stratégiai iránytű egy a biztonság és védelem területén erősebb és cselekvőkéesebb EU mellett teszi le voksát, amely növelni tudja a Közöségi stratégiai autonómiáját, hogy érdekeinek és értékeinek védelméért autonóm módon, ugyanakkor partnereivel együttműködve képes legyen hatékonyan fellépni. (Európai Unió Tanácsa 2022)

ÖSSZEGZÉS

Az Európai Unió a stratégiai autonómia kapcsán folytatott párbeszéd alapján évek hosszú sora alatt meghatározta, hogy mi a célja a stratégiai autonómia kiépítésének, azt, hogy az általa kifejlesztett képességek (szakpolitikák, finanszírozás, jogszabályok) révén autonóm módon tud cselekvőképesen fellépni, továbbá autonómmá képes válni, függetleníteni tudja magát külső tényezőktől. (Alcaro et al. 2021)

Az Európai Unió stratégiai autonómiája a Közösség önálló, másoktól független cselekvési képességére utal a stratégiaiag olyan fontos területeken, mint a fenn tartható gazdasági növekedés és a demokratikus értékek védelme. A stratégiai autonómia tartalmáról szóló vitát áttekintve egyértelműen látszik, egyrészt, hogy még mindig nincs pontos definíciója, illetve maga a fogalom és annak tartalma is állandóan változik. Gyakran helyettesítik a szuverenitást, a cselekvőképességet, a reziliencia kifejezésekkel, illetve napjainkban a nyílt stratégiai autonómia elnevezés a leggyakoribb. Tartalmi vonatkozásai tekintetében több szakaszát is elkülöníthetjük. A 2013 és 2016 közötti időszak a biztonsági és védelmi kérdésekre fókuszált, 2017-től 2019-ig az európai értékek védelmét jelentette egy olyan ellenséges geopolitikai környezetben, mint a Brexit, a Trump-elnökség és Kína egyre növekvő és egyre agresszívabb szerepvállalása. 2020-ban a COVID-19 járvány következtében a hangsúly a külföldi ellátási láncoktól való gazdasági függés mérséklésére helyeződött, míg napjainkban a stratégiai autonómia összes uniós szakpolitikára való kiterjesztésének lehetünk szemtanúi. (European Parliament 2022)

A nagyhatalmak közötti növekvő feszültség arra kényszeríti az EU-t, hogy globális és geopolitikai szereplőként pozicionálja magát, és erősítse stratégiai autonómiáját. Ennek során fő kihívás, hogy az EU valóban képes lesz-e politikailag elköteleződni a katonai, gazdasági és pénzügyi kapacitások fejlesztése iránt, hogy csökkentse az USA-tól, Kínától és Oroszországtól való függőségét, és felkészüljön a 21. század fő technológiai kihívásaira: a digitális és éghajlatvédelmi átállásra. Ez sok beruházást és új megközelítést igényel a partnerség terén a hasonló gondolkodású államokkal is, amelyek osztják az európai értékeket.

A stratégiai autonómia az Európai Unió önérvényesítő folyamata, melyet átfogóan kell értelmeznünk, hiszen magában foglalja a gazdaságot, társadalmat, a belső és külső biztonságot egyaránt. Ennek alapján a stratégiai autonómia az Unió azon képességét jelenti, hogy a szükséges intézményi és tárgyi előfeltételek birtokában autonóm módon partnerek bevonásával, vagy önállóan képes döntéseket hozni és azokat végrehajtani. A stratégiai partnerség kiterjesztése érdekében csökkenteni szükséges az ezeket a képességeket akadályozó külső függőségeket, ugyanakkor ezzel egyidejűleg a szabályokon alapuló nemzetközi rend biztosítása érdekében erősíteni kell a nemzetközi normákat.

Nem meglepő, hogy a stratégiai autonómiáról szóló diskurzus hosszú ideig a biztonság- és védelempolitikára, vagyis a kemény hatalmi eszközökre fókuszált, hiszen az EU és tagállamai ezen a téren rendelkeznek a legnagyobb hi-

ányosságokkal. Másrészt a nem katonai szférában, a kereskedelem, a technológia terén, a belső piacon, az euró, mint legerősebb nemzetközi valuta használatában a Közösség rendelkezik a legjelentősebb erőforrásokkal, de ennek ellenére a soft területeken is komoly korlátai vannak szuverén tevékenységének. Ennek egyik jól látható példája a puha szankciós eszközök használata, melyben az USA nemcsak megelőzi, hanem az Államok nélkül nem is igazán képes hathatós szankciós politikára. A hatékony stratégiai autonómia Achilles pontja azonban mégsem ez, hanem az a tény, hogy ellentétben más szakpolitikákkal, a kül-, a biztonság- és a védelempolitika kormányközi alapon, a konszenzus elvét követve szerveződik, ezáltal általában a legkisebb közös nevezőre redukálódik, hiszen eltérő érdekekkel, fenyegetésfelfogással, stratégiai kultúrával, katonai potenciállal bíró államok megállapodásán alapul. Az eredmény egy aránytalanul magas védelmi kiadás túlságosan kicsi és hatékonyan egyáltalán nem mondható katonai képesség. Egyetértés van abban, hogy sürgősen változtatásokra lenne szükség, abban azonban nincs konszenzus, hogyan lehet ezeket elérni. S bár a stratégiai autonómia logikája, hogy az EU, mint független pólus autonóm tevékenységre legyen képes egy többpólusú világban, a konkrét lépések továbbra is mérsékeltek. Ugyanakkor a stratégiai autonómia célkitűzése egyre több dimenzió, egyre több szakpolitika vezérlő elvévé válik, így fokozatos térnyerésével számolhatunk.

IRODALOM

- Alcaro, R. Poitiers, N. Puglierin, J. Weil, P. & Wolf, G. 2021, *European Sovereignty. Strategy and Interdependence*. Chaillot Paper 169. European Union Institute for Security Studies. CP_169.pdf (europa.eu)
- Anghel, S. Immenkamp, B. Lazarou, E. Saulnier, J. L. & Wilson, A. B. 2020, *On the Path to Strategic Autonomy. The EU in an Evolving Geopolitical Environment*. European Parliamentary Research Service. EPRS_STU(2020)652096_EN.pdf (europa.eu)
- ART, 2021, *Strategic Autonomy, Strategic Choices*. Issues Paper. Council of the European Union. strategic-autonomy-issues-paper-5-february-2021-web.pdf (europa.eu)
- Arteaga, F. Jermalavicius, T. Marrone, A. Maulny, J. P. & Terlikowski, M. 2016, *Appropriate Level of European Strategic Autonomy*. Report no. 8 of the ARES group. ARES-Group-Report-Strategic-autonomy-November-2016.pdf (iris-france.org)
- Arteaga, F. 2017, *Strategic Autonomy and European Defence*. Real Instituto Elcano, ARI 102/2017, 12 December 2017. Strategic autonomy and European defence – Real Instituto Elcano
- Cagnin, C. Muench, S. Scapolo, F. Stoermer, E. & Vesnic Alujevic, L. 2021, *Shaping and Securing the EU's Open Strategic Autonomy by 2040 and beyond*. EUR 30802 EN, Publications Office of the European Union. Luxembourg.
- Camporini, V. Hartley, K. Maulny, J. P. & Zandee, D. 2017, *European Preference, Strategic Autonomy and European Defence Fund*. ARES. Ares-22-Report-Nov-2017.pdf (clingendael.org)
- Council of the European Union, 2003, *European Security Strategy. A Secure Europe in the Better World*. untitled (europa.eu)
- Council of the European Union, 2016, *A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe*. Brussels, 14 November 2016. 14392/16. eugs_review_web_o.pdf (europa.eu)
- Európai Bizottság, 2013, *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Úton egy versenyké-*

- pesebb és hatékonyabb védelmi és biztonsági ágazat felé.* Brüsszel, 2013.7.24. COM(2013) 542 final EUR-Lex – 52013DC0542 – EN – EUR-Lex (europa.eu)
- Európai Unió Tanácsa, 2022, *A biztonság és a védelem területére vonatkozó stratégiai iránytű.* Brüsszel, 2022. március 21. 7371/22. pdf (europa.eu)
- Európai Tanács, 2022, *Informal Meeting of the Heads of State or Government. Versailles Declaration* 10 and 11 March 2022. 20220311-versailles-declaration-en.pdf (europa.eu)
- European Commission, 2019, *Speech by President-elect von der Leyen in the European Parliament Plenary on the Occasion of the Presentation of her College of Commissioners and their Programme.* Strasbourg, 27 November 2019. Speech by President-elect von der Leyen in the EP (europa.eu)
- European Commission, 2020, *Strategic Foresight Report, Strategic Foresight – Charting the Course towards a more Resilient Europe.* strategic_foresight_report_2020_1_o.pdf (europa.eu)
- European Commission, 2021, *2021 Strategic Foresight Report. The EU's Capacity and Freedom to Act.* Brussels, 8.9.2021 COM(2021) 750 final. foresight_report_com750_en.pdf (europa.eu)
- European Council Cologne, 1999, *Conclusions of Presidency.* Cologne European Council 3 – 4 June 1999: Conclusions of the Presidency (Annexes) (europa.eu)
- European Council, 2013, *Conclusion 19/20 december 2013.* EUCO 2017/13. pdf (europa.eu)
- European Parliament, 2022, *EU Strategic Autonomy 2013-2023. From Concept to Capacity.* EU Strategic Autonomy Monitor July 2022. EU Strategic Autonomy Monitor (europa.eu)
- Franke, U. & Varma, T. 2019, *Independence Play: Europe's Pursuit of Strategic Autonomy.* European Council for Foreign Relations. Independence play: Europe's pursuit of strategic autonomy – European Council on Foreign Relations (ecfr.eu)
- Rutten, M. (ed.) 2001, *From St-Malo to Nice. European Defence: Core Documents. Joint Declaration on European Defence.* Joint Declaration issued at the British-French Summit (Saint-Malo, 4 December 1998) In: Chaillot Paper 47. Institute for Security Studies. 8–9.
- Kempin, R. & Kunz, B. 2017, *France, Germany and the Quest for European Strategic Autonomy: Franco-German Defence Cooperation in a New Era.* December 2017. Notes de l'IFRI, Notes du CERFA 141, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) www.ifri.org
- Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról. Az Európai Unió Hivatalos Lapja. 50. évf. 2007. december 17. 2007/C 306/01
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=HU>
- Macron, E. 2017, *Initiative for Europe. Speech by M. Emmanuel Macron, President of the French Republic.* Sorbonne speech of Emmanuel Macron – Full text / English version : Tout un monde (ouest-france.fr)
- Michel, C. 2020, *Strategic Autonomy for Europe – the Aim of our Generation' – speech by President Charles Michel to the Bruegel think tank.* 'Strategic autonomy for Europe – the aim of our generation' – speech by President Charles Michel to the Bruegel think tank – Consilium (europa.eu)
- République Française, 1994, *Livre Blanc sur la défense nationale.* Livre Blanc sur la Défense (livreblancdefenseetsecurite.gouv.fr)
- Shared Vision, Common Action, A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy.* June 2016. eugs_review_web_o.pdf (europa.eu)
- Spanger, H. J. 2021, *The European Union and 'Strategic Autonomy' – An Elusive Concept in the Making.* The European Union and 'Strategic Autonomy' – An Elusive Concept in the Making – Valdai Club

SAN MARINO: KÖZÉPKOR ÉS A MODERNITÁS EGYÜTTÉLÉSE

Siposné dr. Kecskeméthy Klára¹

ABSZTRAKT

San Marino a világ legrégebbi köztársasága, függetlenségét, nemzeti identitását több mint ezer-hétszáz éve őrzi. A parlamentáris köztársaság a történelmét Diocletianus császár idejéig tudja visszavezetni. Hosszú történelme során számtalan kísérlet történt arra, hogy véget vessenek függetlenségének és területi integritásának, de önállóságát mindannyiszor megvédte az olasz városállamok bonyolult hatalmi erőegyensúlyában. A nemzetállamokon túlmutató európai integrációs törekvések közepette is megőrizte szuverenitását, nemzeti jellegét, hagyományait és identitását. A sokszínű, egységesülő Európában sajátos helyzet foglal el ez a miniállam, mert példát mutat az európai integráció útján mindenkinek, aki a jövőt jelentő Európába tart.

Kulcsszavak: miniállam, parlamentáris köztársaság, Arengo, Nagy és Általános Tanács

SAN MARINO: THE COEXISTENCE OF MEDIEVALISM AND MODERNITY

ABSTRACT

San Marino is the oldest republic in the world and has maintained its independence and national identity for more than 1,700 years. A parliamentary republic can trace its history back to the time of Emperor Diocletian. Throughout its long history, there have been countless attempts to end its independence and territorial integrity, but each time it has defended its autonomy in the complex balance of power between the city-states of Italy. Even in the face of European integration efforts beyond nation states, it has maintained its autonomy, national character, traditions and identity. In a diverse, unifying Europe, this minstate occupies a special position because it is an example of the road to European integration for all those heading for the future of Europe.

Keywords: minstate, parliamentary republic, Arengo, Great and General Council

¹ A földrajztudomány kandidátusa, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtiszt-képző Kar, Művelési Támogató Tanszék, E-mail: siposne.kecsekemethy.klara@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-4150-7823

BEVEZETÉS

A sokszínű Európában sajátos helyzetet foglalnak el a miniállamok, amelyek nagyságuk – helyesebb kicsinységükről beszélni –, a szomszédok országokkal fennálló sajátos kapcsolatrendszerük, feudális, középkori jellegű politikai arcukat miatt azt gondolhatjuk, hogy reliktumokkal van dolgunk. A látszat azonban csal, mert ezekben a kis országokban mind a nemzetközi politikai életben, mind a gazdasági kapcsolataik révén 21. századi modern viszonyok uralkodnak. Andorra, Liechtenstein, Luxemburg, Málta, Monaco, San Marino és a Vatikán az évszázadok során nem véletlenül őrizték meg egészen napjainkig az önállóságukat.

San Marino a világ legrégebbi, ma is fennálló köztársasága kis „sziget” Olaszország szívében. Európa harmadik legkisebb országa Vatikánváros és Monaco után, valamint a világ ötödik legkisebb országa. San Marino (Serenissima Repubblica di San Marino) Nauru után a világ második legkisebb köztársasága. San Marino szárazföldi ország, amely Közép-Olaszországban, az Appenninek keleti lejtőin fekszik. E független köztársaságot Olaszország teljesen körülzárja, és határának hossza 37 km. Fővárosa San Marino.

A miniállamnak a természettől tökéletesen védett fekvése van, ezért sziklacsúcson települt országnak is hívják. A 61 km² területű országot a Monte Titano hatalmas, központi mészkőtömbje uralja, a három csúcs mindegyikén egy-egy középkori torony vigyázza területét. A három tornyot az állam címere is magában foglalja, klasszikus jelképei ezek az állam ősi jellegének. La Rocca, La Cesta és az Il Montale a három torony, melyek tulajdonképpen fellegrárok, és a Monte Titano három kiemelkedő pontján a 14. század második felében védelmi célból épültek. *„Ez a Monte Titano, az egész kis köztársaság természettől rendelt középpontja és egyúttal erőssége, amelynek félmagasságában Borgó község, a „külváros”, tetején pedig, keletről a megmászhatatlan sziklafallal, nyugatról várfalakkal és bástyákkal védve a „főváros”, a másfélezer lakost számláló San Marino városa terül el...”*²

A Monte Titano 739 méter magas csúcsán fekvő San Marino történelmi központja és a Titano-hegy a világörökség része, a területe mindössze 7 km². Az UNESCO világörökség részévé 2008-ban vált. Az indoklás szerint San Marino a világ egyik legrégebbi köztársasága és az egyetlen fennmaradt olasz városállam, amely a demokratikus modellek fejlődésének fontos állomását képviseli nemcsak Európában, de világszerte is.³ A hosszú folytonosságot a Titano-hegy tetején fekvő stratégiai helyzetének, valamint a köztársaság jogi és intézményi funkcióinak köszönheti. San Marino a szabad városállam jelképeként széles körben elismert ikonikus státusszal rendelkezik.

2 Berzeviczy Albert: Itália – útirajzok és tanulmányok (Budapest, 1905.) VII. Rimini és San Marino, p. 104-127

3 San Marino Historic Centre and Mount Titano, <https://whc.unesco.org/en/list/1245/>, (Letöltés ideje: 2022. 10. 10.)

San Marino lakossága 30 ezer fő, a népsűrűsége pedig 1699 fő/km². A lakosság várható élettartama az egyik legmagasabb Európában (87 év). Jelentős az aktív korúak aránya, a lakosság közel egyhatoda 15 év alatti (14%), közel egyötöde pedig 65 év feletti (19%). A lakosság 98%-a városban él.⁴ Az ország csaknem a teljes lakossága római katolikus vallású (95%). Hivatalos nyelve az olasz.

SAN MARINO TÖRTÉNETE

A kis köztársaság a történelmének Diocletianus császár idejéig tudja visszavezetni. A hagyomány szerint San Marino 301-ben jött létre. A legenda úgy tartja, hogy az ország alapítója Marino kőműves volt, aki Dalmáciából, a kereszténység elöl menekült ide, és a Titano hegyen talált menedéket. A közössége fokozatosan gyarapodott, végül önkormányzattal rendelkező területté alakult át. Az alapítója emlékére a köztársaság a San Marino nevet kapta. A legkorábbi hiteles adat egy 8. századi szövegben hegyi kastélyként említi. Az első, San Marinóra vonatkozó, hiteles történelmi adat II. Honorius pápa 1126-ban kiadott bullájában található, amely megemlíti San Marino plébániáját és kastélyát. A pápák és német-római császárok középkori nagy küzdelmeiben San Marino a ghibellinek pártjára állt, amiért IV. Ince pápa 1247-ben egyházi átokkal sújtotta. Ebben az időben San Marino már köztársaság volt, tekintélye és hatalma pedig fokozatosan növekedett, ezért a félsziget többi állama kereste barátságát és igyekezett vele szövetségre lépni. A következő században II. Pius pápa, Aragóniai Alfonso nápolyi király és Federico Montefeltro urbinói gróf szövetségében a rimini Malatesták ellen harcolt. Ekkorra uralmát a szomszédos várkastélyokra is kiterjesztette.⁵

Számtalan kísérlet történt, hogy véget vessenek függetlenségének, de önállóságát mindannyiszor megvédte, megőrizte az olasz városállamok bonyolult hatalmi erőegyensúlyában. San Marino évszázadokon keresztül a pápaság területi expanziójának célkeresztjében volt. Nem volt olyan évszázad, amikor a miniállamnak ne kellett volna védelmeznie a függetlenségét. Állandó harcot folytatott függetlenségéért, egyrészt a környező főurak, másrészt a Pápai Állam hódító törekvéseivel szemben. Csak 1739-ben sikerült bevennie San Marinót a pápa nevében Alberoni legátusnak, de a miniállamban a megszállást követően kitört lázadás hatására XII. Kelemen pápa 1740-ben ismét függetlennek nyilvánította az államot.

1797-ben Napóleon a győzedelmes itáliai hadjárata során felajánlotta „barátságát” és az ország területének bővítését (Rimini, Pesaro, és egész Romagna területének hozzácsatolását), azonban a miniállam ezt visszautasította. *San Marino nem akar nagyobb lenni, mint most már második évezrede. Kicsik voltunk és*

4 World Population Data Sheet Booklet 2022, <https://www.prb.org/wp-content/uploads/2022/09/2022-World-Population-Data-Sheet-Booklet.pdf>, (Letöltés ideje: 2022. 10. 11.)

5 Kmety István: Olasz „királyi” köztársaság az Appenninekben, 1928. szeptember 8. Vasárnap a Magyarországi Melléklete, 9. évf. 204. sz. p. IV.

kicsik maradunk! – hangzott San Marino válasza.⁶ Végül Napóleon is elismerte a kis köztársaság függetlenségét. Napóleon bukása után az osztrák Metternich is tiszteletben tartotta a kis állam függetlenségét, a Bécsi Kongresszus 1815-ben megerősítette és elismerte hivatalosan San Marino önálló államiságát, függetlenségét és semlegességét.⁷ Az itáliai függetlenségi harcok idején, 1849-ben a római forradalmárok Garibaldi vezetésével kitörtek a pápai és francia seregek ostromgyűrűjéből és San Marino területére menekültek. A miniállam túlélte az Itália egységesítéséért vívott, Olaszország létrejöttét övező háborúkat is. 1862. március 22-én San Marino barátsági és együttműködési szerződést kötött az Olasz Királysággal, amelyet az idők során többször megújítottak. Ez a szerződés garantálta, hogy külső fenyegetettség esetén az olasz haderő San Marino segítségére sietne.

A Nagy Háború kitörésének második esztendejében, 1915 májusában, Olaszország mellett San Marino is hadat üzent a központi hatalmaknak, az Osztrák-Magyar Monarchiának, Németországnak, Bulgáriának és Törökországnak. Az apró köztársaság részt vett a háborúban, a 15 tagú „expedíciós hadtest” az olaszok oldalán harcolt. A háború végén, amikor megindultak a béketárgyalások, San Marino is elküldte a maga delegátusait Versaillesba és Trianonba, így a békeszerződéseket San Marino béke delegátusai is aláírták. 1920-ban a gazdasági válság hullámai a kis köztársaságot is érintették. San Marinonak két fő bevételi forrása volt: az idegenforgalom és a bélyegüzlet. Az ország évente bélyeg sorozatokat adott (és ad) ki, amely bélyegek a világ minden részén való értékesítéséből tartotta fenn az államháztartását.⁸ 1920-ban azonban sem a turizmus, sem a bélyegüzlet nem ment jól, így az államkassza nem tudta előteremteni azt az összeget, amely a sévresi utazáshoz szükséges volt. A delegátusok franciaországi utazása így elmaradt, és San Marino nem írta alá a török békeszerződést. Egy török kereskedő (Ismail Gelician) San Marinoba utazása során derült ki, hogy a két ország húsz év elteltével jogilag még mindig hadban áll, mert addig senkinek sem jutott eszébe megszüntetni az egyébként semmi különös jelentőséggel nem bíró állapotot.⁹ A második világháború során San Marino területén rövid ideig súlyos harcok folytak. San Marino 1944. szeptember 21-én, kilenc nappal az ország német megszállása után hadat üzent Németországnak. A hadüzenet másnapján a brit erők felszabadították az ország fővárosát. A második világháborúban több tízezer menekültnek nyújtottak menedéket, sok San Marino-i harcolt az olasz partizánokkal, a Szövetséges

6 Vásárhelyi Ferenc: San Marino többé nem ad menedéket a politikai szökevényeknek, Az Est, 1930. augusztus 28. p. 5.

7 Rózsa Zoltán: San Marino a világ legkisebb köztársasága, Világ Ifjúsága, 1957. 11. évf. 2. szám, p. 7-8. Final Act of the Congress of Vienna/General Treaty (1815), http://www.hlrn.org/img/documents/final_congress_viennageneral_treaty1815.pdf, The map of Europe by Treaty <https://ia802608.us.archive.org/22/items/mapofeuropaebytreaty1815hertuoft/mapofeuropaebytreaty1815hertuoft.pdf>, (Letöltés ideje: 2022. 10. 15.)

8 Divisione Filatelica Numismatica San Marino, <https://www.ufn.sm/en/>, (Letöltés ideje: 2022. 10. 18.)

9 Paál Jób: Akik elfelejtették megkötni a békét. Somogyi Újság, 1938. június 5. 20. évf. 126. sz. p. 9.

légierő bombázta San Marino város vasútállomását és tönkretette az egyetlen, Olaszországgal összeköttetést biztosító San Marino–Rimini vasútvonalat.¹⁰

KÖZIGAZGATÁS ÉS POLITIKAI RENDSZER

San Marino parlamentáris köztársaság, alkotmánya az egyik legrégebbi az egész világon. A San Marino-i alkotmányt 1600. október 8-án fogadta el a Nagy és Általános Tanács (*Consiglio Grande e Generale*), amely a köztársaság 1295. évi első írott alkotmányát kodifikálta. Az akkor létrehozott szervek a mai napig működnek, így az Arengo, a Nagy és Általános Tanács (*Consiglio Grande e Generale*), a Régenskapitányok (*i Capitani Reggenti*), a Tizenkettek Tanácsa (*Consiglio dei XII*) és a kormányzati szindikátusok (Sindaci di Governo).

San Marino alkotmányának gerincét többszáz év óta az Arengo képezi. Arengo – a családfők (tűzhelyenként egy) gyülekezete – volt a neve annak a gyűlésnek, amely az 5. századtól 1243-ig kormányozta San Marinót. San Marino nagy családjainak vezetőiből állt. Az Arengonak nem volt vezetője vagy állandó gyülekezési helye. Ez tette San Marinót egyedülállóvá a korszakban: olyan állam volt, amelynek nem volt államfője. Az Arengo működését a nagy családok közötti viszályok bénították meg, így a 13. század elejére működésképtelenné vált, ezért San Marino polgárai úgy döntöttek, saját gyűlést választanak, amelyet Nagy és Általános Tanácsnak neveztek el. 1243-ban a pápa, aki névlegesen San Marino uralkodója volt, a Nagy és Általános Tanácsot tette San Marino legfőbb szervévé.

Az 1600-as évek elején a Tanács, bár a papíron elismerte az Arengo előjogait, de a gyakorlatban megfosztotta tevékenységeitől és kb. három évszázadon keresztül nem hívta össze. Az 1906. március 25-re összehívott Arengo ismét birtokba vette a régi jogait. Megkérdezték a polgárokat, hogy a Nagy és Általános Tanács tanácsosainak élethosszig tartó kinevezésének rendszerre folytatódjon-e, amit a szavazók 90,65%-a elutasított. A másik kérdés arra vonatkozott, hogy a tanácsok mérete arányos legyen-e az általuk képviselt közösségek lakosságával. Ezt a polgárok 94,89%-a támogatta. 1906. június 10-én megtartották az ország első demokratikus választását, amely a történelem első, közvetlenül a nép által választott parlamentjéhez vezetett.¹¹ Emlékezve a nevezetes eseményre az „Arengo” San Marinóban minden év március 25-én ünnepnap.

Berzeviczy Albert az 1905-ben írt útijelentésében az alábbiakat írta: „...ez a miniatűr ország ma is az államiság minden külső attribútumaival fölruházva tűnik elénk: van független törvényhozása, kormányzata és igazságszolgáltatása, nemzetőrsege, sőt egy pár állandó katonája is, külön pénzügye, pénzverése és postajegyei,

10 Miért üzent hadat San Marino a tengelyhatalmaknak? Magyarorság, 1944. október 1. 25. évf. 223. szám, p. 11.

11 Anniversary of the 'Arengo' in San Marino in 2023, <https://www.officeholidays.com/holidays/san-marino/anniversary-of-the-arengo>.

rendjeleket osztogat s némely országban még külön diplomatai vagy legalább kereskedelmi képviselőket is tart fenn.¹²

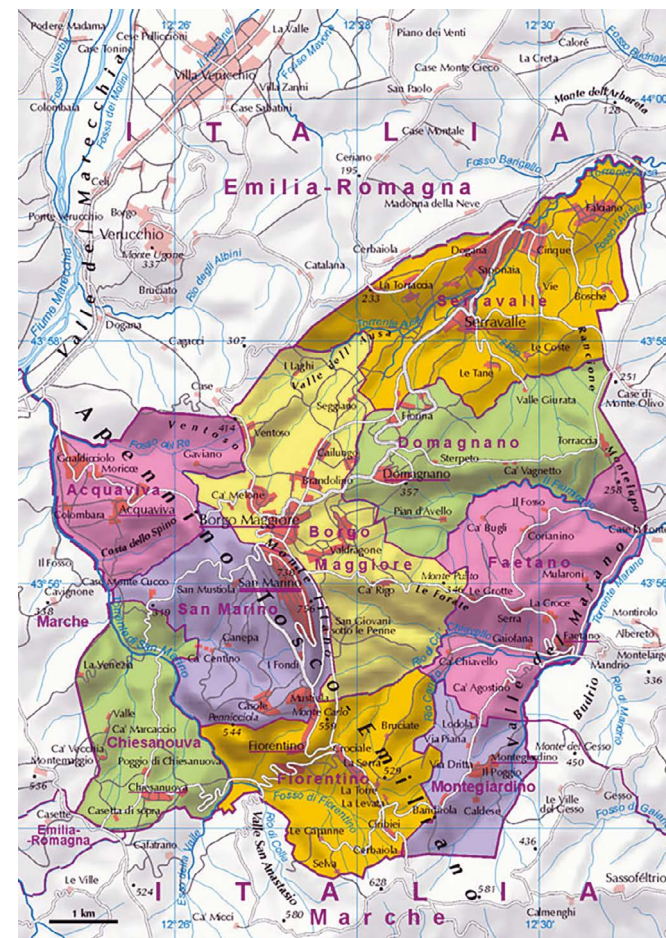
Az egykamarás parlamentként működő Nagy és Általános Tanács a miniállam törvényhozó testülete, amely tagjait ötévenként választják. Hatáskörébe a törvények és szabályzatok közzététele, szerződések és egyezmények ratifikálása, diplomáciai képviselők és konzulok kinevezése tartozik. A Tanács ezenkívül a kegyelem, amnesztia, rehabilitáció jogát gyakorolja, valamint állami köztisztviselőket, bírókat nevez ki. Tagjai közül megválasztja a két régenskapitányt, az Államkongresszust, a Tizenketek Tanácsát, a polgármestert és a Költségvetési Bizottság tagjait. A parlament két saját tagját jelöli régenskapitánynak, akiket hat hónapra választanak, ők az államfők. A régenskapitányokat küldetésük befejezte után csak három év elteltével lehet újraválasztani. A két régenskapitány április 1-jén és október 1-jén ünnepélyes keretek között foglalja el hivatalát.¹³ A régenskapitányoknak közös trónusa van, a trónus felirata: „Animus in consulendo libero”, a lélek a tanácskozásban szabad. A régenskapitányok kegyelmi címre jogosultak, a Nagy és Általános Tanácsban, a Tizenketek Tanácsában és az Államkongresszuson elnökölnék, törvényjavaslatokat terjesztenek elő, képviselik San Marinót külkapcsolataiban. Testületileg járnak el, a döntéseket egyhangúlag hozzák. A régenskapitányokat két államtitkár segíti (külső- és belügyminiszter), valamint titkárok, akiket a további tárcák vezetésével bíznak meg. A kormánytisztviselők a koalíciót alkotó pártok között oszlanak meg. A miniszterelnöki feladatokat hagyományosan a külügyminiszter tölti be.

A parlament épületében (*Palazzo Pubblico di San Marino*) van egy terem, ahol minden hónapban meghallgatást tartanak a régenskapitányok. A terem ajtó feletti felirata „Animus benignus in audiendo” egyértelműen jelzi a belépőnek, hogy „jóságos lélek a meghallgatásban.” A két régenskapitány és a kabinet alkotja a végrehajtó hatalom gerincét. A Nagy és Általános Tanács tagjai választják meg a Tizenketek Tanácsát (*Consiglio dei XII*). A Tizenketek Tanácsa polgári, büntető és közigazgatási feladatokat lát el. 1960 óta minden felnőtt állampolgár választójogot kapott, beleértve a nőket is. 1973 óta a nők közhivatalokat is betölthetnek.¹⁴

Különlegesség az is a miniállam kapcsán, hogy 1945-től 1957-ig a San Marínó-i Kommunista Párt vezette baloldali koalíció kormányozta az országot. A párt demokratikus választáson került hatalomra, a függetlenség védelme, a San Marínó-i regionalizmus emelte hatalomba. Az 1956-os magyarországi események visszhangja értett a Kommunista Párt reputációjának. 1957 szeptember-októbe-

rben alkotmányos válságot idézett elő az, amikor a Szocialista Párt felbontotta a kormánykoalíciót.¹⁵

San Marino kilenc körzetre (*castelli*), amelyek egyúttal városok oszlik. Ezek a következők: Acquaviva, Borgo Maggiore, Chiesanuova, Domagnano, Faetano, Fiorentino, Montegiardino, San Marino (*Città di San Marino*), Serravalle (1. ábra). Mindegyik város szomszédos Olaszországgal. Az ország két legnépesebb városa a fővárosa San Marino és Serravalle, melynek lakossága meghaladja a fővárosét.



1. ábra San Marino közigazgatási felosztása¹⁶

Az ország polgárai ingyenes orvosi ellátásban részesülnek, az oktatás 14 éves korig kötelező. 1985-ben alapították az Università degli Studi di San Marino egye-

12 Berzeviczy Albert: Itália – útirajzok és tanulmányok i. m.

13 Vásárhelyi Ferenc: San Marino többé nem ad menedéket a politikai szökevényeknek, Az Est, 1930. augusztus 28. p. 5. Kmety István: Olasz „királyi” köztársaság az Appennineken i. m.

14 Jack E. Bird: The legal system of the most serene Republic of San Marino. Modern Legal Systems Cyclopedica, Hein 1993. http://uniset.ca/microstates2/sm_cyclopedica.pdf, (Letöltés ideje: 2022. 10. 21.)

15 Paár Ádám: Mediterrán miniállamok boldogulása, Méltányosság Politikai Elemző Központ, 2021. p. 28. <https://meltanyossag.hu/mediterran-miniállamok-boldogulasa/>.

16 San Marino detailed administrative map, http://www.vidiani.com/maps/maps_of_europe/maps_of_san_marino/detailed_administrative_map_of_san_marino.jpg, (Letöltés ideje: 2022. 10. 21.)

temet. Jelentős felsőoktatási intézmény még a San Marinó-i Nemzetközi Akadémia (Akademio Internacia de la Scienzoj San Marino, olaszul Accademia Internazionale delle Scienze San Marino),¹⁷ ennek hivatalos nyelve az eszperantó.

Az országban egy főút (SS72) található, mely az E55-ös Tarvisio-t Brindisivel összekötő olasz autópályáról ágazik le, ezen kívül több kisebb alsóbbrendű út is van.¹⁸

A köztársaság polgárainak csaknem a fele külföldön él, de sok olasz is él San Marinóban, mivel az ottani adók alacsonyabbak, mint az olaszországiak, ezért sok vállalat telepíti a központját San Marinóba. Hagyományosan a népesség nagy része a mezőgazdaságban és a kőbányában dolgozott, napjainkban a turizmus áll a gazdaság középpontjában. A köztársaság legfőbb jövedelmét a turisztika, a bélyegkiadás, a helyi kis- és háziipar, a majolika, a terrakotta és egyéb készítményei jelentik. Borászata világhírű, a San Marinó-i bélyegek pedig az egész világon nagy keresletnek örvendenek a bélyeggyűjtők körében.¹⁹

A kormány bevételeinek nagy része a postai bélyegek eladásából, a világszerte történő értékesítéséből és az olasz állam által fizetett éves költségvetési támogatásból származott az Olasz Királysággal 1862-ben kötött szerződése értelmében. San Marino a költségvetési támogatást az olasz állami só- és dohánymonopóliumáért kapta. Emellett beleegyezett abba is, hogy nem nyomtat saját valutát, nem nyit rádió- vagy televíziós műsorszóró állomást és nem nyit szerencsejáték-létesítményeket.²⁰ A jelentős várható haszon ellenére San Marino sohasem engedélyezte játékkaszinók működését az ország területén. San Marino saját kis kereskedelmi flottával rendelkezik, amelynek támaszpontja Rimini olasz kikötőben van.

A Palazzo Pubblico di San Marino a „Piazza della Libertà” téren található. A palotában van a régenskapitányok és a kormány rezidenciája, ez a San Marinó-i városháza. A városháza előtti téren álló Szabadság-szobor (La Statua della Libertà) az olasz Stefano Galletti (1833–1905) műve. A szobrot 1876-ban a német Ottilia Heyroth Wagener adományozta a miniállamnak, akit a hálás köztársaság hercegnői rangra emelt és Acquaviva hercegnői címmel ajándékozott meg. Külön érdekessége San Marinónak, hogy bár köztársaság, de hercegi, grófi, bárói és nemesi címeket adományozhat.²¹ 1859 óta van San Marinónak egy lovagrendje is, az úgynevezett San Marinó-i lovagrend, 1859. augusztus 13-án alapították San

Marino köztársaság érdemrendjét is (*Ordine Equestre Civile e Militare di San Marino*). Sok állam- és kormányfő részesült ebben a kitüntetésben.²²

Önálló államként diplomáciai kapcsolatokat tart fenn (például már 1609-ben követe volt Rómában). San Marino konzuli kapcsolatokat is fenntart számos országgal, többek között az Amerikai Egyesült Államokkal. 161. évvel ezelőtt, 1861-ben jöttek létre a diplomáciai kapcsolatok a két ország között. Abraham Lincoln elnök 1861. május 7-én írt levelet a régenskapitányoknak, amelyben elfogadta a felajánlott tiszteletbeli állampolgárságot. A köztársaság állandó megfigyelői képviseletet tart fenn az ENSZ genfi állandó képviseletén, az Európai Migrációs Kormányközi Bizottságnál és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnél. San Marino aláírta a világűrrel szóló szerződést és a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló szerződést. Tagja többek között az UNESCO-nak, az Egészségügyi Világszervezetnek, a Nemzetközi Bírószágnak, a Nemzetközi Vöröskeresztnek, Egyetemes Postaegyesületnek, Postai és Távközlési Igazgatások Európai Értekezletének, a Hivatalos Turisztikai Szervezetek Nemzetközi Uniójának és a Nemzetközi Segélyszervezetnek.

San Marino 1988 óta az Európa Tanács, 1992 óta pedig az Egyesült Nemzetek Szervezetének a tagja. San Marino és az Európai Bizottság 1991. július 4-én vámuniós és együttműködési megállapodást írt alá, amit követően december 16-án hivatalosan is csatlakozott az Európai Közösség vámuniójához. A miniállam része az EU gazdasági uniójának is. A San Marinó-i Köztársaság az Európai Unióval kötött monetáris megállapodás értelmében az eurót használja nemzeti valutaként 2002. január 1-je óta. A San Marinó-ban kibocsájtott eurók között említendő, hogy a Szabadság-szobor (La Statua della Libertà) 2016-ig San Marino kétféle euroérméin is látható volt. 2017 óta az új érmén a városkapu szerepel. Az euró bevezetését megelőzően San Marino az Olaszországgal kötött monetáris megállapodás értelmében a lírát használta nemzeti valutaként.²³ A San Marinó-i líra különlegessége a kibocsájtott pénzérmék alacsony példányszáma – szemben az olaszéval –, ami előbbi éremgyűjtők számára érdekessé teszi.

A 20. század második felében a miniállam jelentősen fejlesztette a turizmust és az idegenforgalmat. Ennek és a kedvező adózásnak köszönhetően a kontinens egyik leggazdagabb államává vált. San Marino jóval fejlettebb és gazdagabb a szomszédos olasz területeknél. A turizmus több mint 50%-át adja az ország GDP-jének, éves szinten több mint 3 millió turista látogat el ide.

San Marino nem rendelkezik reguláris haderővel, védelméről Olaszország gondoskodik. Katonaköteles minden férfi, tizenhatodik évétől ötvenéves koráig, de a katonai szolgálat alól fel vannak mentve többek között a tanárok és a diákok. A Nemes Gárda a régenskapitányok mellett ünnepélyes alkalmakkor teljesít szol-

17 A San Marino-i Nemzetközi Akadémia honlapja, <https://uia.org/s/or/en/1100011921>, (Letöltés ideje: 2022. 10. 15.)

18 San Marino rendelkezik a világ egyik legrövidebb vasútvonalával, a hossza mindössze 800 méter. Az ország másik nevezetessége a mintegy 300 méter hosszú drótkötélpálya, amely a fővárost köti össze Borgo Maggiore településsel.

19 Siposné Kecskeméthy Klára – Nagy Miklós: San Marino: Egy darabka középkor, OrszágHatár, 1997. június 16. 52. évfolyam 12. szám p. 31.

20 Jack E. Bird i. m.

21 A világ legkisebb és legrégebbi állama (San Marino), Délamerikai Magyarság, 1942. április 11. 14. évf. 1875. sz. p. 12.

22 San Marino: Order of San Marino, <https://www.medals.org.uk/san-marino/san-marino001.htm>, (Letöltés ideje: 2022. 10. 25.) Hieronymussen, Poul Ohm: Orders and decorations of Europe in color, New York, Macmillan, 1967. p. 264

23 San Marino and the euro, <https://www.bcsn.sm/site/en/home/international-relations/san-marino-towards-europe/san-marino-and-the-euro.html>, (Letöltés ideje: 2022. 10. 25.)

gálatot, a ceremóniális feladatokat a Várőrség (*Guarda di Rocca*) látja el, a turisták legnagyobb örömére. A közrendet a csendőrség tartja fenn.

San Marinóval kapcsolatban sporttörténeti érdekességként megemlíthetjük, hogy tagja az Európai Kisállamok Atlétikai Szövetségének (*Athletic Association of Small States of Europe, AASSE*). Az AASSE a kisebb európai nemzetek atlétikai érdekeit képviselő transznacionális szervezet, amely az egymillió főnél kisebb lakosságú európai államok tagsági kérelmét fogadja el.²⁴ Szintén érdekesség, hogy 1981 és 2006 között Imolában tartottak Formula–1 nagydíjakat, amelyeket hivatalosan San Marinó-i nagydíjnak neveztek, bár a pálya (Autodromo Enzo e Dino Ferrari) San Marinótól kb. 60 km-re Olaszország területén helyezkedik el. A MotoGP San Marino Grand Prix futamokat 2007-től a Misano Adricatico-ban rendezik, a versenypálya mintegy 10 km-re fekszik San Marino miniállamtól és az olaszországi Riminitől. 2003 óta nagy sikerrel szervezik San Marino területén a Rallylegend versenyt, amely a rajongók tízezreit vonzza a miniállamba.²⁵

ÖSSZEGZÉS

Európa miniállamainak (Andorra, Liechtenstein, Luxemburg, Málta, Monaco, San Marino és Vatikán) önálló államisága mögött társadalom- és államteremtő geográfiai erők húzódnak meg. Létüket és fennmaradásukat a történelem egyes korszakaiban más és más földrajzi tényezők határozták meg. A sokfajta önálló államiságot eredményező földrajzi erők, sajátos politikai formációkat hoztak létre: Andorra parlamentáris társfejedelemség, Liechtenstein, Luxemburg és Monaco alkotmányos monarchiák, a Vatikán szuverén püspökség és választófejedelemség. Az egységesülő Európában joggal vetődhet fel, van-e létjogosultsága a miniállamoknak. San Marino legfőbb kincse, vonzereje, büszkesége a szabadság és függetlenség, amit immár több mint ezerhétszáz éve védelmez, azonban gazdasági kapcsolatai révén nemcsak a szomszédos Olaszországhoz, de az Európai Unióhoz is szervesen kapcsolódik.

Az európai politikai és gazdasági integráció nem jelent, jelenthet uniformizálódást, az európai „szürkeségbe” történő beolvadást, államok, népek identitásának a feladását, mert az egységesülő kontinensen mindenki megőrizheti hagyományait, nemzeti és kulturális jellegzetességeit, amelyet földrajzi helyzetük, fekvésük és többévszázados történelmük sajátosságai határoznak meg. Arra mutat példát a San Marinó-i köztársaság, hogy lehetséges a globális tér-

ben a szuverenitás képviselése anélkül, hogy az adott ország feladná kulturális örökségét, hagyományait és történelmi emlékezetét. A hazafiság és a függetlenség San Marinóban a regionális és globális feltételekkel józanul számoló realpolitikával társul, alkalmazkodással a nemzetközi térhez, a kapcsolatokhoz és a feltételekhez.

Berzeviczy Albert az Itália– útirajzok és tanulmányok könyvében írta: „.....igazán csodával határos az, hogy azok között a viharok között, amelyek Olaszország földén az egész középkoron át dúltak, a császári, helytartói, pápai, város-köztársasági és oligarchas hatalmak folytonos összeütközései és mérkőzései közepette ez a kis szabad állam fönn tudta tartani a maga létét és a maga függetlenségét, gyakran fegyverrel és vérrel, többnyire eszélylyel, ügyességgel és ehhez a talpalatnyi földhöz rajongással ragaszkodó hazaszeretettel véde meg azt.”²⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- A világ legkisebb és legrégebbi állama (San Marino), Délamerikai Magyarorság, 1942. április 11. 14. évf. 1875. sz. p. 12.
- Az Adria legfontosabb rádióállomását állítják fel San Marino vártornyán, Az Est, 1930. augusztus 28. 21. évf. 194. sz. p. 5.
- Berzeviczy Albert: Itália – útirajzok és tanulmányok (Budapest, 1905.), VII. Rimini és San Marino, p. 104–127.
- Bird, Jack E.: The legal system of the most serene Republic of San Marino. Modern Legal Systems Encyclopedia, Hein 1993. http://uniset.ca/microstates2/sm_cyclopedia.pdf
- Hieronymussen, Poul Ohm: Orders and decorations of Europe in color, New York, Macmillan, 1967. p. 264
- Kmety István: Olasz „királyi” köztársaság az Appennineken, 1928. szeptember 8. Vasárnap a Magyarorság Melléklete, 9. évf. 204. sz. p. IV.
- Marinus címszó, Magyar Lexikon 12. Budapest, 1883. p. 99.
- Miért üzent hadat San Marino a tengelyhatalmaknak? Magyarorság, 1944. október 1. 25. évf. 223. sz. p. 11.
- Paál Jób: Akik elfelejtették megkötni a békét. Somogyi Újság, 1938. június 5. 20. évf. 126. sz. p. 9.
- Paár Ádám: Mediterrán miniállamok boldogulása, Méltányosság Politikai Elemző Központ, 2021. p. 28. <https://meltanyossag.hu/mediterranean-miniállamok-boldogulasa/>
- Rózsa Zoltán: San Marino a világ legkisebb köztársasága, Világ Ifjúsága, 1957. 11. évf. 2. sz. p. 7–8.
- San Marino Köztársaság, Szabad Szó, 1956. július 13. 13. évf. 165. sz. p. 4.
- San Marino Köztársaság jubileuma, Vasárnapi Újság, 1901. 48. évf. 37. sz. p. 595–596.
- Sanmarinói lovagrend címszó, Pallas Nagy Lexikona 18. kötet, II. pótkötet, Budapest, 1900. p. 538.
- Siposné Kecskeméthy Klára–Nagy Miklós: San Marino: Egy darabka középkor, OrszágHatár, 1997. június 16. 52. évf. 12. szám p. 31.
- Siposné Kecskeméthy Klára–Nagy Miklós: A miniállamok Európában, OrszágHatár, 52. évf. 5. sz. 1997. március 10. p. 34–35.
- Vásárhelyi Ferenc: San Marino többé nem ad menedéket a politikai szökevényeknek, Az Est, 1930. augusztus 28. p. 5.

²⁴ Athletic Association of Small States in Europe, <https://www.aasse.org/home.html>. (Letöltés ideje: 2022. 10. 21.) A szövetséget Ciprus, Izland, Liechtenstein és Luxemburg küldöttségeinek a Nemzetközi Atlétikai Szövetség (IAAF) 1989-es barcelonai kongresszusán tett javaslatára hozták létre. Az AASSE hivatalos megalakulására az Európai Atlétikai Szövetség 1994-es velencei kongresszusán került sor. Az alapszabályt Andorra, Ciprus, Izland, Liechtenstein, Luxemburg, Málta és San Marino képviselői írták alá. Az európai miniállamok közül Vatikánváros nem tagja, nem is vesz részt nemzetközi atlétikai versenyeken. A szövetségnek jelenleg 10 ország a tagja, az alapítókhoz Gibraltár, Monaco és Montenegro csatlakozott.

²⁵ RallyLegend <https://www.rallylegend.com/wp-content/uploads/2022/08/MAPS-2022-web.pdf>, (Letöltés ideje: 2022. 10. 30.)

²⁶ Berzeviczy i. m.

EMIGRÁNS MOZGALOMBÓL NEMZETI KORMÁNY A SZABAD FRANCIAORSZÁGTÓL A FRANCIA KÖZTÁRSASÁG IDEIGLENES KORMÁNYÁIG

Bene Krisztián¹

ABSZTRAKT

A második világháború során Franciaország története sajátosan alakult, hiszen annak ellenére, hogy gyors és teljes vereséget szenvedett 1940-ben, végül mégis a győztesek oldalán fejezte be a háborút. Ennek az ellentmondásnak a magyarázatául a Szabad Franciaország szolgál, amelyet Charles de Gaulle hozott létre 1940 nyarán Londonban, az ezt követő négy év során pedig a szövetségesek oldalán harcolva járult hozzá a tengelyhatalmak feletti győzelemhez. Igazi jelentősége azonban nem katonai tevékenységében rejlik, amely inkább jelképes volt, hanem abban a politikai fellépésben, amelynek segítségével egyrészt képes volt önmagát kormányzóképes szervezetté fejleszteni, másrészt pedig el tudta fogadtatni saját magát mind a nagyhatalmakkal, mind pedig a francia társadalommal. A tanulmány ezt a folyamatot tekinti át az 1940 és 1944 közötti időszakban elsősorban a politikai és diplomáciai eseményekre helyezve a hangsúlyt, amelyek áttekintése lehetővé teszi a fent bemutatott ellentmondás feloldását, valamint a Szabad Franciaország jelentőségének megértését.

Kulcsszavak: második világháború, Franciaország, Charles de Gaulle, Szabad Franciaország, Francia Köztársaság Ideiglenes Kormánya, diplomácia, kormányzás

¹ Dr. habil. Bene Krisztián tanszékvezető egyetemi docens, PTE, BTK, benekrisztian@yahoo.fr

FROM AN ÉMIGRÉ MOVEMENT TO A NATIONAL GOVERNMENT FROM FREE FRANCE TO THE PROVISIONAL GOVERNMENT OF THE FRENCH REPUBLIC

ABSTRACT

France's history during the Second World War was unique in that, despite suffering a fast and total defeat in 1940, it ended the war on the side of the winners. The explanation for this contradiction is provided by Free France, which was founded by Charles de Gaulle in London in the summer of 1940 and which, over the next four years, fought on the side of the Allies to help defeat the Axis powers. Its real importance, however, lay not in its military action, which was more symbolic, but in the political action it took to develop itself into a governable organisation and to make itself acceptable to the great powers and French society. This study will review this process in the period 1940-1944, focusing on political and diplomatic events, which will enable us to resolve the contradictions outlined above and to understand the significance of Free France.

Keywords: World War II, France, Charles de Gaulle, Free France, Provisional Government of the French Republic, diplomacy, governance

BEVEZETÉS

Az államok fejlődése során általában megfigyelhető egy lineáris előrehaladás, amelyet ugyan időnként megszakítanak külső vagy belső események, amelyek esetleg a korábbtól eltérő irányba terelik ezt a fejlődési folyamatot, ugyanakkor viszonylag ritka, hogy egy, a fősodortól eltérő párhuzamos fejlődési ív térjen vissza ehhez a központi vonalhoz és átírja azt teljes mértékben. A modernkor Franciaországának esetében mégis ez történt a második világháború éveitől kezdve, amikor egy teljes mértékben marginális – gyakorlatilag szinte egyetlen ember, Charles de Gaulle tevékenységének köszönhetően létrejött – szerveződés, amely kezdetben gyakorlatilag szinte semmilyen hazai vagy külföldi támogatással nem rendelkezett, minden szintén elismert kormánnyal tudott alakulni, amely a francia gyarmatbirodalom lépésről-lépésre történő elhódítását követően az anyaországot is ellenőrzése alá tudta vonni.

A Szabad Franciaország több mint négy éven keresztül tartó tevékenysége katonai szempontból is érdekes, azonban valódi jelentősége abban a politikai aktivitásban rejlik, amelynek köszönhetően a fentieket véghez tudta vinni. Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy ennek a folyamatnak a legfontosabb elemeit áttekintve felvázoljuk, hogy tudott az 1940-ben Londonból induló szabad francia mozgalom Brazzaville és Algír érintésével végül legitim kormányt létrehozni 1944 nyarán Párizsban.

A SZABAD FRANCIAORSZÁG SZÜLETÉSE

Ha van olyan ember, akinek a neve elválaszthatatlanul összefonódott a Szabad Franciaország mozgalommal, az Charles de Gaulle tábornok, akinek 1940. júniusi felhívása, amelyben a harc folytatására szólította fel a franciákat, a szervezet születéséhez vezetett.

A második világháború kitörésekor ezredesi rangban szolgáló De Gaulle az 507. harckocsiezred parancsnoka volt, de az 1940. május 10-én meginduló német offenzíva előtt három nappal kinevezték a 4. páncélosadosztály élére. Mivel május 17-én egy részben sikeres ellentámadást indított az előretörő német csapatok ellen, dandártábornokká nevezték ki, majd pedig június 5-én hadügyi államtitkár-helyettesi rangot kapott Paul Reynaud kormányában. A brit-francia kapcsolatokért felelős személyként az egyik kidolgozója volt a közös államszövetség ötletének, amely a harc folytatásának elősegítését célozta, de ez végül nem valósult meg a francia döntéshozás jóváhagyásának hiánya miatt (Muracciole 2002, 359-360).

Június 16-án Bordeaux-ban értesült róla, hogy Reynaud lemondott, és új kormány állt fel Philippe Pétain vezetésével, amely már fegyverszünetet is kért a németektől. A politikai vezetés átalakulása a tábornoknak egyrészt a kormányban betöltött pozíciójának megszűnését jelentette, másrészt pedig azt, hogy Franciaország elismerve kudarcát totális vereséggel fejezi be a háborút. Ez utóbbi elfogadhatatlan volt De Gaulle számára, aki a kormány titkos alapjából 100 000 frankot igényelt (De Gaulle 2008, 226), majd 17-én a brit Edward Spears tábornok kíséretében Londonba repült, hogy valamilyen módon folytatni tudja a harcot (SHD 4 P 1, 9). A brit kormány részéről teljes támogatásra talált, hiszen a kialakult helyzetben Nagy-Britanniának egyedül kellett szembeszállnia az Európa jelentős részét meghódító Németországgal, ehhez pedig minden elérhető szövetségesre szüksége volt. Az angol kormány éppen ezért felkérte De Gaulle-t – mint az egyetlen magas beosztású francia katonatisztet, aki Angliában tartózkodott és elkötelezte magát a harc folytatása mellett –, hogy a BBC rádióstúdiójából intézzen beszédet a franciákhoz (Broche-Caïtucoli-Muracciole 2007, 29-33).

A június 18-án sugárzott felhívás minden franciát megszólított, de elsősorban a francia fegyveres erők tagjait célozta meg (AN 72 AJ 220, 1). Legfontosabb üzenete az volt, hogy a nehéz helyzet ellenére a háború még nem veszett el, Franciaországnak vannak szövetségesei, ezért De Gaulle arra szólította fel a francia katonákat, akik Nagy-Britanniában tartózkodtak vagy oda tartottak, hogy csatlakozzanak hozzá és közösen lépjenek fel az ellenséggel szemben (SHD 4 P 2, 5). A felhíváshoz a brit kormányzati körök és a tábornok egyaránt nagy reményeket fűztek, amelyek azonban egyáltalán nem realizálódtak. A franciák többsége saját kormányuk álláspontját tartotta mérvadónak, amely a konfliktus lezárására törekedett. Ennek következtében a felhívásra nagyon kevesen reagáltak: a meghatá-

rozó politikai és katonai körökből gyakorlatilag senki, a fegyveres erők Angliában tartózkodó tagjai közül pedig csupán néhány ezer fő (Jackson 2004, 464-465).

Ugyanakkor a hivatalban lévő francia kormány negatív reakciója is akadályozta a meghirdetett ellenállás szárba szökkenését. A frissen legyőzött ország vezetése ugyanis De Gaulle akár hallgatóságos támogatása helyett június 19-én a tiszt hazahívása mellett döntött. Ennek elmaradása után június 22-én visszavonták dandártábornoki kinevezését – mely a kinevezés szövege szerint ideiglenes jellegű volt –, egy nappal később fegyelmezetlensége miatt nyugdíjazták (Broche-Caïtucoli-Muracciole 2007, 44), majd augusztus 2-án egy katonai törvényszék távollétében halálra ítélte a renitens tisztet (Cointet-Cointet 2000, 334).

De Gaulle személye az események hatására már távolról sem volt olyan vonzó a brit vezetés számára, hiszen a fellépéséhez fűzött nagy remények ellenére nem tudta elérni, hogy jelentősebb francia területek vagy fegyveres erők maradjanak Anglia oldalán. A németekkel (június 22.) és olaszokkal (június 24.) kötött francia fegyverszünetek június 25-i életbelépése után pedig az egyre halványabb remény teljesen megszűnt létezni, hiszen Franciaország hivatalosan is befejezte a harcot. Két ember vélekedett csupán másként: De Gaulle, aki 26-án kérte a brit kormány anyagi és erkölcsi támogatását egy francia haderő felállításához, és Churchill, aki 28-án személyesen fogadta a francia tisztet és biztosította támogatásáról (SHD 4 P 2, 91).

A több mint egy hónapig tartó tárgyalások végül sikerrel jártak, mivel augusztus 7-én aláírták a brit kormány és a Szabad Franciaország mozgalom közötti együttműködés részleteit tartalmazó dokumentumot (SHD 4 P 1, 2). Ennek értelmében Nagy-Britannia elismerte a szabad francia mozgalmat, mint a háborús francia érdekeket képviselő szervezetet, de nem mint önálló kormányt. A francia mozgalom felállításához a brit vezetés teljes anyagi segítségnyújtást vállalt, de cserébe a létrejövő alakulatoknak a brit hadsereg alárendeltségében kellett tevékenykedniük. Az együttműködés kölcsönös célja Franciaország szuverenitásának visszaállítása volt (AN 72 AJ 221). Ugyanakkor brit részről nem volt garancia a korábbi francia határok visszaállítására, és nem tekintették egyenrangúnak a francia szervezetet a többi emigráns kormánnyal, tehát igazi jogállása félúton volt egy nemzeti idegenlégió és egy legitim kormány között, ami hosszútávon problémákat rejtett magában (Jackson 2004, 467-468).

AZ ELSŐ EREDMÉNYEK

A születőfélben lévő új mozgalom első és legfontosabb feladata az volt, hogy önkénteseket szőljön meg, illetve bírjon csatlakozásra. A kezdeti időszak mérélege ebből a szempontból meglehetősen vegyes volt. Az Angliában állomásozó francia csapatok elsöprő többsége ugyanis parancsnokaival együtt kérte hazaszállítását, ami hamarosan meg is történt, a következő hónapok során csupán kevesen döntöttek a harc folytatása mellett. Ennek eredményeként a Szabad Fran-

ciaország június végén alig 2000 főt számlált, akik között egyáltalán nem voltak olyan ismert személyiségek, akik bevezették volna a többi potenciális jelentkezőt (SHD 4 P 1, 40). Valódi katonai erőt csupán az átmenetileg Angliában található francia egységek soraiban kifejtett propaganda hatására sikerült felmutatni, ugyanis július folyamán ezek közül sikerült csatlakozásra bírni hozzávetőlegesen 4500 főt (Crémieux-Brilhac 2000a, 198), akik között 1300 idegenlégiós és hegyi vadász képviselte a legmagasabb harcértéket. Ehhez az erőhöz csatlakozott három bevethető hadihajó körülbelül 400 fős legénységgel (AN 72 AJ 238, 7).

Ugyanakkor ez a meglehetősen heterogén összetételű és kérdéses harcértékű mozgalom meglehetősen gyenge legitimációval rendelkezett, hiszen csupán a brit diplomácia ismerte el létezését. A helyzet javítása érdekében a Szabad Franciaországnak meg kellett szilárdítania helyzetét, amelyre a legjobb lehetőség a francia gyarmatbirodalom területén kínálkozott. De Gaulle elképzelései szerint a gyarmatok csatlakozása jelentős emberi és anyagi erőforrásokkal gyarapíthatta a mozgalmat, ugyanakkor pedig hozzájárulhatott szélesebb körű diplomáciai elismeréséhez is. Ráadásul az első sikerhez nem is kellett komolyabb erőfeszítéseket tenni, mivel a francia-brit fennhatóság alatt álló Új-Hebridák (ma Vanuatu) vezetése július 22-én táviratban jelezte De Gaulle tábornoknak, hogy a terület csatlakozik a szabad franciákhoz (SHD 4 P 2, 12).

A kezdeti sikeren felbuzdulva a tábornok célul tűzte ki a francia gyarmati területek átállítást a saját oldalára, mivel a francia kormány által aláírt fegyverszüneti szerződés értelmében az itt állomásozó gyarmati haderő továbbra is komoly erőt képviselt, amelynek bevonásával a Szabad Francia Erők – a Szabad Franciaország embrionális állapotban lévő hadserege – látványos növekedést érhetett volna el rövid időn belül. Ugyanakkor reális esély a sikerre kizárólag Fekete-Afrikában kínálkozott, ahol a helyi politikai és katonai vezetés nem állt olyan szigorú ellenőrzés alatt az anyaország részéről, mint az észak-afrikai francia területeken. A közép-afrikai régió francia területeinek vezetőivel megkezdett titkos tárgyalások látványos eredményeket hoztak: augusztus 26-án Csád, 27-én Francia Kamerun (AN 72 AJ 238, 5), 28-án Kongó (ma Kongói Köztársaság), 31-én pedig Oubangui-Chari (ma Közép-afrikai Köztársaság) is csatlakozott a szabad franciákhoz, így a közép-afrikai francia területek Gabon kivételével teljes egészében szabad francia fennhatóság alá kerültek (SHD 4 P 2, 23-24).

Francia Nyugat-Afrika szilárd katonai ellenállást fejtett ki a brit-francia erőkkel szemben 1940 tavaszán, ebből kifolyólag De Gaulle ezt követően a közép-afrikai francia területek feletti ellenőrzés megszilárdítására koncentrált, és október 12-én utasítást adott Gabon elfoglalására (AN 72 AJ 238, 6). Gabon gyors elfoglalása mellett további kisebb sikerek fémjelezték ezt az időszakot (SHD 4 P 2, 25-26), mivel újabb francia területek döntöttek a Szabad Franciaországhoz való csatlakozás mellett. Szeptember 7-én az Indiai Francia Telepek (AN 72 AJ 238, 5), 9-én az Óceániai Francia Telepek (AN 72 AJ 220, 3), majd 24-én Új-Kaledónia eredeti vagy frissen hatalomra került vezetése választotta De Gaulle tábornok táborát (AN 72 AJ 225).

A SZABAD FRANCIAORSZÁG NEMZETKÖZI HELYZETÉNEK MEGSZILÁRDÍTÁSA

Noha a szabad franciák irányítása alá került terület közel hárommillió négyzetkilométer kiterjedésű volt, csupán hatmillió fős lakossággal és alacsony szinten kiépített infrastruktúrával rendelkezett. Ugyanakkor a térség megszerzése, melyet 1940 őszétől Szabad Francia Afrikának neveztek el (SHD 4 P 2, 20), számos stratégiai előnnyel járt mind a szabad franciák, mind pedig Nagy-Britannia számára. Kelet-nyugati irányú szárazföldi összeköttetés jött létre az afrikai kontinensen keresztül az egyiptomi brit csapatokkal, így lehetővé vált, hogy biztonságos és viszonylag rövid útvonalon jusson el az utánpótlás a harcoló egységekhez (Charles 1964, 122; Crémieux-Brilhac 2013, 161). A térség közvetlen katonai jelentőséggel is bírt, hiszen a szövetségesekhez való csatlakozása miatt eleinte megakadályozta a tengelyhatalmakat egy esetleges déli irányú átkarolás kivitelezésében Csádon vagy Kamerunon keresztül, majd pedig lehetővé tette, hogy innen induljanak hadműveletek az olasz csapatok ellen. Emellett a gyarmati területek már eleve jelentős kiképzett haderővel rendelkeztek, amelynek nagy része vezetőit követve automatikusan a Szabad Francia Erők részévé vált 1940 szeptemberében (AN 72 AJ 238, 9).

Mindezek mellett azonban a terület megszerzésének legfontosabb következménye politikai jellegű volt, hiszen ennek köszönhetően a korábban megfogható hátország nélküli szabad francia mozgalom valódi bázisra tett szert, amelynek nagy földrajzi kiterjedése és többmillió lakossága már valódi súllyal esett latba a nemzetközi politikai színtéren. Ennek megfelelően a De Gaulle vezetése alatt álló mozgalmat is új alapokra lehetett helyezni, amelyről a tábornok október 27-én Brazzaville-ben (Kongóban) kiadott kiáltványa és ehhez kapcsolódó nyilatkozata is tanúskodnak. Ezekben leszögezte, hogy Franciaország már nem rendelkezik legitim kormányzattal, a Vichy-ben működő szervezet törvénytelen, alkotmányellenes és a megszállók irányítása alatt működik. Ebből kifolyólag egy olyan szervezet kell létrehozni Franciaország érdekeinek képviseletére, valamint a Szabad Franciaország vezetésére, mely egy szabadon választott jövőbeni kormánynak felel majd tetteiről, amint a körülmények lehetővé teszik ez utóbbi felállítását. Az új intézmény a Gyarmatbirodalmi Védelmi Tanács elnevezést kapta (AN 72 AJ 220, 4), amely gyakorlatilag kormányként működött, hiszen hatáskörébe tartoztak a külső és belső biztonsági ügyek, a gazdasági kérdések, a lakosság erkölcsi helyzetének biztosítása és természetesen a háborús részvétel is (AN 72 AJ 221, 6-7).

De Gaulle más intézkedéseket is hozott, melyek közül nemzetközi vonatkozásban a november 16-án kiadott Szervezeti Nyilatkozat és az úgynevezett 7. kormányrendelet emelkedik ki. Előbbiben a tábornok kihangsúlyozta a Vichy-kormány törvénytelen és alkotmányellenes jellegét, valamint ehhez kapcsolódva a Szabad Franciaország szükségszerűen legitim voltát, mely utóbbi a francia nép

érdekében cselekszik (Muracciole 2002, 368). A második rendelettel létrehozta a Felszabadítási Érdemrendet (*Ordre de la Libération*) (AN 72 AJ 220, 5), melyet azok a személyek, katonai vagy polgári közösségek kaphattak meg, amelyek kitüntették magukat Franciaország és gyarmatbirodalma felszabadítása során (Broche-Caïtucoli-Muracciole 2007, 59–60).

A katonai szerepvállalás fokozása és a szövetségesének nyújtott valódi segítség szintén tovább erősítette a Szabad Franciaország értékét és elismertségét, amely fél év alatt egy makacs katonatiszt kiállásából viszonylag jelentős erővé nőtte ki magát. November végére a Szabad Francia Erők összesen mintegy 35 000 főt számláltak, nagyjából 20 hadihajót és 30 teherhajót tudtak a háborús erőfeszítések szolgálatába állítani, ezen felül pedig hozzávetőlegesen 1000 fő teljesített szolgálatot a brit királyi légierő kötelékében, valamint szilárdan kézben tartott és nagy kiterjedésű területeket irányítottak Afrikában (Broche-Muracciole 2010, 362). Végül pedig a Gyarmatbirodalmi Védelmi Tanács létrehozásával, amelyet 1941. január 6-án a brit kormány is elismert, egy önálló kormány alapjait is lefektették (SHD 4 P 2, 91).

A KORMÁNYALKÍTÁSHOZ VEZETŐ ÚT KÖVETKEZŐ ÁLLOMÁSA

Annak ellenére, hogy a De Gaulle vezetése alatt álló mozgalom Franciaország legitim képviselőjeként kívánt fellépni már az első pillanattól kezdve, ugyanakkor – az irányítása alatt álló erők és területek viszonylagos jelentéktelensége miatt – csupán átmeneti helyzetet tudott kivívni magának fennállása első éve során. Ebből kifolyólag De Gaulle számára az 1941-es év folyamán logikusan adódott a feladat, hogy mozgalma számára nagyobb nemzetközi elismerést harcoljon ki, amely lehetővé teszi számára, hogy Franciaország képviselőjében tudjon tárgyalni szövetségeseivel (Crémieux-Brilhac 2000a, 206–209).

Az ilyen irányú törekvés jegyében a tábornok nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a Szabad Franciaország is saját hivatalos közlönyt² adjon ki, amely tartalmazza a vezetés döntéseit és a szervezet működésével kapcsolatos legfontosabb információkat. Erre először 1940. augusztus 15-én került sor a *Szabad Francia Erők Hivatalos Közlönye*³ néven, amely csak egy számot élt meg (AN 72 AJ 221, 13). Ezt követően a már korábban is létező *Francia Egyenlítői Afrikai Hivatalos Közlönyben* tették közzé a döntéseket, többek között a Gyarmatbirodalmi Védelmi Tanács létrehozásáról szólókat is. Majd a fent említett szándékkal összhangban 1941. január 20-ától jelent meg rendszeresen a *Szabad Franciaország Hivatalos Közlönye, Törvények és Rendeletek* című kiadvány,⁴ amely 1943 szeptemberéig összesen 38 számot élt meg 212 oldal összerjedelemben (Broche-Muracciole 2010, 809–810).

² *Journal officiel*.

³ *Bulletin officiel des Forces françaises libres*.

⁴ *Journal officiel de la France libre, lois et décrets*.

Ugyanakkor felmerült egy szabad francia politikai vezető testület felállításának szükségessége is, amelynek létjogosultságában Churchill és De Gaulle is egyetértett. Kettejük között a nagy különbség abban állt, hogy míg a tábornok értelemszerűen saját magát képzelte el ennek élén, Churchill – egyes brit politikai körökre hallgatva – azzal a hátsó szándékkal támogatta a gondolatot, hogy egy kevésbé britellenes, új vezető, potenciálisan Émile Muselier admirális kerüljön a szabad francia mozgalom élére. Miután hivatalosan is megvolt a közös szándék az új szervezet létrehozására, az admirális és hívei is akcióba lendültek (AN 72 AJ 221, 25). Muselier szeptember 18-án levelet intézett De Gaulle-hoz, amelyben javasolta a Szabad Franciaország Végrehajtó Bizottságának felállítását, melynek elnöki tisztségét ő maga töltötte volna be, tagjai pedig elsősorban saját embereiből álltak volna, miközben a tábornoknak csupán üléselezetói szerep jutott volna katonai vezető posztja megtartása mellett. Javaslatát, amelyet Churchill ismert és támogatott, 20-án újabb levélben ismételte meg a tábornok számára. 21-én De Gaulle személyes találkozón közölte az admirálissal, hogy a leendő Bizottságot ő fogja vezetni, de helyet biztosít a szervezet sorain belül Muselier-nek is. Utóbbi ezt elutasította, de végül a brit kormányzat közbelépése megakadályozta a Szabad Francia Erők sorain belüli szakítást, amelynek képviselői 23–24-én erőteljes közvetítői tevékenységet folytattak a két francia főtiszt között. Ennek eredményeként, ha a béke nem is állt helyre köztük, sikerült megakadályozni a nyílt pártszakadást (Crémieux-Brilhac 2013, 257–265), és létrejöhetett a mindkét fél által kívánt új irányítótestület, a Francia Nemzeti Bizottság (*Comité National Français*) (AN 72 AJ 220, 15).

A „nép és a francia birodalom” nevében kiadott rendelete értelmében De Gaulle maga töltötte be a bizottság elnöki tisztségét, az általa kinevezett bizottsági tagok pedig biztosi címet viselve gyakorlatilag a különböző területekért felelős miniszterként tevékenykedtek, bár ez a cím hivatalosan sehol nem volt leírva. A testületben – 1942-ben kialakult végleges formája szerint – hat civil és hat katona kapott helyett, akik elsősorban a tábornokhoz hű személyek közül kerültek ki, de a korábbi megegyezés értelmében Muselier is a Bizottság tagja volt (legalábbis még egy ideig) (Broche-Muracciole 2010, 322–323). A testület 1941 szeptemberében eredetileg a következő személyekből állt: Charles de Gaulle elnök; René Pleven gazdasági, pénz- és gyarmatügyi biztos; Maurice Dejean külügyi biztos; Paul Legentilhomme hadügyi biztos; Émile Muselier kereskedelmi és haditengerészeti biztos; René Cassin igazság- és közoktatásügyi biztos; André Diethelm belügyi biztos; Martial Valin légügyi biztos, valamint Georges Thierry d’Argenlieu tárca nélküli biztos. 1942 tavaszán három új biztos is bekerült a testületbe: André Philip belügyi biztos (miközben Diethelm a kereskedelmi, pénzügyi és kereskedelmi tengerészettel kapcsolatos ügyeket vette át); Jacques Soustelle információügyi biztos és Georges Catroux tárca nélküli biztos. Bár saját ügyeinek irányítását ezt követően sokkal hatékonyabban látta el és fontos lépést tett a kormányra alakulás felé, a bizottság mégis csupán korlátozott nemzetközi elismerésben részesült. Nagy-Britannia az új testületet is csupán „a szövetséges ügyet szolgáló szabad

franciák képviselőjeként” ismerte el, mint ahogy a Londonban tevékenykedő emigráns kormányok és a Brit Nemzetközösség más államai is (AN 72 AJ 220, 18).

A HARCOLÓ FRANCIAORSZÁG LÉTREHOZÁSA

A Szabad Franciaország az 1941 végétől 1942 közepéig terjedő időszakban számos sikert könyvelhetett el, amelyek egyértelműen hozzájárultak belső és külső helyzetének megszilárdításához. Fontos lépés volt, hogy ebben az időszakban újabb francia gyarmati területek döntöttek a szabad francia mozgalomhoz való csatlakozás mellett. 1942. május 27-én a Csendes-Óceán nyugati részén található Wallis- és Futuna-szigetcsoporthoz jelentette be, hogy átáll a Szabad Franciaország oldalára, a Francia Antillákról pedig 1942 folyamán több ezer önkéntes jelentkezett, hogy honfitársai oldalán a tengelyhatalmak ellen harcolhasson, noha a terület hivatalosan a Vichy-rezsim fennhatósága alatt maradt 1943 közepéig (AN 72 AJ 238, 7). Az 1941-ben felállított Francia Nemzeti Bizottság, mely a Szabad Franciaország korábbi vezető szerveit váltotta fel, hatékonynak és működőképesnek bizonyult, ami hozzájárult a Szabad Franciaország kvázi kormányzati pozíciójának megszilárdításához. Utóbbit az a tény is jól jelzi, hogy a Vichy-kormány minden erőfeszítése ellenére 37 állam ismerte el hivatalosan a szabad francia mozgalmat (Broche-Caïtucoli-Muracciole 2007, 143-145).

Az elért katonai és politikai sikerek hatására időszerűnek tűnt, hogy a szabad francia szervezet kiterjessze befolyását és magasabb szintre lépjen a diplomáciai ranglétrán. De Gaulle 1942 májusában azzal a javaslattal kereste meg angolszász szövetségeseit, hogy a Szabad Franciaország nevet megváltoztatva a mozgalom váljon a Szabad Francia Erők kötelékében és egyszersmind a megszállt Franciaországban tevékenykedő ellenállók képviselőjévé a nemzetközi szinten. A tárgyalások lezárultával a Francia Nemzeti Bizottság 1942. június 12-én hivatalosan is előterjesztette javaslatát a brit kormánynak, mely szerint a szabad francia mozgalom nevét Harcoló Franciaországra (*France Combattante*) változtatja (AN 72 AJ 220, 24). A javaslatot másnap mind a brit, mind a szovjet fél elfogadta és támogatta, így a harcoló francia csapatok július 14-én a francia nemzeti ünnepet már az új elnevezésű szervezet keretein belül ünnepelhették meg (Crémieux-Brilhac 2013, 408-409). A Harcoló Franciaország magában foglalta „a Szabad Franciaországot, melyet a Szabad Francia Erők képviselnek, a tengerentúli szabad francia területeket és a külföldön élő franciákat, valamint a megszállt Franciaországot, amely a közös ellenség ellen harcol Franciaország felszabadításáért és az egyesült nemzettek győzelméért” (AN 72 AJ 238, Ortoli, 76).

A vitathatatlan eredmények ellenére a szabad franciák soraiban nem mindenki volt meggyőződve arról, hogy a szervezet vezetésében De Gaulle-nak továbbra is ugyanolyan meghatározó szerepet kell játszania, mint korábban. 1942 első felében újból felbukkantak kritikus hangok, amelyeknek a szószólója ismét Muselier admirális volt. A főtitzt március 3-án bejelentette, hogy mivel a tábornok nem tájékoztatta őt az amerikai vétőről a Saint-Pierre-et-Miquelon-on végrehajtott hadművelettel

kapcsolatban, ezért lemond a Nemzeti Bizottságban betöltött posztjáról, ugyanakkor azonban továbbra is meg kívánja tartani a Szabad Francia Haditengerészet vezetését. De Gaulle válaszképpen utóbbi éléről is leváltotta, az admirális azonban a brit vezetés segítségét kérte, amely május 5-én jelezte, hogy szilárdan támogatja őt vezetői posztján, ezért komoly diplomáciai összetűzés robbant ki a két fél között (AN 72 AJ 238, Ortoli, 55). A hajthatatlannak mutakozó tábornok nem engedett az angol fél követelésének, így a szabad francia-brit kapcsolatok több hétre újból feszültté váltak. A helyzetet végül egy kompromisszumos angol javaslat mentette meg, amelyet De Gaulle is el tudott fogadni. Ennek értelmében a brit vezérkar nem ragaszkodott Muselier flottaparancsnoki megbízatásának fenntartásához, cserébe utóbbi főfelügyelői megbízatást kapott, amely kellően jelentősnek tűnt a közvélemény számára, de nem járt gyakorlati jogkörökkel. Ezzel az admirális is tisztában volt, ezért nem fogadta el az új megbízatást és végleg szakított a szabad francia mozgalommal (Cointet-Cointet 2000, 519), helyét pedig a Szabad Francia Haditengerészet élén 1942 áprilisában Philippe Auboyneau vette át (AN 72 AJ 238, Auboyneau, 16-17). A kellemetlen konfliktus végén, bár külső és belső összetűzések árán, De Gaulle-nak újfent sikerült megerősítenie fennhatóságát a Szabad Franciaország felett, ezért tőle szinte már megszokott módon megerősödve került ki a Muselier admirális által kirobbantott krízisből.

Mindezek ellenére 1942 végén az igazán nagy kérdés az volt, hogy a harcok francia területekhez való közeledésével párhuzamosan vajon De Gaulle és követői képesek lesznek-e az ekkor még Vichy fennhatósága alá tartozó, jelentős haderő felett rendelkező észak-afrikai francia gyarmati katonai és polgári közigazgatást a maguk oldalára állítani. A szövetséges vezetők részéről kevés reményt fűztek ehhez, így tehát a Harcoló Franciaország létjogosultsága is megkérdőjeleződött. Ebből következően az 1942 novemberétől kezdődő időszak sorsdöntő fontosságú volt mind a szabad francia mozgalom, mind pedig Franciaország jövője szempontjából.

A FRANCIA NEMZETI FELSZABADÍTÁSI BIZOTTSÁG MEGALAKULÁSA

A tengelyhatalmak és a Vichy-Franciaország számára váratlanul (Funk 1973, 84) 1942. november 8-án megindult Fáklya hadműveletben 107 000 amerikai és brit katona szállt partra a francia fennhatóság alatt álló Marokkóban és Algériában (Paxton 2000, 23). Az észak-afrikai hadsereg főparancsnoka, Alphonse Juin tábornok, illetve a marokkói erők parancsnoka, Charles Noguès tábornok, a marsall utasításait követve a fegyveres ellenállást választotta, azonban végül három napon keresztül tartó véres harcok után fegyverszünetet kértek a szövetségesektől (AN 72 AJ 220, 29). François Darlan admirális, mint a francia fegyveres erők főparancsnoka, azonban az ellenállás helyett a tárgyalást választotta és végül 13-án – a november 9-i érkezése miatt másodhegedűs szerepbe kényszerült Henri Giraud tábornokkal való egyetértésben – a szövetségesek oldalára való átállás mellett döntött, 19-én pedig már az ő oldalukon vette fel a harcot a tengelyha-

talmak csapatai ellen (Bachelier 2000, 250). Darlan nem élvezhette ennek a döntésnek az előnyeit, mivel 1942. december 24-én egy fiatal francia ellenálló lelőtte (AN 72 AJ 220, 31). Az amerikai diplomácia ezt követően csak és kizárólag Giraud tábornokot fogadta el az észak-afrikai francia területek vezetőjeként. Ennek a nyomásnak engedve az észak-afrikai Gyarmatbirodalmi Tanács tagjai Darlan korábbi utasítását figyelmen kívül hagyva, melyben utódjául Noguès tábornokot nevezte ki, december 26-án Giraud-t választották meg főbiztosnak, amelyet ő február 5-én rendeleti úton az azidáig ismeretlen „polgári és katonai főparancsnok” címre cserélt fel (Levisse-Touzé 1998, 278-282).

Ebben a minőségében vett részt az 1943. január 13–24. során zajló anfa (casablancai) konferencián Marokkóban, ahol De Gaulle-al január 22-én, 23-án és 24-én is tárgyalásokat folytatott a francia területek irányításáról, de nem jutottak érdemi megállapodásra. Míg a szabad francia vezető demokratikus berendezkedésű állam-szervezetet szeretett volna létrehozni, addig Giraud szilárdan elkötelezte magát a Nemzeti Forradalom rendszerének fenntartása mellett. Mivel az amerikai diplomácia és a 135 000 fős észak-afrikai hadsereg támogatását is maga mögött tudta, könnyedén utasította vissza De Gaulle felvetését. Találkozzuk egyetlen eredményként csupán abban állapodtak meg, hogy a későbbiekben folytatják az egyeztetéseket (Broche-Muracciole 2010, 55-56).

Ezekre a tárgyalásokra 1943 júniusának elején Algírban került sor. De Gaulle két követelésének elfogadásához kötötte a megegyezést: a Vichy-rezim szolgálatában diszkriminálódott észak-afrikai vezetők (Noguès és számos más pétainista tábornok) leváltásához, valamint a katonai hatalomnak a leendő civil közigazgatásnak való alárendeléséhez (Crémieux-Brilhac 2000b, 250). Hosszas egyeztetés után kompromisszum született, ami lehetővé tette a közös új vezetés felállítását. Ez az irányító testület a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság nevet viselte, De Gaulle és Giraud tábornokok közös elnöksége alatt működött, tagsága a június 3-i döntések értelmében eleinte a tárgyalásokon résztvevő hét személyből állt, majd négy nappal később további hét fő csatlakozásával 14 tagúra bővült. Egyetértés született arról is, hogy a bizottság irányítja a francia háborús erőfeszítéseket (tehát megvalósult De Gaulle másik követelése is a katonai hatalomnak a civil közigazgatásnak való alárendeléséről) és hatalmát addig gyakorolja, amíg lehetőség nem nyílik arra, hogy egy legitim francia kormánynak adja át, amely a korábbi köztársasági berendezkedést követi (AN 72 AJ 243).

Ezt a sikert fokozták a június végén a Karib-térségből érkező hírek, miszerint július 14-én a Francia Antillák is csatlakoztak a Harcoló Franciaországhoz (AN 72 AJ 225). Ennek következtében a korábbi gyarmatbirodalom majdnem egésze – Indokína kivételével, amely 1940 őszétől részleges, később pedig már teljes japán katonai megszállás alatt állt (Fleury 2003, 11) – felsorakozott a korábban szakadárnak tekintett De Gaulle mellett. Az ezt követő időszakban a szabad francia vezető folyamatosan erősítette befolyását a Bizottságban, amelyben Giraud mozgásteret folyamatosan szűkült, 1943 végére pedig teljesen kiszorult az irányító testületből (Amouroux 1985, 129-130).

A Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság végül 1944. június 3-án alakult át a Francia Köztársaság Ideiglenes Kormányává, amely Észak-Afrikában, majd 1944. augusztus 31-től Párizsban székel, vagyis sikeresen terjesztette ki befolyását az anyaországra is, miközben élvezte a nagyhatalmak elismerését is (Broche-Muracciole 2010, 707-709).

Ezzel lezárult a négy évvel korábban indult folyamat, amelynek eredményeként az önkéntes száműzetést választó szabad franciák – az 1942-ben a szövetségesek oldalára áttálló franciák kisebb arányú közreműködésével – saját legitim és elismert kormányt hoztak létre, amely fontos szerepet játszott Franciaország háború utáni új politikai rendszerének kialakításában.

ÖSSZEFOGLALÁS

A Charles de Gaulle előtt álló feladat 1940 nyarán igen komoly kihívást jelentett, hiszen a francia állam és társadalom támogatása nélkül kellett egy olyan politikai és katonai szervezetet létrehozni, amely hatékonyan képes közreműködni a szövetségesek katonai erőfeszítésében, ezáltal pedig távlatilag hozzájárulni ahhoz, hogy Franciaország hadviselő fél maradjon, majd pedig ebből kifolyólag esetleg a győztesek táborában fejezze be a háborút.

Az a szisztematikus építkezési folyamat, amelyre ezt követően sor került, végül lehetővé tette ennek a valószerűtlen forgatókönyvnek a megvalósulását. Ebben kiemelkedően fontos szerepet játszott maga De Gaulle tábornok, aki a legnehezebb helyzetekben is kitartott eredeti célja mellett és szembeszállt mind a belső, mind pedig a külső ellenfelekkel. Felvállalta a testvérháborút is, amikor a gyarmatbirodalom elhódítása során saját honfitársai ellen vezényelte katonáit, ugyanakkor markánsan kiállt a francia érdekek mellett a nagyhatalmak vezetőivel szemben is. Noha ezzel számos rosszakarót szerzett magának, akik nem támogatták elképzeléseit, a harc-tereken és a tárgyalóasztalok mellett elért sikerek az államépítési erőfeszítésekkel párosulva lehetővé tették, hogy a Szabad Franciaország egyre nagyobb nemzetközi elismertségre tegyen szert, majd pedig 1943-ban már a tengerentúli francia területek vezetését is magáénak tudhassa. Ezt követően már egyenes út vezetett annak az új kormánynak a megalakításáig, amely tevékenyen közreműködött az anyaország felszabadításában, majd pedig magától értetődőnek tűnő módon vette át annak vezetését, ezzel pedig egy új korszakot nyitott meg a francia történelemben.

Ennek a folyamatnak számos fontos összetevője volt, amelyek közül jelen tanulmány az egyik legfontosabbra kívánt rámutatni, arra az aprólékos építkezésre, amelynek keretében egy gyakorlatilag egyszemélyes vezetésből sikeresen jött létre egy jól működő kormányzat, amely képes volt elnyerni a francia társadalom támogatását és a nemzetközi közösség elismerését.

TARTALOM

- Amouroux, H. 1985, *La Grande Histoire des Français sous l'Occupation. Un printemps de mort et d'espoir*. Robert Laffont. Paris.
- Archives nationales, 72 AJ 220. *Chronologies de la France libre et de la France combattante*.
- Archives nationales 72 AJ 221. *Les relations entre la France libre et le gouvernement britannique*.
- Archives nationales 72 AJ 225. *Territoires rattachés à la France libre*.
- Archives nationales 72 AJ 238. *L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres*.
- Archives nationales 72 AJ 238. *Témoignage de l'amiral Paul Ortoli*.
- Archives nationales 72 AJ 238. *Témoignage de l'amiral Philippe Auboyneau*.
- Archives nationales 72 AJ 243. *Comité français de la Libération nationale (CFLN) et Gouvernement provisoire de la République française (GPRF)*.
- Bachelier, C.: La nouvelle armée française. In: Azéma, J-P. – Bédarida, F. (szerk.): *La France des années noires. De l'occupation à la Libération*. Éditions du Seuil. Paris. 249-273.
- Broche, F. – Caïtucoli, G. – Muracciole, J-F. 2007, *La France au combat de l'Appel du 18 juin à la victoire*. Perrin. Paris.
- Broche, F. – Muracciole, J-F. (szerk.) 2007, *Dictionnaire de la France libre*. Robert Laffont. Paris.
- Charles, R. 1964, 'Les Forces aériennes françaises libres en Afrique' *Revue historique des armées* Vol. 20. 4. pp. 101-126.
- Cointet, J-P. – Cointet, M. 2000, *Dictionnaire historique de la France sous l'Occupation*. Tallandier. Paris.
- Crémieux-Brilhac, J-L. 2013, *La France Libre. De l'appel du 18 Juin à la Libération*. Gallimard. Paris.
- Crémieux-Brilhac, J-L. 2000a, La France libre. In: Azéma, J-P. – Bédarida, F. (szerk.): *La France des années noires. De la défaite à Vichy*. Éditions du Seuil. Paris. 191-242.
- Crémieux-Brilhac, J-L. 2000b, Jeux et enjeux d'Alger. In: Azéma, J-P. – Bédarida, F. (szerk.): *La France des années noires. De l'occupation à la Libération*. Éditions du Seuil. Paris. 205-248.
- De Gaulle, P. 2008, *Apám, De Gaulle. Beszélgetések Michel Tauriacal*. Európa. Budapest.
- Fleury, G. 1993, *La guerre en Indochine*. Perrin. Paris.
- Funk, A. L. 1973, 'Torch: les opérations de diversion alliées et les renseignements de l'Axe' *Revue historique des armées* Vol. 29. 4. pp. 78-87.
- Jackson, J. 2004, *La France sous l'Occupation. 1940-1944*. Flammarion. Paris.
- Levisse-Touzé, C. 1998, *L'Afrique du Nord dans la guerre, 1939-1945*. Albin Michel. Paris.
- Muracciole, J-F. 2002, *La France pendant la Seconde Guerre mondiale*. Librairie Générale Française. Paris.
- Paxton, R. O. 2000, La coupure décisive pour Vichy (novembre 1942). L'Etat français vassalisé. In: Azéma, J-P. – Bédarida, F. (szerk.): *La France des années noires. De l'occupation à la Libération*. Éditions du Seuil. Paris. 11-39.
- Service Historique de Défense, 4 P 1. *Historique des Forces françaises libres, tome 1*.
- Service Historique de Défense, 4 P 2. *Historique des Forces françaises libres, tome 2*.

ÉSZAK-EURÓPAI AUTONÓMIA MODELL: SZÁMI ŐSHONOSOK HELYZETE

Németh Viktória¹

ABSZTRAKT

A következő tanulmány Európa egyetlen hivatalosan elismert őslakos népcsoportjának, a számik autonómiáját vizsgálja, és hasonlítja össze három észak-európai ország (Finnország, Norvégia és Svédország vonatkozásában). A különböző típusú autonómia modellek közül az észak-európai országok a kulturális önrendelkezés rendszerét alkalmazzák. A három országban alkalmazott modell mégsem teljesen egységes, a közöttük lévő különbségeket is érdemes vizsgálni. Emellett a három észak-európai országgal kontrasztot mutat az oroszországi számik státusza, akik nem rendelkeznek autonómiával. Így összességében négyféle, különböző típusú kisebbségi modell azonosítható a számi népcsoport esetében. A számik kis lélekszámú (70-100 ezer fő) népcsoport, társadalmuk mégis számos módon tagolt, többek között a nyelvjárások, az anyanyelvhasználat, az életmód, a hagyományokhoz való viszonyulás vagy a lakóhely szerint. A tanulmány multidiszciplináris megközelítést alkalmaz, nemzetközi tanulmányok elméletét, geopolitikát, történelmi, valamint jogi és nemzetközi jogi dokumentumok és elemzések kerültek felhasználásra.

Kulcsszavak: geopolitika, őshonos népek, számik, autonómia, Arktisz

¹ PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem és a Pallas Athene Alapítványok Geopolitikai Doktori Programja, nemetviki@gmail.com

NORTHERN EUROPEAN AUTONOMY MODEL: THE CASE OF INDIGENOUS SÁMI PEOPLE

ABSTRACT

The following study analyses the autonomy of the Sámi, the only indigenous peoples within the European Union. I also compare their situation in three Northern European countries (for Finland, Norway and Sweden), where they have cultural autonomy, and in Russia, where they don't have special minority rights. The model used in the three countries is not uniform, and the differences between them are also worth examining for a more complete understanding of the autonomy models. In addition, the status of the Sámi in Russia, who do not have autonomy, contrasts with the three Northern European countries. Thus, overall, four different types of minority status can be identified in the case of the Sámi people. The Sámi are a small ethnic group (70-100 thousand people), yet their society is divided in many ways, among others, according to dialects, the use of the mother tongue, lifestyle, attitude to traditions or place of residence. The study takes a multidisciplinary approach, with applying international relations theory, geopolitics, historical, legal and international law documents and analyses.

Keywords: geopolitics, indigenous peoples, Sámi, autonomy, Arctic

BEVEZETÉS

Az autonómia fogalmának megértése, annak gyakorlati működésének minél legszélesebb körben való vizsgálta is szükséges. Jelen dolgozat az észak-európai őslakos népek autonómia modelljét elemzi, amely az egyik specifikus fajtája az autonómia modelleknek. Különleges a tekintetben, hogy Európa egyetlen őslakos népessége, másrészt az önrendelkezés típusa, a kulturális autonómia.

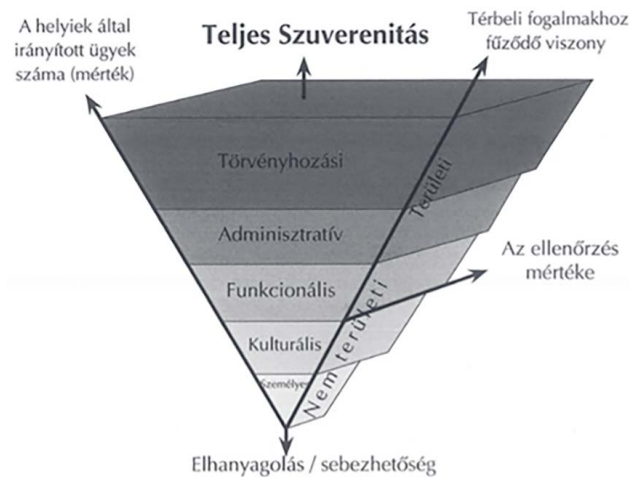
Ortutay Katalin (2021) a következőképpen foglalja össze az autonómia szó jelentését: „az auto (jelentése 'ön') és a nomos (jelentése 'törvény, szabály')” szavakból, tehát eredeti jelentése arra a jogra vonatkozott, amelynél fogva valaki megalkothatja a saját törvényeit. (Ortutay 2021: 21).

Autonómia jelentése szempontjából ilyen módon kiemelhető az önállóság, az azt biztosító szabályozói keretrendszer, ahogyan az Értelmező Kézisótár definíciója is értelmezi e jelenséget: „Saját ügyei önálló kezelésének joga; törvény vagy szokás alapján biztosított lehetőség, képesség, hatalom, hogy egy személy vagy csoport a rá tartozó ügyeket saját elhatározása szerint intézhessen, a saját sorsáról ön maga dönhessen” (Bárczi – Ország 2016).

Az autonómia gyakorlati működését Szili Katalin (2020) a következőképpen foglalja össze: „Az autonómia azt jelenti, hogy egy államon belül egyes közigazgatási egységek vagy embercsoportok önállóan dönthetnek és járhatnak el meghatározott, kizárólag őket magukat érintő ügyekben. Hogy milyen ügyekben, azt az ország alkotmánya vagy külön törvény határozza meg. Az autonómia lényege, hogy a regionális közösségek vagy nemzeti és etnikai közösségek saját ügyeikben maguk hozzák meg a számukra legmegfelelőbb döntést” (Szili, 2020: 6). A meghatározás arra hívja fel a figyelmet, hogy az autonómia egy állam alatti társadalmi szerveződési forma, amely vagy adott területhez vagy adott kisebbségi népcsoporthoz kötődik. Az állam bizonyos önrendelkezési jogokat átenged a kisebb, államon belüli közösség számára. Annak, hogy mely ügyeket érintően hozhat döntést egy autonómiával rendelkező közösség, nagy eltérések mutatkoznak országonként és autonómiánként.

AUTONÓMIA TÍPUSAI

Az autonómiának több típusa van. Ennek egyik dimenziója a térbeliség (egyéni vagy konkrét földrajzi térre vonatkozó az önrendelkezés), míg másik dimenzió az ellenőrzés mértéke (vagyis azok az ügyek, amelyekre kiterjed az önrendelkezés joga). Három főbb típust különböztet meg a szakirodalom: a kulturális, a közigazgatási és a területi autonómiát. Előbbi, a kulturális autonómia az, amely jellemző az észak-európai őslakos kisebbségekre. Szili (2021) megfogalmazásában: „Kulturális autonómia alatt egy kisebbség kulturális, oktatási és nyelvi önigazgatását értjük. A kulturális autonómia biztosítása érdekében az állam átruházhat jogokat olyan intézményekre (magán- vagy közintézményekre), amelyek egy adott kisebbség kulturális kérdéseire összpontosítanak” (Szili 2020: 5). A három érintett észak-európai országban éppen a nyelvhasználat és a kultúra támogatása a hangsúlyos elem. A jogokat az ún. Számi Parlamentek gyakorolják. A számi parlamentek az őslakosok nyelvi és kulturális autonómiáját működtetik (kulturális intézmények, programok és támogatások). A szavazati joggal csak a számi közösség tagjai rendelkeznek (Berg-Nordlie 2015).



1. ábra: Autonomia típusai és szintjei
Forrás: Szili, (2020)

A SZÁMI NÉPCSOPORT

A számik, magyarul elterjedtebb nevükön a lappok² Európa legészakibb és legrégebbi népcsoportja. A kis lélekszámú (70-100 ezer fő) népcsoportot szélsőségek jellemzik. Földrajzi elhelyezkedésüket tekintve 400 ezer km²-es, óriási, rossz eltartó képességű területen élnek (Solbakk, 2006), és így rendkívül alacsony népsűrűséggel rendelkeznek. Az európai Északi-sarkvidéken a népsűrűség csupán 2-4 fő/km², míg a Földön az átlag 105 fő/km². Ennek oka, hogy az Északi-sarkvidék zord időjárási körülményekkel rendelkezik. Míg az alacsony népsűrűség következménye, hogy az őslakos népcsoport kulturálisan jelentősen tagolt népcsoport. A számik négy ország területén élnek³, 9-10 különálló nyelvnek megfelelő dialektust beszélnek. Hagyományos életmódjuk is nagy változatosságot tükrözött, egy-egy tevékenység mentén volt meghatározható, például erdei számik, halászok vagy vadászok. A rénszarvastenyésztés csupán a 16-17. század óta elterjedt életforma. Természetközeli kultúrájuk évezredekig szinte változatlan maradt. Ebben változást a nyugati civilizációval való együttélés hozott. A skandináv és finn lakosság 16-17. századtól kezdett betelepülni a régióba (Solbakk, 2006). A nyugati civilizáció – az amerikai kontinenshez hasonlóan – fellépett az őshonosok kultúrája ellen. Az asszimilációs nyomás a 19. századtól a 20. század közepéig volt a legintenzívebb (Solbakk, 2006). A teljes beolvadásra mégsem ke-

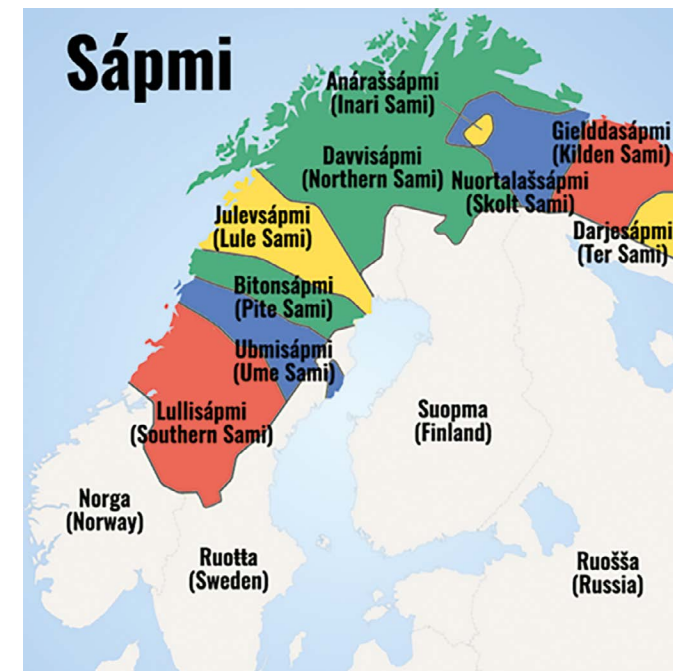
² A lapp kifejezést a számik önmeghatározásuk szempontjából pejoratív kifejezésnek értékelik, ezért az elmúlt évtizedekben a számi kifejezés vált használatossá a nemzetközi irodalomban.

³ Norvégia, Svédország, Finnország, Oroszország

rült sor. Ehelyett az őslakos közösségek egy részénél a hagyományok megújulása ment keresztül, amely a modern életmóddal összeegyeztethető formában fejlődött (Valkonen et al. 2018).

A helyi lakosság összetételének átrendeződésébe fontos szerepet játszottak a terület geostratégiai erőforrásai. Ugyanakkor a régió a megelőző századokban is rendelkezett meghatározó természeti kincsekkel, mint a só- és fémbányák, a rénszarvastenyésztésre alkalmas területek, vagy a halászati lehetőségek (Hacquebord 2012). Napjaink klímaváltozással további erőforrások válnak elérhetővé, így például a kőolaj, földgáz lelőhelyek a tengerek mélyén, illetve a kereskedelmi hajózás. A szárazföldi területeken a klímaváltozás következtében az erdő- és mezőgazdálkodás is fejlődik, miközben a turizmus az egyik húzó ágazat.

Mára a számi őslakosok a helyi népesség 10%-t alkotják (Larsen – Fondahl 2014). Magas azoknak az aránya, akik az északi államok délebbi, sűrűbben lakott, városiasodott tartományaiba költöznek (Kelman – Næss 2019). Az északi országok nem készítenek statisztikákat a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozóan, de becslések szerint akár minden második őslakos egykori magterületeiken kívül él. Emellett az őslakosok mindössze 25-33% beszéli ősei nyelvét (Joona, 2018). Ugyanakkor a három északi-európai állam által biztosított kulturális autonomia lehetőséget nyújt az őslakosok számára saját nyelvük és hagyományaik tanulására.



1. térkép: A számik által lakott terület (Sápmi) és nyelv dialektusainak földrajzi elhelyezkedése
Forrás: Engel, Decononial Atlas, (2021)

A KULTURÁLIS AUTONÓMIA JELLEMZŐI

A kulturális autonómia biztosítására a három észak-európai országok – Norvégia, Svédország, Finnország – számi parlamenteket hoztak létre. Ezek az intézmények a letéteményesei a számik nyelvi és kulturális autonómiájának. Nem csupán a közösség életét szabályozó rendeleteket hoznak, hanem kulturális intézményeket, programokat és támogatási rendszereket működtetnek. Jogosultak az állami illetve magán szervezetek közötti párbeszéd megvalósítására a számikat érintő ügyekben. Ugyanakkor a parlamentáris formának megfelelően a testület tagjait négyévente választják. Fontos eleme a kulturális autonómiának, hogy szavazati joggal csak a számi közösség tagjai rendelkeznek. Megjegyzendő az is, hogy Finnországban viták alakultak ki az állami intézmények és az őslakos közösség tagjai között, hogy ki vehető választói névjegyzékben. Ugyanis egyes számi közösséghez tartozó személyek kimaradtak a névjegyzékből, míg egyes Lappföldön élő finnek feltüntetésre kerültek. A kérdést az jelenti, hogy az állam, a közösség alapos ismerete nélkül meghatározhatja-e a választásra jogosultak névsorát.

A kulturális autonómia az észak-európai országokban az 1990-es évektől kezdődően alakult ki. A többségi társadalom részéről jelentősen csökkent az asszimilációs kényszer a megelőző évtizedekhez képest. Ugyanakkor a számik még napjainkban is érzékelik jogaik csorbulását.

A hazai jogfejlődés mellett fontos vizsgálni az őslakosok nemzetközi politikai fórumokon való megjelenését, mivel ezen a szinten is jelentős jogfejlődés történt. A számik igen aktív szerepet játszanak a nemzetközi őslakos mozgalmakban, többek között részt vesznek az ENSZ szakosított szerveinek munkájában, mint a WGIP (Working Group on Indigenous Populations), UNPFII (United Nations For Indigenous Peoples). Továbbá a számik a regionális, északi-sarkvidéki szervezeteiben is képviseltetik magukat, állami szereplők mellett, tanácsadói szerepkörrel. Ilyen módon állandó résztvevői, ún. Permanent Participant státuszban vannak az Arktisz Tanácsban, amely a régió legfontosabb nemzetközi fóruma (Solbakk, 2006; Lindroth, 2015).

Az őslakosok nemzetközi fórumokon való megjelenése sok esetben elősegítette jogaik fejlődését a nemzetállamokon belül. Ez elsősorban a nyelvi és kulturális jogaik megerősítését jelenti, amely a negatív demográfiai folyamatok megállítását, vagy esetleges visszafordítását segítheti.

A nyelv és kultúra megőrzését az észak-európai országok támogatják. Ugyanakkor ennek feltételei elsősorban a magterületeken adóttak. Eltérések rajzolódnak ki a különböző országok számi lakosságaira vonatkozó jogok között is. Így például Svédországban a kulturális autonómia az eredeti számi tartományokra vonatkozik (Christina 2018). Továbbá a jogi keretek megléte nem bizonyul elégséges feltételnek. Tanja Joona (2018) arra hívja fel a figyelmet, hogy a nyelvet beszélő tanárok hiánya korlátozza a nyelvoktatást Finnországban a magrégióon kívüli területeken (Joona 2018).

A kulturális autonómia egyik legfontosabb eleme a számi nyelv hivatalos használatának és oktatásának biztosítása, amelyet az 1990-es évek óta törvény biztosít. Az anyanyelv használata szempontjából fontos, hogy megjelentek az anyanyelven íródott folyóiratok, könyvek, valamint rádiós és televíziós műsorok. További fontos és szimbolikus erejű elem, hogy az egyes észak-európai országok számi lakossága közös zászlót és himnusz is megalkotott (Bereczki 2007). Ugyanakkor az is megjegyzendő, hogy a nyelvi és kulturális jogok a legkisebb lélekszámú számi őslakos népességgel rendelkező Oroszországban korlátozottabban, és jelentős társadalmi problémákkal is párosulnak. A számi parlament intézménye is alulról jövő kezdeményezés eredményeként fejlődött ki, és hivatalosan nem elismert érdekképviseleti szerv (Overland et al. 2012).

A kulturális jogok biztosítása ellenére az asszimiláció és elvándorlás aránya jelentősen megnövekedett az elmúlt évtizedekben. Az állami és nemzetközi szervezetek által készített becslések, valamint a számik saját számításai alapján az 1990-es évek elejéig a finnországi számik több, mint 60%-a élt a magrégióban. 2010-es évek végére az arány lényegében megfordult, az őshonos népesség csupán 35%-a maradt Lappföldön (Joona 2018). A többségi társadalom részéről pedig bevándorlás zajlott az északi-sarkvidéki régióba, aminek hátterében politikai támogatás és adókedvezmények álltak. Eközben a számik a jobb élet, kedvezőbb oktatási és megélhetési lehetőségek, valamint a társadalmi mobilizáció reményében költöztek az északi-országok délebbi régióiba (Kelman – Næss 2019).

A magyarán elvándorlás hátterében a vonzó tényezők mellett, mint a társadalmi felemelkedés, megtalálhatóak taszító tényezők is. Az 1960-70-es évekig tartó hátrányos megkülönböztetés és asszimilációs kényszer által okozott lelki traumák sem múltak el nyomtalanul, ami az asszimilációt elfogadható életpálya úttá tette. Eközben a többség elfogadóbbá vált az őslakosokkal szemben, ami paradox módon szintén nem a saját kultúra megerősítését, hanem a nagyobb elvándorlást és asszimilációt erősítette (Joona 2018). Az adatokból az tükröződik, hogy a diszkrimináció évtizedeit követő elfogadóbb légkörrel nagyobb tere nyílt a nyugati típusú életmód átvételének és az északi országok déli térségeibe való elvándorlásnak.

Az őslakosok között az nyelvet beszélők aránya körülbelül harmada a teljes népességnek (Joona 2012). A számi parlamentek céljai közé tartozik, hogy javítsák ezt az arányt. Eltérés tapasztalható az egyes észak-európai országok között, hogy mennyire támogatják a magrégiókon kívüli nyelvtanulás lehetőségét. Míg Norvégiában és Finnországban a magterületeken a törvény biztosítja az anyanyelv tanuláshoz való jogot, addig bizonyos feltételek teljesülése esetén a régióon kívül is tanulható a nyelv (Szilvási 2013; Joona 2018). Svédországban már sokkal inkább a többségi nyelv, a svéd elterjesztése kerül előtérbe (Hammime 2016). Jelentős akadályt jelent az is, hogy nagy a magterületektől távol élők aránya (Joona 2018). Emellett a számi nyelv egységesítésére a legerőteljesebb kísérletek Svédországban történtek. Az ENSZ a kihalás által fenyegetett nyelvek között tartja számon a számi nyelvet (UNESCO 2004).

ÖSSZEFOGLALÓ

A számiak Európa egyetlen hivatalosan elismert őslakos népcsoportja, akik kis lélekszámú (70-100 ezer fős) népcsoportot alkotnak, ami mellett jelentős társadalmi tagoltság jellemzi őket. Három észak-európai államban kulturális autonómiával rendelkeznek, míg Oroszországban nincsenek önrendelkezési jogaik. A számiak egészen a legutóbbi századokig képesek voltak elkerülni a más kultúrák vagy civilizációk betelepülését.

A többségi társadalom felől tapasztalható asszimilációs kényszer megszűntével kultúrájuk a huszadik század második felében csak részben tudott újraéledni. Mára a lakosság nagy hányada vándorolt el a magrégióból, és az asszimiláció is kiterjedt. Mindazonáltal az észak-európai országok elismerik a számiak őslakos státusát, és kulturális autonómiát biztosítanak számukra. (Ez alól Oroszország kivétel, ahol rendkívül kis létszámú csoport él.) A hasonló modell ellenére a kisebbségi jogok kiterjesztésében nagyobb eltérések tapasztalhatóak Finnország, Norvégia és Svédország esetében. A területi jogok érvényesítését gátolja, hogy a számi népesség szórvaosan él eredeti szállásterületein is.

A területi autonómiájuk egyik akadály lehet, hogy a szállásterületeik geopolitikai szempontból rendkívül értékesek, gazdagok ásványkincsekben, és tengeri kijáratokkal is rendelkeznek. Az Arktisz térsége az elmúlt évtizedek klímaváltozásával különösen felértékelődött, az új gazdasági lehetőségeknek köszönhetően. A számiak szélesebb körű kisebbségi jogokért küzdenek: a területi döntéshozatalba való konzultációs jogért, az önmeghatározásért, és a magrégiókon kívüli anyanyelvi oktatási lehetőségekért.

A számiak többségi társadalomhoz, saját identitásukhoz és így az asszimilációhoz illetve autonómia kiterjesztéséhez való viszonyulása eltérő. Ez a népcsoporton belüli tagoltságot erősíti. Fontos különbséget jelent a csoporton belül, hogy egyesek az asszimiláció, mások a kultúra megmaradása mellett foglalnak állást. Ilyen módon érdemes számolni a hagyomány és a modernitás közötti politikai törésvonallal. Ezen tényezők összessége befolyásolhatja a nemzeti szintű és nemzetközi politikai érdekvépviseletet, és ezzel a kultúra fennmaradásának lehetőségét, valamint a népcsoport demográfiai folyamatainak alakulását a jövőben.

IRODALOMJEGYZÉK

- Allard, C. 2018, The Rationale for the Duty to Consult Indigenous Peoples: Comparative Reflections from Nordic and Canadian Legal Contexts. *Arctic Review on Law and Politics*. (9). 25-43. o. <https://arcticreview.no/index.php/arctic/article/view/729/2319>
- Bárczi, G. – Ország, L. (szerk.) 2016, Autonómia. In: *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára*. Akadémia Kiadó, Budapest. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/a-a-1BFAF/autonomia-1EE1D/>
- Bereczki András (2007): *A lappok (számiak) története*. ELTE, Budapest. <https://mek.oszk.hu/02800/02894/02894.htm>

- Berg-Nordlie, M. 2015, Two Centuries of Russian Sámi Policy. *Acta Borealia*. 32. 1. 40–67. https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/11405/paper_IV.pdf?sequence=10&isAllowed=y
- Bremmer, M. T. 2012, *Assessing the Role of Shame and Honor During the Alta Conflict*. Scholar Works at University of Montana. University of Montana, Missoula. <https://scholarworks.umt.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1091&context=etd>
- Encyclopaedia Britannica. 2022, Sami People. In: Bell, A. et al. *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Sami>
- Hacquebord, L. (szerk.) 2012, *Large scale historical exploitation of polar areas. – Circumpolar Studies 8*. University of Groningen, Arctic Centre. Groningen.
- IGWIA (2022): *Sápmi*. <https://www.iwgia.org/en/sapmi>
- Joona, T. 2012, *ILO Convention No. 169. Juridica Lapponica 37*. University of Lapland, Rovaniemi.
- Joona, T. 2018, Safeguarding Cultural Rights of Sámi Children and Youth in Finland, with Special Emphasis on the Linguistic part of Cultural Identity: Current Challenges. In: G. Alfredsson, et al. *The yearbook of polar law*, 9. 109-129.
- Kelman, I. – Næss, M. W. 2019, Climate Change and Migration for Scandinavian Saami: A Review of Possible Impacts. *Climate*. 7. 4. 1-14 o. <https://www.mdpi.com/2225-1154/7/4/47>
- Larsen, J. N. – Fondahl, G. (szerk.) 2014, *Arctic Human Development Report*. Nordic Council of Ministers, Koppenhága.
- Lindroth, M. 2015, Governing Indigeneity Globally: *Indigenous Peoples in the United Nations*. *Acta Universitatis Lapponiensis* 293. University of Lapland, Rovaniemi.
- Maher, P. 2017, Tourism Futures in the Arctic. In: Latola, Kirsj, Savela, Hannele (eds) *The Interconnected Arctic – UArctic Congress 2016*. Springer Polar Sciences. Springer, Cham. 213-219.
- Martínez Cobo, J. 1986, *Study of the Problem of Discrimination Against Indigenous Populations*. United Nations: Department of Economic and Social Affairs, New York. <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/publications/martinez-cobo-study.html>
- Ortutay, K. 2021, Európai autonómiák – Baszkföld (Euskadi). *Autonómia & Társadalom*. 1. 1. 20-31. <https://tab.mta.hu/files/9616/2279/6046/Autonoma210602.pdf#%5B%7B%-22num%22%3A37%2C%22gen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22FitR%22%7D%2C%2C341%2C440%2C538%5D>
- Overland, I. – Berg-Nordlie, M. 2012, *Bridging divides: Ethno-political leadership among the Russian Sámi*. Beghahn Book, New York, Oxford.
- Roto, J. 2018, *Sámi and Sápmi – Addressing the issues of indigenous people and natural resources in the northernmost parts of Europe*. Nordregio, Stockholm. https://www.nordregio.org/wp-content/uploads/2018/03/Sami_ENG.pdf
- Sámediggi. 2022, *The Sámi in Finland*. Inari: Sámediggi. <https://www.samediggi.fi/sami-info/?-lang=en>
- Samer. 2022, *The Sami Parliaments in Finland and Norway*. <http://www.samer.se/4609>
- Solbakk, J. T. (szerk.) 2006, *The Sami People – A Handbook*. Davvi Girji OS, Tromsø.
- Szili, K. 2020, *Mit kell tudni az autonómiáról?* Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest. Leölve: https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/kiadvanyok/mit_kell_tudni_az_autonomia-rol_2020.pdf
- Szilvási, Zs. 2013, *Norvégia számpolitikája és a számi nyelvi helyzete*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- UNESCO. 2004, *Language: Saami, Sweden*. UNESCO. <http://www.unesco.org/archives/multimedia/document-1762>
- Valkonen, J. – Valkonen, S. (szerk.) 2018, *Knowing from the Indigenous North*. Routledge, New York.

DOI: 10.52895/AT.2022.2.4.7

AZ AUTONÓMIA DISZKRÉT BÁJA: STATIKUS VAGY DINAMIKUS?

Kulcsár László¹

1972-ben, amikor Luis Buñuel bemutatta a „Burzsoázia diszkrét bája” c. szürrealista filmjét², szinte azonnal számos, teljesen eltérő értelmezések láttak róla napvilágot. Ezek közül talán a legsematikusabbak a szocialista országokban születtek meg (lásd az 2. lábjegyzetet). Az Oscar díjjal jutalmazott film azóta klasszikus, ikonikus alkotássá vált, abban a tekintetben is, hogy milyen sokféle értelmezéssel, hibás magyarázattal találkozhatunk ugyanazon fogalom, vagy szituáció kapcsán. Ez a sorsa az autonómia fogalmának is. A fogalom körüli zavaroknak nem az az oka, hogy számos tudományon belül is értelmezhető, mint például pszichológia, filozófia, szociológia, politológia, jogtudomány, kulturális antropológia, teológia vagy akár a közgazdaságtan, hanem az, hogy társadalomtörténeti és aktuálpolitikai törekvések némelyike a fogalom pozitív jelentéstartalmát elsősorban Kelet-Európában szinte teljesen kiüresítette. Szinte szitokszóként való minősítése következményeként elvárt lett a bocsánatkérés, az elítélés, a megkövetés. Ugyanez a sorsa a nacionalizmus fogalmának is. Ha valamilyen törekvés nacionalistának minősül, akkor több mint gyanús, hogy kirekesztő jellegű, vagy autonómiát fontolgat, s ha autonómiáról van szó, akkor elszakadással vádolják. Több mint érdekes, hogy ettől a vádtól félve a nemzeti kisebbségek vezetőinek egy része kerüli a fenti fogalmak használatát, nehogy a többségi nemzet tagjai „megsértődjenek”, s a fogalom használatában fóbiájuk igazolását véljék felfedezni. Ezzel azonban szándékukkal ellentétes hatást érnek el.

¹ Professzor Emeritus, Soproni Egyetem.

² Eredetileg Buñuel nem az ismert címet akarta adni (*Le charme discret de la bourgeoisie*) szürrealista filmjének. A munkáim az volt, hogy „Le Leninnel, avagy az istálló Madonna”, de a végső cím alapján a korabeli Kelet-Európai szocialista kritikusok a kapitalizmus végét vízionálták. A film 1972-ben Oscar díjat kapott.

A nacionalizmus lehet identitást erősítő, de lehet kirekesztő szándékú is, éppen ezért önmagában, a történelmi helyzet figyelembevételével nem lehet reális kép alkotni róla. Az adott törekvés vizsgálata adhat tehát választ, ha prekoncepciók nem térítik el az objektivitástól, ami sajnos sokszor meggesik. A politikai szándékon túl az is nehezíti a tisztánlátást, hogy (Robert K. Mertonnal szólva) nem hagyják, hogy az elmélet hasson az empirikus megközelítésekre és így az empiria sem hat az elméletre. Más szóval, a fogalmak használata átgondolatlan, s nem kötődik a már meglévő tudományos eredményekhez, s így nincs lehetősége megváltoztatni azt.

A most ismertetésre kerülő André Lecours³ 2021-ben megjelent könyve viszont egy elméleti keretbe helyezi és elemzi napjaink autonómia törekvéseinek néhány jellegzetes példáját. Törekvése az „összehasonlító autonómiatan” (Comparative Autonomy Studies) megalkotására tett kísérletnek is felfogható. Azt már kijelenthetjük, hogy a kísérlet lényegében sikerült és a „beteg” – az autonómia sem halt bele. Ennek az elemzésnek egyébként már éppen itt volt az ideje, hiszen mint az előzőekben jeleztük, az autonómia törekvések és a környezetükben lévő fogalmak (nacionalizmus, elszakadás, függetlenedés) dzsungelje jellemzi a politikát éppúgy, mint a tudományos kutatás egy részét is. Lecours írásából megállapítható, hogy a nacionalista, vagy az autonómia törekvések még oly pontos történeti leírása sem válaszol arra a kérdésre, hogy vajon milyen tényezők játszottak szerepet az egyes térségek nacionalista, vagy autonóm törekvéseinek alakulásában és azok között megfigyelhető eltérések és hasonlóságok megjelenésében.

A könyv a skót, a katalán, a dél-tiroli, a belga helyzet változásait elemzi a nacionalizmus – autonómia – elszakadás (szecesszionizmus) hármasság fogalma történelmi viszonyának alakulásán keresztül. Egy fejezet erejéig foglalkozik a Baszk autonómia törekvésekkel, de mint egyfajta kivétellel, ahol az erőszakos megoldások el lehetetlenítették a két fél közötti megállapodást. Ebben a fejezetben esik szó még a Puerto Rico-i és a Quebec-i autonómia mozgalmáról is. Ezek azonban „azok a kivételek, amelyek erősítik a szabályt”, mivel a Puerto Rico-i események elsősorban az önálló amerikai szövetségi állam státusának megszerzésére irányultak, a quebeci nacionalizmus felélénkölése, majd elcsöndesedése egyrészt a politikai befolyás erősítésére törekedő mozgalom állomásait jelezte, másrészt gazdasági okai voltak. Ez utóbbiak megoldódni látszottak, amikor az USA-ból származó beruházási hajlandóság és tőkeerő visszatért Quebecbe, amit elhagytak a szeparatista törekvések miatt. A megállapodás ennek hatására annak segítségével született meg, hogy nem a kanadai alkotmány módosításával, hanem sokkal hatékonyabb, a tartományok közötti megállapodások útján rendezték a kérdéses viszonyokat.

A könyvben megfogalmazott elemzés lényegében megmarad a nyugat-európai terepen. Az első fejezetben azt az elméleti keretet vázolja fel a szerző, amelyet a későbbiekben alkalmazni fog az összehasonlítás során. Ebben az alapvető dimenziót az autonómia statikus és dinamikus típusának megkülönböztetésében látja. Előre bocsátva a könyv végső konklúzióját, azt mondhatjuk, hogy a statikus

³ André Lecours: *Nationalism, Secessionism, and Autonomy*. Oxford University Press. 2021. ISBN 978-0-19-284675-4

autonómia kedvez az elszakadási törekvéseknek, a dinamikus autonómia viszonyai viszont nem. A kérdés tehát: tulajdonképpen mi ez a két típus és miért hatnak ennyire eltérő módon?

A STATIKUS AUTONÓMIA

A statikus autonómia Lecours szerint szabályaiban és intézményeiben megmerevedett, változhatatlannak tűnik, miközben új kihívások jelennek meg, változik a társadalom szerkezete, változnak a gazdasági viszonyok, a kultúra, a közösség érdekei. Mindezeket azonban nem követik az intézményi reformok. Azt is mondhatnánk, hogy a statikus autonómiával rendelkező régiók egyre kevésbé lesznek versenyképesek, s felerősödik a nacionalizmus által támogatott elszakadási törekvés. Lecours a következőképpen fogalmaz: „a statikus autonómia ösztönzi az elszakadási törekvéseket, mert az az önrendelkezési lehetőségeket a status quo szintjére csökkenti” (10. old.).

A DINAMIKUS AUTONÓMIA

Ugyanott a könyv szerzője azt írja, hogy a statikus autonómiával szemben „a dinamikus autonómia gyengíti az elszakadási törekvéseket, mivel folyamatos alkalmazkodást jelent a megfogalmazódó identitás új vonásaihoz és a belső nemzeti közösség elit osztálya által meghatározott nemzeti közösségi érdekekhez.” Ez együtt jár az intézményi reformokkal is, ami a dinamikus autonómiát divatos szóval „reziliensé” teszi, illetőleg pont a „reziliencia” vezet az intézményi reformokhoz.

Lecours tipológiája nem nélkülözi az innovativitást, megközelítése jó példája az elmélet és az empirikus megfigyelések kölcsönös egymásra hatásának. Nem az események pusztá felsorolásából, vagy elvont filozofikus elmélkedésből áll, hanem egy konceptuális keretben értelmezi azokat a folyamatokat, amelyek az általa elemzett esettanulmányokban megfigyelhetők. A recenzió ezek közül csak néhány elemet villant fel, a könyv iránti érdeklődés felkeltése szándékával.

AZ ESETTANULMÁNYOK

Az első esettanulmány a katalán folyamatokat mutatja be. Lecours meglepőnek tartja a katalán szecesszionizmus jelenlegi erejét, mivel szerinte a 21. század első évtizedében a katalán nacionalizmus túlnyomórészt „autonomista” volt. A szeparatizmus abban az időben marginális szerephez jutott a politikai elitben és a közgondolkodásban is. Mégis mi történt 2010 után? Lecours alapvető érve az, hogy a katalán nacionalizmus jellege változott meg: autonómia központúbbá szeparatizmus központúvá vált. Ennek okát pedig abban látja, hogy a spanyol kormány intézkedéseinek hatására egy statikus helyzet alakult ki, azaz a spanyol kormány visszaverte a katalán politikai közösségnek a megváltozott körülményekhez, az új kihívásokhoz való alkalmazkodást célzó kezdeményezéseit. A spanyol kormány a katalán kor-

mány számos intézkedését illegálisnak minősítette, megerősítve ezzel Katalónia autonómiájának statikus jellegét. Ennek egyenes következménye a szeparatizmus felerősödése volt nemcsak a társadalomban, hanem a politikai elitben is.

„Az elszakadáspárti vélemények nagyfokú erősödése a skót nacionalizmuson belül még rejtélyesebb, mint az elszakadáspárti fordulat Katalóniában – írja Lecours (10-11. old.) – tekintve, hogy a brit állam, ellentétben a spanyol állammal, mindig is lehetőséget biztosított a többféle nemzeti identitás kifejezésére, és soha nem tagadta, hogy a skótok maguk határozhatták meg politikai és alkotmányos jövőjüket, bár 1999-ig a politikai központosítás kontextusában. Ráadásul a skót területi autonómia követelése, amely gyakorlatilag konszenzust jelentett a skót nacionalizmuson belül és a szélesebb értelemben vett belső nemzeti közösségben, az 1990-es évek végén a decentralizációval teljesült, a skótok többségének megelégedésére.” A decentralizációt az angol kormány azonban oly módon valósította meg, hogy nem biztosította annak rugalmasságát. A skót kormány módosítási javaslatait, amelyeket a probléma kiküszöbölésére benyújtott, az angol kormány következetesen elutasította. Tehát egy statikus helyzetet idézett elő, s amikor már egyes kérdésekben megengedőbb lett volna az angol álláspont, a skótok kompromisszumokra már nem voltak hajlandók.

Lecours szerint a flamand és a dél-tiroli autonómia képviseli a dinamikus típust, ahol az elszakadási törekvések gyengék, mivel az olasz és a belga kormány számos lehetőséget nyitva hagyott arra, hogy a szabályok a körülmények változásával együtt módosulhassanak.

Dél-Tirol esetében a több évtizedekig tartó autonómia tárgyalások, kiigazítások gyakorlatilag biztosították az autonómia dinamizmusát, s ahogy Lecours fogalmaz: „Valójában a függetlenség vagy az Ausztriához való visszaintegrálódás támogatásának ösztönzői gyakorlatilag nem léteznek egy olyan környezetben, ahol az autonómia fokozatosan kiigazítható, finomhangolható, sőt fejleszthető oly módon, hogy Dél-Tirolt nagymértékben megvédi a tágabb olasz politika korlátozó törekvéseitől és maximalizálja az ország jólétét.”

Belgiumban a flandriai elszakadási törekvések annak ellenére sem erősödtek meg kritikus mértékben, hogy több éven keresztül számos komoly feszültség tört a felszínre a két közösség viszonyában. Ennek oka Lecours szerint a belga állam politikai fejlődésében keresendő, amely a decentralizálás folyamatát nyílt végűvé tette az elmúlt évtizedek során, teret adva az intézményi kiigazítási törekvéseknek. Az autonómia fokozatos bővülése 1970-től kezdődött Belgiumban, maga a folyamat pedig a politikai közösség és a nemzeti identitás megerősödését hozta magával.

A könyv zárófejezete megismétli az elméleti kiindulóponton támaszkodó konceptuális elképzelést, amely a kutatás módszereit helyezi egységes keretbe. Nem zárja le maga sem ezt a konceptuális keretet, nyitva hagyja az új gondolatok, kutatások számára. Nem is lenne rossz, ha ez a dinamika megvalósulna, s a kelet-európai társadalmak autonómia elemzései is bekerülnének ebbe a folyamatba, pontosítva, gazdagítva azt.

DOI: 10.52895/AT.2022.2.4.8

„LÉLEK SZERINTI VEZETÉS...” KISS ÚLRICH SJ: SZOLGÁLÓ VEZETŐ A TANULÓ VÁLLALKOZÁSBAN

Szarvas Hajnalka¹

Kiss Ulrich atya könyve már csak abban az értelemben sem mindennapi, hogy valóban – ha egy könyvre lehet mondani – interaktív. Azaz csak úgy, mint anno a dialóguson keresztüli tanítási, tudásátadási út, módszer olvasásakor azt érezhetjük, hogy valóban egy „közös sétára” lettünk invitálva, mint a latin conversatio eredeti jelentése sugallja.

Hogy hova vezet ez az út, a Himalája tetejére, vagy éppen más lelki-szellemi tájakra, célállomásra, az pontosan a könyv által teremtett atmoszféra és hívás személyes jellege miatt egyénenként különböző lehet. A módszertan, vezetői szemlélet lényege talán részben pontosan ebben a személyességben rejlik, ami a keresztény vezetélmélet, tanítás alapja is egyben, miszerint Isten személyesen szólít meg minket és hív el, az Isten és ember közti kapcsolat mintájára pedig a vezető és a vezetettek, jelen esetben a kurzus résztvevői, amelynek tapasztalatait a könyv összefoglalja, olvasói és Kiss Ulrich a szerző között.

Éppen ezért az ezt bemutató írás sem nélkülözheti ezt a személyes hangvételt. Szinte már misztikusnak tekinthető a könyv varázsa abban a tekintetben, hogy amint az ember elkezd pusztán olvasni, úgy is, hogy nem vett részt a kurzuson, egyszer csak azon kapja magát, mintha a kurzus résztvevői között ülne, és életre kelne az a légkör, ami valóban emelő, valóban a legtöbbet hozza ki a tanuló-vállalkozásként működő szervezet kollégáiból, munkatársakból, a vezetettekből. Egészen érdekes lelki utazásra hív, és magával ragad tehát a könyv egészen egyedi hangvétele, ami igazi unikumnak számít a menedzsment irodalomban, bár, ha jól belegondolunk, az amerikai szerzők is meglehetősen hatékonyak ebben. Leginkább Csíkszentmihályi flowról szóló elméletét idézi emlékeztetünkbe a könyv mondanivalója. Amikor az ünneplés, a megállás, a csend jelentőségéről írt a vállalkozások, szervezetek életében, valódi

megállásra hívott, s mintha magától, mindenféle erőltetés nélkül magával ragadott volna az üzenet, egyszerre történni kezdett bennem a könyv cselekménye. Ahogy az erkélyen ülve sütött rám az őszi nap sugara, mintha az Ünnepek című fejezetnél valóban lelassult volna az idő múlása, leállt volna az idő, és sikerült volna, vagy talán még ezt a szót se használnám, mert már önmagában a siker is tudatos szándékot és erőlködést sejtet, pedig a lineáris idő folyamának felfüggesztődése valójában magától történt. Én csak engedtem, hogy bevonjon és magával ragadjon a könyv, ahogy életre kel a könyv lelke és vezet a mondanivalója. Igen, itt valami szólt, szólított, beszélt a könyvön keresztül, amit Kiss Ulrichnak rendkívüli figyelemmel és alázattal sikerült átadni, közvetíteni. Tehát nem pusztán, ahogy Grün (2017, 63) fogalmazza meg, úgy vezet a könyv, hogy közben észrevétlen „előcsalogatja az életet”, hanem valójában azt a fajta tudatváltást is egyúttal, ami a teljesítmények meghaladásának kulcsa Sárvári (2013) szerint. Más jelenlétet, ami a „megoldó, aktív üzemmód” és a pusztán jelenlét, mélyebb jelenléti állapot, létezésben időzés közti váltakozáson alapul, természetesen szünetekkel, megállásokkal, ahogy a be- és kilégzés között is. Megállít és lelassít, áthangol. Tanít ünnepelni, hogy profán példával éljek, a Normafa felé tartó úton a végső cél előtt kicsit szünetet tartani pl. a Szépkilátás cukrászdában. Ami varázslattossá tette ezt a belső utat a könyvvel, hogy nemcsak bennem kezdett el „történni” a könyv, kelt életre valósággal, hanem körülöttem is, ugyanis az ünneplésről szóló fejezet olvasásakor, pont kívülről is megtapasztaltam, hogy milyen megerősítő amikor megállunk egy pillanatra, s elismerik az addig megtett út teljesítését, s együtt ünnepeljük.

Ráirányította a figyelmet arra, amit a japánok az „Idők áramának” hívnak, vagy a tudomány mostanában erre alkalmazott szakkifejezése a flow, de a keresztény vezetélméletben valami hasonló értenek talán az idők jelei alatt. A pillanatról pillanatra születő tapasztalások jelenlétében időzni, s ekkor már a klasszikusoknál járunk, mint Heidegger, de akár ha menedzsmentirodalomban akarunk példát, előképet keresni, akkor említhetjük az M.I.T-n alapított Peter Senge és mások által képviselt irányvonalat egy mélyebb figyelmi állapotról, ami ahogy Sárvári (2013) is utal rá, nem a megoldó, irányított, hanem inkább az „odaadottság” Verseyi (2018) állapota, egy belülről, vagy felülről vezérelt intuitív vezetésmód vagy pontosabban éppen inkább vezettség. Mint Ratzinger (1993, 18) XVI. Benedek is emlékeztet minket:

„ (...) ha alaposabban szemügyre vesszük az újkori gondolkodás útját, rögtön kézzelfoghatóvá válik. A mai értelemben vett természettudomány Galilei szerint avval kezdődik, ahogyan az ember kísérletei során akár kínpadra is vonja a természetet, hogy kikényszerítse belőle azokat a titkokat, amelyeket önszántából nem mutat meg. Így kétségtelenül fontos és mindannyiunk számára hasznos dolgokra derült fény. Megtanultuk, mi mindent kezdetünk a természettel. Ne becsüljük alá az így megszerzett tudás és képesség jelentőségét. De ha kizárólag ezt a fajta gondolkodásmódot juttatjuk érvényre, légüres térben áll a természetfölötti hatalom trónusa, amelyre magunkat ültettük. Össze fog omlani, s magával ránt bennünket, csak úgy,

¹ Sarvas Hajnalka doktorandusz, Soproni Egyetem, hajnalkaszarvas@gmail.com

mint a világot. A cselekvőképesség a dolog egyik oldala, a létezés képessége pedig a másik (...)”²

A legfontosabb minőség a tanulószervezetekben, minthogy a szerző a szolgáló vezetés fogalmát a tanulószervezetek működési elveibe ágyazottan mutatja be, Senge Scharmer Jaworski és Flowers szerint az a fajta tudatosabb, elmélyültebb, koncentráltabb figyelemmel való jelenlét, amely a figyelem egy mélyebb szintje által képes meglátni és megragadni a jelenben lévő kiaknázatlan lehetőségeket, s így soha nem látott innováció és versenyelőny forrását képezze a szervezetek számára. Ez a fajta jelenlét a régi identitások levetkőzését is jelenti szervezeti szinten, hogy ez utat tudjon engedni a formálódó jövőnek.

Pontosan erről a különbségről ír a vállalkozásokban az ünneplés kapcsán Kiss Ulrich (2017) is, megjegyzi, hogy azért is lényeges megállni egy pillanatra, s a keresztény vállalkozásban tulajdonképpen igyekezni valami módon megjeleníteni a Mestert, pl. egy rövid imával, felajánlva a folyamatot Istennek, amibe nem pusztán az üzleti, gazdasági tevékenységet érti, hanem a szervezeti működés egészét, emberi, személyes oldalával együtt, mert a vállalkozók többsége egyébként cselekvésközpontú. Az ünneplésnek ugyanakkor kifejti, hogy a válságmenedzsmentben is jelentős szerepe van, erőgyűjtést is szolgál, megerősíti azokat a vezetőket, akiknek a krízisen keresztül kell majd vezetni a csapatot. Itt is bibliai alapokra épít a könyv, miszerint a Kivonulás könyvében is, az otthon elvesztése, a gyökértelenné válás előtt van a pászka ünnepe, ami felvértezi a választott népet az utána következő kihívásokra. Az ünneplés kapcsán kiemeli a közeli hozzátartozók meghívását, a családokat egységként kezelve, amely ugyancsak a vezetés „lélekkel átítatott”, személyes jellegéből fakad.

Ha egy mondatban kellene összefoglalni a könyv lényegét az talán az lehetne, ami pár éve a Szigetszentmiklósi Igazgatási Központ avatásán elhangzott, miszerint: „Van tehát szép új intézményünk, vannak benne jól felkészült munkatársak, nincs más hátra, mint megtölteni az épületet lélekkel.”³

Az egyház ugyan nem éppen új, sőt, ahogy a szerző fogalmaz maga kapcsán (2017, 11): „egy kétezer éves vállalkozás négyszázötven éves fiókvállalatának képviselője” utalva a jezsuita rend történetére, de ugyancsak jelezve Nyugat-Európában szerzett üzleti, cégvezetői tapasztalataira is.

Mi tehát a leglényegesebb eltérés a „hagyományos” menedzsment elméletekhez képest? Jóllehet ahogy a könyvben is szó esik róla, természeténél és céljánál fogva mindegyik menedzsmentelmélet igyekszik magát a legaktuálisabbnak, legújabbnak feltüntetni, noha valójában csak a nyelvezet változik. Amiről azonban ez a könyv szól, az nem egy újabb elmélet, hanem egy kétezer éves tapasztalaton alapuló gyakorlati munka. S nem pusztán az egyház „szervezeti” tudását, hatalmi struktúrák, forrás elosztás, vagyongazdálkodás terén szerzett tapasztalatát érti ez alatt, hanem arra is céloz, hogy ez egy folyamat jegyzőkönyve, kézikönyve. Olyan módszertani útmutató, ami a Management by Jesus képzések résztvevőinek részvételével együtt fejlődött, valóban egy közös, s közösségi folyamat eredményeként.

A leglényegesebb különbség a cél megjelölésében van, ami nem objektív, tárgyi vagy tárgyiasított adottság, mint kitűzött üzleti cél, hanem „A vezető” személye maga a cél, azaz Jézus Krisztus. Mint kifejtésre kerül, a keresztény vezető rendeltetése tehát azonos Jézuséval, azaz: „Én azért jöttem, hogy életük legyen, és bőségben legyen”. Jn 10, 10

Ez alapvető eltérés a klasszikus közgazdaságtan axiómájává vált emberképnek, s a gazdasági cserefolyamatokban való részvétel „racionális” haszonmaximalizáló útjának. Mint Faragó (in: Garaczi, 2009) utal a gazdaságpszichológia altruizmust vizsgáló kutatásaira, amelyek ezzel összhangban ettől különböző emberképet rajzolnak ki. Bár az is lehet, hogy csak a haszon fogalmát tágítja ki, nem leszűkítő, materialista gondolkodási keretben pusztán az anyagi hasznokat értve ez alatt, hanem az emberi élet bőségének tágabb és komplexebb értelemben vett gyarapítását értve ez alatt. Mint Takács (2009) A „boldogság közgazdaságtana” c. doktori disszertációjának téziszfüzetében összefoglalja, idézve Simonyitól (1994): „Csak ha az emberek megtalálják a boldogságot, amely elsősorban a nem anyagi dolgokban rejlik (amilyenek a növekedő szerelem, a gyerekek, a barátság, a közösség, a lelki élet, a szellemi kincsek, a segítség, az alkotás, a természet, az önévelés, a nagy áldozatok is vállaló szeretet, a szegényeknek adás öröme stb.), akkor áll be az anyagi dolgok fogyasztása (s ennek következtében termelése is) egy, a természetbe illeszkedő szintre.

Így tehát felmerül a kérdés, hogy ez vajon egy exkluzív, csak hívő vállalkozók, vállalkozások számára segítő módszer? Mint ennek kapcsán fogalmaz a szerző (2017, 15):

„Nem mindenki fogja az út végén megvallani, vagy akár csak felismerni, hogy a szeretet útja, melyet javasunk, Jézus útja, de attól még az marad. Mondhatnám úgy, hogy Jézus ajándéka, aki nem bánja, ha az ajándékozó rejtve marad.”

Így tehát, mint magyarázza, egyetlen személy, a tökéletes vezető követéséből eredezteti a vezetés minden további alapelvét.

Ennek kapcsán az eredetnél, alapoknál lényeges kiemelni, hogy a keresztény vezetés- és menedzsment ezen irányát, a szolgáló vezetés fogalmát Robert Greenleaf fejtette ki részletesen, (Hermann Hesse: Utazásaim Keletre című munkája által inspirálva), „amit 2012-ben az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa Az üzleti vezető hivatása című dokumentumban hivatalosan is beemelt az egyház szociális tanításába, és a keresztény üzleti élet alapnormájává tette.”

Mindezt pedig a tanulóvállalkozások szervezeti filozófiájába illesztve taglalja a szerző. Ennek kapcsán érdekes lehet megemlíteni Valeyre – Lorenz – Cartron – Csizmadia – Gollac – Illéssy – Makó (2009) Munkaszervezeti modellek Európában -és az emberi erőforrás gazdálkodás néhány jellemzője – Kísérlet a munkaszervezetek nemzetközi paradigmaterképének elkészítésére c. kutatásának eredményeit, melynek végkövetetése szerint:

„(...) a tanulási kapacitással és a munkavállalók magas szintű problémamegoldó tevékenységével jellemezhető új munkaszervezeti formák nem köthetők egyetlen modellhez, hanem egyaránt jellemeznek két különböző modellt: a többé-kevésbé decentralizált és nagy munkavállalói autonómiával jellemzett diszkrecionális tanulási modellt (tanulószervezetek), illetve a hierarchikusabb, korlátozott munkavállalói

² Joseph Ratzinger: Krisztusra tekintve. Vigília Kiadó, Budapest, 1993. p.18.

³ A Szigetszentmiklósi Igazgatási Központ avatása, 2017. március 4.

autonómiával jellemezhető ún. karcsúsított munkaszervezeteket, melyek egyaránt jelen vannak az Európai Unió gazdaságában.”

Szintén érdekes megállapítás témánk szempontjából az „új” tagállamokra vonatkozó tanulószervezetek arányával kapcsolatos információ, miszerint:

„Az újonnan csatlakozott országokra – hasonlóan az EU-15 északnyugati (vagy angol-szász) és déli országaihoz – is igaz: kevésbé elterjedtek a diszkrecionális tanuló munkaszervezetek. Az egyetlen kivétel ebből a szempontból Málta, a tanuló szervezetek átlagnál valamivel nagyobb mértékű gyakoriságával, valamint Észtország és Magyarország, átlag körüli előfordulással.”⁴

Vezetés a jövőből. Ugyancsak hangsúlyos elemként jelenik meg a döntéshozatal befolyásoló, támogató tényezők között a tanulószervezetek Sengei (2008) modelljében is jelentős szerepet kapó jövőorientáltságnak, illetőleg ahogy Csíkszentmihályival élhetnénk, az áramlásba kapcsolódásnak. Ez ugyancsak a Bibliából levezetett elvként is értelmezhető, mint arra Varga (2018) is utal, miszerint már a próféták is a jövőbe tekintésben, a jövő tendenciáinak fűrkészésében látták a jelen gazdasági kihívásaira való válaszlehetőségeket. Ahogy a japánok fogalmazzák, az „idők áramára” hangulódásban. De keresztény nyelvezetben talán az idők jeleire fordítható. Ehhez is szükséges a jezsuita vezetélmélet alapjának elsajátítása, amely egy kifejezésben talán a szemlélődő létmódban fogható meg, ami a magyar gondolkodás, világnézet számára egyébként is ismerős, kulturális előfeltételezések szintjén. Így tehát a vezetők számára az egyik leglényegesebb aspektus ennek az Istennel való dialogikus, belső dialóguson alapuló úton járásnak az elsajátítása, talán utalhatnánk rá úgyis, mint egy másik jezsuita atya Hofher József „Jézusi gyaloglás” elnevezésű módszerére, amelyben a nordic walkingot ötvözi a Szent Ignác-i szemlélődő ima gyakorlatával.

Az Istennel való személyes kapcsolaton kívül a munkatársakra való odafigyelést tartja elsődleges vezetői feladatnak. „Vezetőként a legfontosabb: odahallgatni másokra.”⁵

Ugyancsak jelentős szerepet tulajdonít a rejtett szervezeti erőforrások kérdésének. Mintzberg pitypang koncepciója szintén kiemeli a „speciális szellemi erőforrások” szerepét, mint versenyelőnyt keletkeztető tényezőt. (Varga, 2013)

Mi mással is záródhatna a Szolgáló vezető című könyv értékelése, mint a lényegét képező, menedzsment irodalomban is egyre inkább teret nyerő „Soul management” vagy magyarul „Lélek szerinti vezetés” leglényegesebb kérdése, amelynek közös megválaszolására hívja a szerző a kis- és középvállalkozások vezetőit Management by Jesus szemináriumain: „Engedem-e, hogy a Lélek irányítson?”

4 Valeyre – Lorenz – Cartron – Csizmadia – Gollac – Illéssy – Makó (2009): Munkaszervezeti modellek Európában és az emberi erőforrás gazdálkodás néhány jellemzője – Kísérlet a munkaszervezetek nemzetközi paradigmaterképének elkészítésére, Vezetéstudomány, XL. ÉVF. 2009. 10. SZÁM / ISSN 0133-0179, p.1-15. A tanulmány eredményeit említem még itt: Szarvas, Hajnalka; Mező, Tamás; Magyar Gábor: A motiváció, a mozgásba hozás művészete: Informatikai technológiák alkalmazási lehetőségei a közigazgatási struktúrák fejlesztésében. Polgári Szemle, 2018 : 1-3. szám pp. 383-409. , (2018)

5 <https://jezsuitakiado.hu/cikkek/odahallgatni-masokra>

IRODALOM

- Garaczi, I. 2009, Önérdék és önzetlenség – Modern gazdaságetika a társadalom- és politikaelméletek tükrében. Perfekt. Budapest.
- Grün, A. 2005, Életet fakasztó vezetés – A vezetés elvei Szent Benedek Regulájában. Bencés Kiadó. Pannonhalma.
- Ratzinger, J. 1993, Krisztusra tekintve. Vigília Kiadó. Budapest.
- Sárvári, Gy. 2013, Sématörés – A belülről irányított ember. Háttér Kiadó. Budapest.
- Scharmer, O. & Kaufer, K. 2013, Leading From the Emerging Future: From Ego-system to Eco-system Economies. Berrett-Koehler Publishers. San Francisco, CA.
- Senge, P. M. 1998, Az Ötödik alapelv. HVG Kiadó. Budapest.
- Senge, P. & Scharmer, O. & Jaworsky, J & Flowers, B. 2008, Presence: Human Purpose and the Field of the Future.
- Takács, D. 2009, A boldogság közgazdaságtana. Doktori (PhD) értekezés. Széchenyi István Egyetem.
- Varga, K. (szerk.) 2013, Fénykör – Értékszociológia, nemzetstratégia. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Varga, N. 2018, Tér és idő a Biblia gazdaságetikai prizmáján keresztül. In: Kocziszy, Gy. (szerk.) Etikus közgazdaságtan. Magyar Nemzeti Bank, Budapest. pp. 66-100
- Versegi, B. M. 2018, Kapcsolatteremtő spiritualitás – Szervezeti kultúra és spiritualitás a szupervízió tükrében. Kairosz Kiadó. Budapest.

AUTONÓMIA & TÁRSADALOM

Formai és szerkesztési követelmények

A folyóirat a HARVARD szerkesztési és hivatkozási stílust használja. Ennek összefoglaló és részletes angol nyelvű leírását többek között az alábbi internet címen lehet megtalálni:
<https://usq.pressbooks.pub/harvardagps/chapter/1/>
<https://www.usq.edu.au/library/referencing/harvard-agps-referencing-guide>

Az ettől eltérő stílusban írt anyagokat lektorálás nélkül visszaküldjük. Megkérjük a szerzőt, szerzőket, hogy alkalmazzák a folyóirat által megkívánt formát. A HARVARD stílus legfontosabb és leggyakoribb megoldásait példákkal szemléltetjük az alábbiakban. A példákban nem szereplő esetekről a fenti URL címen lehet tájékozódni. A beküldött és formailag elfogadott írásokat (a könyvismertetéseket kivéve) két, egymásról nem tudó anonim lektor értékeli és ajánlásokat fogalmaz meg a szerző(k) és a szerkesztőség számára. Kéziratokat csak e-mailen fogadunk a fomi követelmények betartása mellett az alábbi címen: **autonomia@enigmakiado.hu**

A folyóirat a következő rovatokat tartalmazza:*Tanulmány rovat*

A tanulmányok minimális terjedelme a táblázatok, ábrák, fotók és irodalomjegyzék nélkül 20 ezer karakter (szóközökkel), a maximális terjedelem ugyanilyen feltételek mellett 40 ezer karakter.

A szövegben alkalmazott betű a Times New Roman, mérete 12 pont, sorköz 1,5. Az egyes hierarchikus szinteknél csak a címsor 1, a címsor 2 és a címsor 3 alkalmazható.

Műhely rovat

A műhely rovatba szánt írások minimális terjedelme a táblázatok, ábrák, fotók és irodalomjegyzék nélkül 15 ezer karakter (szóközökkel). a maximális terjedelem ugyanilyen feltételek mellett 25 ezer karakter.

A szövegben alkalmazott betű a Times New Roman, mérete 12 pont, sorköz 1,5. Az egyes hierarchikus szinteknél csak a címsor1, a címsor2 és a címsor3 alkalmazható.

Gondolatok könyvekről rovat

A gondolatok könyvekről rovatba szánt írások terjedelme az esetleges irodalomjegyzék nélkül legfeljebb 20 ezer karakter (szóközökkel). Ebben a rovatban táblázat, kép, ábra, fotó nem alkalmazható.

A szövegben alkalmazott betű a Times New Roman, mérete 12 pont, sorköz 1,5. Az egyes hierarchikus szinteknél csak a címsor1, a címsor2 és a címsor3 alkalmazható.

Jegyzetek

Lábjegyzet csak kivételes esetekben alkalmazható, mint például a szerzők adatai, vagy olyan esetben, amikor a lábjegyzet a megértést szolgálja. A végjegyzet egyáltalán nem támogatott.

A tanulmányok és a műhelybe szánt írások szerkezete a következő

1. Az írás címe magyarul és angolul
2. A szerző(k) neve (doktori fokozat, beosztás, munkahely jelzése nélkül). A szerzők nem ABC sorrendben, hanem a hozzájárulásuk sorrendjében következnek. A szerzők nevéhez kapcsolható egy lábjegyzet, amelyben fel lehet tüntetni a tudományos fokozatot, munkahelyet és beosztást, valamint email címet.
3. Magyar és angol absztrakt kötelező. Az absztraktok terjedelme nyelvenként 800-1500 karakter (szóközökkel). Az absztraktoknak tartalmazni kell a konkrét kutatási célt, a módszert és a legfontosabb eredményeket, javaslatokat stb. Az absztraktok végén 5-7 kulcsfogalom (keyword) található.

A tanulmány ajánlott szerkezete

1. Bevezető (aktualitás, cél, téma)
2. Szakirodalom
3. Elemzés (módszer, eredmények)
4. Összefoglaló
5. Köszönetnyilvánítás (a szerző szándéka szerint)
6. Irodalomjegyzék

A javasolt szerkezettől el lehet térni, de az absztraktok (magyar, angol), a bevezetőben foglaltak, az összefoglaló és az irodalomjegyzék szükséges. Az irodalomjegyzékben csak azok a tételek szerepelhetnek, amelyekre a szövegben is van hivatkozás.

Táblázat, ábra, kép

A táblázatra, a képre, ábrára a szövegben is hivatkozni kell.

Rossz hivatkozás: „lásd az alábbi táblázatot”

Jó hivatkozás: (6. ábra)

A táblázatnak, ábrának, képnek van száma, angol és magyar címe (12 betűméret) és forrása (10 betűméret). Kerüljük a fölösleges formai, színezési megoldásokat. Az ábrákat lehetőleg szerkeszthető formában a Word vagy Excel programban elérhetően adjuk meg. A képekre vonatkozó követelményeket a szerkesztő jelzi, törekedni kell a minél részletgazdagabb felbontásra.

A forrás megjelölése táblázat, ábra esetén

Saját szerkesztés: Forrás: saját szerkesztés

Változtatás nélkül átvett: Forrás: (Kovács, I 2021 p. 282)

Változtatással átvett: Forrás: Kovács, I (2021 p. 282) alapján saját szerkesztés

A forrás megjelölése kép esetén

Saját készítés: Forrás: saját készítés

Átvett kép: Forrás: (Kovács, I 2021 p. 26); Forrás: Hadtörténeti Múzeum;

Forrás: – URL cím -

Hivatkozás a szövegben (példák)*Szöveghívatkozás*

Egy szerző (Kovács 2021)

Két szerző (Kovács és Szabó 2021)

Három és több szerző (Kovács et al. 2021)

Több mű: (Kovács, I 2021; Szabó, S et al. 1989); Németh, J & Blögh, D 1889)

Közvetett hivatkozás a szövegben

Kovács (hivatkozta Tóth, K 2011 p. 77) volt az első, aki...

A prófétaág együtt jár a szegénységgel (Kovács, I 1776, hivatkozta Tóth 2011 p. 77).

Idézetek a szövegben (30 szónál kevesebb idézet)

Azt írja Kovács, I (2021 p. 55), hogy „senki se lehet próféta a saját hazájában.”

Idézetek a szövegben (30 szónál több idézet, idézőjel nem kell)

Azt írja Kovács, I (2021 p 300), hogy ugyan

/a behúzás kötelező/ senki se lehet próféta a saját hazájában, de a személyes tapasztalatom ennek ellentmond, mivel én bizony próféta lettem, de csak itthon. Külföldön nem sikerült nekem az állandó áskálódások és a nagy verseny miatt. A külföldi próféták infrastrukturális ellátottsága kiemelkedő már évszázadok óta.

(folyt) Szabó, N (2021) szerint a fenti idézet ellentétben áll Farkas, S (2011) autonómia felfogásával, mivel....

Hivatkozott irodalomjegyzék**(ABC sorrendben, elől a szerző vezetéknéve, utána a keresztnév első betűje)***Könyv*

Kovács, E. 2000. Összehasonlító prófétatan. 3. kiadás, Drávamenti Egyetem Kiadó. Felsődráva. ISBN

Farkas, F, Nyúl, I & Lépcső, Á. (szerk.) 1983, A próféták szenvedései. Kézikönyv. Új Kiadó. Budapest. ISBN.....

Tanulmány, könyvben

Tóth, E 1978, Próféta hálózatok. In: Kovács, E (szerk.) Általános prófétatan. 6. kiadás, PR Kiadó. Karcag. ISBN..

Folyóirat tanulmány

Szabó, I 1995, 'Találkoztam boldog prófétával is' *Esélyek és Próféták*, Vol. 32. 4. pp. 234-260.

Szabó, I & Szabó, T 2001 'A próféták szubjektív boldogságának mérése' *Alternatív Prófétatan*, Vol. 1. 2. pp. 1-21.

A lektorálás után közlésre elfogadott írások esetében a szerzőktől az alábbi nyilatkozatot kérjük:

**Eredetiségi nyilatkozat
az AUTONÓMIA & TÁRSADALOM folyóirat szerkesztőségéhez benyújtott tudományos cikkről**

Alulírott/ak nyilatkozom/nyilatkozunk, hogy az Autonómia & Társadalom c. tudományos folyóirathoz beküldött

.....
 című kézirat – a megfelelően hivatkozott részek kivételével – saját munkám/munkánk eredménye, lényegi mondanivalóját tekintve korábban magyar nyelven más tudományos folyóiratban nem jelent meg.

202..... hónap nap

Szerző/k aláírása:



Az Echo Network Koordinációs, Beruházó és Finanszírozó Zrt. által fenntartott, több önálló cégből és központból álló holding fejlesztő programjain és szolgáltatásain keresztül 20 éve segíti a társadalmi és gazdasági problémák kezelését. A cégcsoport általános és célzott fejlesztési koncepciók, stratégiai tervek kidolgozásával, kutatási programokkal, képzési projektekkal és innovatív szolgáltatások szervezésével áll a megrendelők rendelkezésére.

ALAPELVEINK

Az Echo Network alapelve, hogy a helyi igényekhez leginkább igazodó, fenntartható szolgáltatásokon, hosszabb projekteken és eseti akcióprogramokon keresztül, felkészült hazai és nemzetközi munkatársakkal érje el alapítói céljait.

Az Echo Network a társadalmi és gazdasági szolgáltatások mellett sokszínű, ágazatközi projekteket is megvalósít, egy-egy probléma köré összegyűjtve több terület szakembereit, akik együtt innovatív szemléletmóddal újszerű válaszokat tudnak adni megoldandó problémákra.

Az Echo Network lehetőséget teremt fiatal, pályakezdő szakembereknek arra, hogy gyakorlatot szerezzenek konkrét projekteken dolgozva. Ennek érdekében a cégcsoport saját ösztöndíjprogramot működtet, pályakezdőket mentorál és gyakorlati helyként vesz részt a duális képzésekben.

Az Echo Network olyan szolgáltató cégcsoport, mely az igényekre valós helyzetképen alapuló komplex programokkal reagál egy modellértékű kutatási, fejlesztési és innovációs hálózat nemzetközileg is elismert tagjaként.

SIKERÜNK TITKA

- ✓ Saját kezdeményezésű, fenntartható célokat szolgáló programjainkban szerves egységet alkot a kutatás, a fejlesztés és az innováció.
- ✓ Programjainkhoz további együttműködő partnereket vonunk be az egyetemi, önkormányzati, állami és vállalati szektorból.
- ✓ A feltárt problémáknak, kutatási eredményeinknek, fejlesztéseknek és innovatív megoldásoknak a legnagyobb célirányos nyilvánosságot tudjuk biztosítani.
- ✓ Tematikus konferenciákat, szakmai műhelyeket szervezünk, újságot, szakmai folyóiratot, módszertani útmutatókat adunk ki.
- ✓ Az ügyfelekkel való közvetlen kapcsolat érdekében szolgáltató irodákat, központokat, intézeteket működtetünk.
- ✓ Támogatjuk az Echo céljaival megegyező, ahhoz kapcsolódó más szervezetek, intézmények, tevékenységét, programjait.
- ✓ Tudásbázist hoztunk létre a folyamatos megújulás elősegítésére, szakkönyvtárat és képző központot is működtetünk, az együttműködésekbe bevont szakemberek tudására is építünk.



WWW.ECHONETWORK.HU

Ára: 1490 Ft

